МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

XII ЗВІТНО-НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ПІДСУМКИ НАУКОВОЇ РОБОТИ за 1967 рік

(22—24 лютого 1968 р.)

ПРОГРАМА І ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Харків — 1968

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УРСР

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

XII ЗВІТНО-НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ПІДСУМКИ НАУКОВОЇ РОБОТИ
за 1967 рік

(22—24 лютого 1968 р.)

ПРОГРАМА І ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ

Харків — 1968

XII ОТЧЕТНО-НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

Итоги научной работы за 1967 год

(22—24 февраля 1968 г.)

ПРОГРАММА И ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ

(на украинском языке)

Ответственный за выпуск К. Н. ЛОЙКО.

БЦ 45102. Підписано до друку 19/II 1968 г. Формат 60×90¹/₁₆. Друк. арк. 9,5. Ум. друк. арк. 9,5. Тир. 300. Зам. 8-64. Ціна 22 коп.

Книжкова ф-ка ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ!

22-24 лютого цього року відбудеться конференція, присвячена підсумкам наукової роботи працівників інституту за 1967 рік.

Ректорат, партійна організація та місцевий комітет запрошують Вас взяти участь у роботі конференції.

ПРОГРАМА КОНФЕРЕНЦІЇ

Пленарне засідання

22 лютого, 11.00—13.00, 39 аудиторія

Вступне слово ректора інституту доцента *О. І. ЄВСЄЄВА.*

1. В. І. Ленін про основні принципи науково-атеїстичної пропаганди.

А. П. ВИНОГРАДОВ, доцент, кандидат історичних наук

2. Н. К. Крупська про роботу бібліотек по комуністичному вихованню молоді.

Є. М. КРАСНОЖОН, ст. викладач.

3. Революційні і трудові традиції робітничого класу та їх роль у комуністичному вихованні молоді.

П. Т. БОНДАРЕНКО, доцент, кандидат історичних наук.

Робота секцій

22—24 лютого

марксизму-ленінізму

Тема: **Комуністичне виховання та формування патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму у студентів при вивченні суспільних наук.**

1. Основоположники марксизму-ленінізму про патріотизм та інтернаціоналізм.

Й. С. ЛЕЗМАН, доцент, кандидат історичних наук.

2. Необхідна закономірна основа формування комуністичної свідомості.

Л. М. ГРИГОРЕНКО, викладач.

3. Будівництво комунізму, технічний прогрес і деякі актуальні проблеми праці.

П. Т. БОНДАРЕНКО, доцент, кандидат історичних наук.

4. Історичний матеріалізм та його роль у формуванні комуністичного світогляду.

Г. Я. МАМАЛУЙ, ст. викладач.

5. До питання про виховання патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму у студентів при вивченні курсу політичної економії.

І. Н. ГАЛЬПЕРІН, кандидат економічних наук.

6. Роль курсу «Основи наукового атеїзму» у формуванні інтернаціональних почуттів у студентів.

М. С. ДЕМЧЕНКО, доцент, кандидат педагогічних наук.

7. Виховання патріотизму у студентів на прикладах боротьби радянського народу проти іноземної інтервенції у роки громадянської війни на Україні (1918—1920).

С. П. КЛЮЧАРЬОВ, доцент, кандидат історичних наук.

8. Патріотичне та інтернаціональне виховання при вивченні студентами марксистсько-ленінського вчення про нації.

В. О. ВЄТРОВ, доцент, кандидат історичних наук.

9. Інтернаціональне виховання студентів при вивченні закономірностей розвитку світової системи соціалізму.

Л. А. ТАРАСОВА, викладач.

10. Шляхи формування марксистсько-ленінського світогляду і комуністичної свідомості у студентства.

В. Л. ОНІЩЕНКО, викладач.

11. Питання теорії і практики соціалістичного планування в радянській економічній літературі 20-х років.

Е. Л. ЛОРТИКЯН, доцент, кандидат економічних наук.

12. Кредитна підойма і нова система господарського керівництва.

І. Н. ГАЛЬПЕРІН, кандидат економічних наук.

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА БІБЛІОГРАФІЇ

Т е м а: **Розвиток бібліотечної справи і бібліографії на Україні за роки Радянської влади.**

1. Бібліотечне будівництво на Україні в перші роки Радянської влади.

Н. Я. ФРІДЬЄВА, доцент, кандидат педагогічних наук.

2. Громадський огляд бібліотек Української РСР до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Р. Б. ГУРЕВИЧ, ст. викладач.

3. Книжкові знаки харківських майстрів графіки (до розвитку української радянської книжкової культури).

І. Я. КАГАНОВ, доцент, кандидат філологічних наук.

4. Висвітлення проблем Жовтневої революції на Україні в історичних журналах 20-х рр.

Д. Д. ТАРАМАНОВ, ст. викладач.

5. Радянська професійна і вища освіта на Україні в історіографії 20-х — початку 30-х років.

Є. П. ТАММ, ст. викладач.

6. Краєзнавча бібліографія на Україні за роки Радянської влади.

І. І. КОРНЄЙЧИК, доцент, кандидат педагогічних наук.

7. Деякі питання диференційованого обслуговування працівників сільського господарства в масових бібліотеках.

З. В. ГІМАЛЬДІНОВА, ст. викладач.

8. Розвиток бібліографії другого ступеня за Радянської влади.

В. Д. МАСЛЕННІКОВА, ст. викладач.

9. Розвиток системи каталогів у дитячих бібліотеках України за період з 1920—1941 рр.

Д. А. КУМОК, ст. викладач.

10. До історії правил книгоопису на Україні (1917—1941).

Л. І. КОТЕНКО, ст. викладач.

11. Більшовицька преса в боротьбі партії за завоювання перемоги на фронтах громадянської війни і іноземної воєнної інтервенції (1918—1920).

Т. О. СКРИПНИК, ст. викладач.

12. Питання вивчення творів В. І. Леніна в працях Н. К. Крупської.

М. Д. РЯБЧЕНКО, ст. викладач.

13. Роль Н. К. Крупської у виконанні постанови ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 вересня 1934 р.

С. І. ВОЛКОВА, ст. викладач.

14. До питання про бібліотекознавство як науку.

О. С. СОКАЛЬСЬКИЙ, доцент, кандидат педагогічних наук.

15. Про методику бібліографування партійних документів у рекомендаційних покажчиках з історії КПРС.

Л. С. ІЛЛІЧОВА, викладач.

ТЕХНІЧНИХ БІБЛІОТЕК ТА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Тема: **Наукова інформація, промисловість, сільське господарство.**

1. Про сучасний стан поточної науково-інформаційної бібліографії з питань техніки.

Н. Ф. КОЛОСОВА, ст. викладач.

2. Наукова організація творчої праці та інформація.

Ю. М. КРИВУЦ, викладач.

3. Довідково-інформаційна робота технічних бібліотек.

Л. В. ГОЛОБУРДІНА, викладач.

4. Інформаційна і довідково-бібліографічна робота сільськогосподарських бібліотек та їх місце в системі науково-технічної інформації.

А. Є. СЕЛІЦЬКА, викладач.

5. Фонди економічного стимулювання виробництва в нових умовах господарювання.

Д. М. УДЛЕР, викладач.

6. Виробництво литих щільно-кам'яних матеріалів та виробів із доменних шлаків металургійних заводів України і центру СРСР.

П. О. КРИВИЛЬОВ, кандидат технічних наук.

7. Сорго — цінна кормова культура.

В. І. ТАРАНЕНКО, доцент, кандидат с/г наук.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ

Тема: **Наукові основи і проблеми ефективності культурно-освітньої роботи.**

1. До проблеми психолого-педагогічних основ культурно-освітньої роботи.

А. П. ВИНОГРАДОВ, доцент, кандидат історичних наук.

2. До питання про деякі категорії культурно-освітньої роботи.

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ, доцент, кандидат історичних наук.

3. Проблеми організації і підвищення ефективності наочної агітації в сільському адміністративному районі.

А. М. ХРАБАН, ст. викладач.

4. Зміст і форма в наочній агітації.

А. Ф. ВОЛОВИК, ст. викладач.

5. Психолого-естетичні можливості технічних засобів культосвітньої роботи.

О. О. ШИМОН, кандидат мистецтвознавства.

6. До питання мовних структур заголовків наочно-пропагандистських матеріалів клубу.

А. Ф. ВОЛОВИК, ст. викладач.

7. Громадське значення художньої самодіяльності.

М. Я. ВЕПРИНСЬКИЙ, викладач.

8. Деякі питання підвищення ефективності пропаганди класичної музики на селі.

І. М. ДОВНЕР, викладач.

9. Сільський клуб — активний помічник в організації спортивно-масової роботи.

В. М. РЕЗНИЦЬКИЙ, ст. викладач.

10. Кіно на Україні напередодні Великого Жовтня.

О. О. ШИМОН, кандидат мистецтвознавства.

11. До питання про організацію підготовки кадрів комсомольських політосвітпрацівників у відбудовний період 1921—1925 рр. (на матеріалах Москви та Московської губернії).

С. А. ПІНАЛОВ, кандидат історичних наук.

12. Виховання дружби народів СРСР в клубних закладах України (1921—1925 рр.).

С. І. НАКОНЕЧНИЙ, ст. лаборант.

13. Болгарська секція Міжнародної організації допомоги борцям революції в 1925—1929 рр.

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ, доцент, кандидат історичних наук.

14. Деякі умови успішного застосування учнями знань у праці.

Б. П. ІЩЕНКО, викладач.

15. Дослідження латентного періоду умовно-рухової реакції сліпого залежно від форм фізичних вправ, статі, віку.

А. О. КОРОБЕЙНІКОВ, ст. викладач,
Є. П. МЕРКУЛОВ, лаборант.

16. Динаміка міжцентральних відношень у корі головного мозку людини, позбавленої зору, в процесі занять фізичними вправами.

А. О. КОРОБЕЙНІКОВ, ст. викладач.

17. Захист дітей на Україні в роки громадянської війни.

В. В. АФАНАСЬЄВ, ст. викладач.

РЕЖИСУРИ

Тема: **Розвиток театрального мистецтва за роки Радянської влади.**

1. Радянська історична драматургія 20-х рр.

В. К. АЙЗЕНШТАДТ, доцент, кандидат мистецтвознавства.

2. Біля джерел зародження національних театрів у СРСР.

О. Б. СКИБНЕВСЬКИЙ, доцент, заслужений діяч мистецтв.

3. Український театр робітничої молоді 30-х років.

С. С. КОШАЧЕВСЬКИЙ, доцент, заслужений артист УРСР.

4. Жива газета («Синя блуза») 30-х років.

М. В. АВАХ, доцент.

5. Молодий театр (Київ).

М. С. ТЕРЕЩЕНКО, ст. викладач, заслужений артист УРСР.

6. Методика викладання зачіски.

Є. П. КЛЬОВІНА, ст. викладач.

МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

1. Український фольклор в оперній творчості Ю. Мейтуса (фольклор як основа української опери).

Д. М. БЕРЕЗОВСЬКА, ст. викладач.

2. Зимовий цикл пісень (колядки, щедрівки та ін.).

І. С. ПОЛЬСЬКИЙ, ст. викладач.

3. Розвиток радянського хорового самодіяльного мистецтва на Україні.

С. І. МАРИКІВСЬКИЙ, ст. викладач.

4. Стрій як основна хорова навичка.

О. О. ПОЛЬШИН, ст. викладач.

5. Значення вивчення музичної грамоти в самодіяльному хоровому колективі.

В. О. БЕЗЗАБАВА, викладач.

6. Удосконалення методики викладання диригування в культурно-освітніх училищах.

В. М. КОНЧИЧ, ст. видкладач.

7. До питання про викладання читання партитур у культурно-освітніх училищах.

Г. П. ДУДНІКОВА, викладач.

8. Принцип побудови урока індивідуальних занять у класі спеціального інструмента.

А. І. ГРЕБЕННІКОВ, викладач.

9. Про деякі питання хорової аранжировки.

Ю. П. ЕЛЕВТЕРОВ, ст. викладач.

ІСТОРІЇ

1. Військово-революційні комітети в денікінському підпіллі.

М. С. ПАВЛЮК, доцент, кандидат історичних наук.

2. Перші кроки революційних перетворень аграрних відносин на Україні.

І. В. ДЬОМКІН, доцент, кандидат історичних наук.

3. Пропаганда виробничо-технічних знань у політосвітніх установах 1926—1929 рр.

О. О. МІРОШНИК, кандидат історичних наук.

4. Здійснення культурного будівництва в період створення фундаменту соціалістичної економіки.

Н. І. ГОРЛАЧ, кандидат історичних наук.

5. Джерела і форми поповнення кадрів робітничого класу Української РСР у 1951—1955 рр.

Я. В. ПІДПРИГОРЩУК, ст. викладач.

6. До питання про основні етапи формування пролетаріату в Росії.

Ф. Є. ЛОСЬ, професор, доктор історичних наук.

7. С. О. Заславський — організатор і керівник «Південно-російського союзу робітників».

Ф. О. ЄЩЕНКО, доцент, кандидат історичних наук.

8. Початок боротьби українського народу проти турецького панування на півдні України.

Н. С. РАШБА, доцент, кандидат історичних наук.

ЛІТЕРАТУРИ

1. Тема Жовтня в українській дитячій літературі.

М. О. ПАСІЧНИК, доцент, кандидат філологічних наук.

2. Про романтичний струмінь у реалістичній ліриці наших днів.

М. І. БОГОСЛОВСЬКИЙ, ст. викладач.

3. Проблема епізації лірики в поезії 20-х рр.

О. Л. МУРАТОВА, ст. викладач.

4. Місце літературного портрета в художній системі М. Горького («Леонід Андреєв»).

В. А. ЛОБАНОВ, викладач.

5. Мовно-стильові особливості романів С. Скляренка «Святослав» і «Володимир».

Ю. М. КАЛЮЖНИЙ, викладач.

6. Жанрова різноманітність драматичних творів Лесі Українки в період до революції 1905 р.

Є. С. ПОЛЯНСЬКА, кандидат філологічних наук.

6. В. Г. Короленко про літературу.

В. В. ЛІТВІШКО, ст. викладач.

7. Своєрідність оповідань М. Д. Телешова про дітей.

С. М. ЛАПІНА, доцент, кандидат філологічних наук.

8. Традиції М. Горького в ранніх оповіданнях М. Шолохова («Донські оповідання», «Лазуровий степ»).

О. Й. МАЦАЙ, доцент, кандидат філологічних наук.

9. «Семен Жук і його родичі» О. Конiського (до характеристики художньої форми твору).

Г. А. КРАВЕЦЬ, доцент, кандидат філологічних наук.

10. «Путешествие из Петербурга в Москву» О. М. Радіщева (до питання написання та видання).

С. О. ПЕТРОВ, доцент, кандидат філологічних наук.

11. Психологічний паралелізм і позитивно-негативне зіставлення у слов'янському фольклорі.

М. М. ПЛИСЕЦЬКИЙ, професор.

12. Жанрові особливості поезії В. Гюго 20-років.

Й. Я. ВОЛІСОН, доцент, кандидат філологічних наук.

13. Франко-пруська війна в соціальній сатирі французьких і російських письменників.

З. С. ЄФІМОВА, доцент, кандидат філологічних наук.

ІНОЗЕМНИХ МОВ

1. Засвоєння граматики в процесі роботи над лексикою.

Г. О. КУЗЬМІНА, ст. викладач.

2. Омонімічні фразеологічні паралелі серед вільних словосполучень у сучасній німецькій мові.

О. С. ПЕТЛЬОВАНА, ст. викладач.

3. Особливості німецької розмовної мови.

Н. М. ЯКИМЕНКО, викладач.

4. Деякі особливості перекладу інфінітивних зворотів та дієслів у науково-технічній літературі.

Л. О. ГРИГОР'ЄВА, ст. викладач.

5. Дослідження з лексикології германських мов на Україні за 50 років.

Н. С. БЄЛАШОВА, доцент, кандидат філологічних наук.

6. Структурні типи фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові.

І. Г. РІКМАН, доцент, кандидат філологічних наук.

7. Граматичні особливості газетних заголовків англійської мови.

Н. Г. ЛУЦЕНКО, ст. викладач.

24 лютого, 14.00—16.00, Актовий зал інституту.

Творчі звіти викладачів кафедр режисури, хорового диригування, народних інструментів, теорії музики та фортепіано.

ЗАКЛЮЧНЕ ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ.

ОСНОВОПОЛОЖНИКИ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ ПРО ПАТРІОТИЗМ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ

Й. С. ЛЕЗМАН, доцент, кандидат історичних наук

1. Проблема співвідношення патріотизму та інтернаціоналізму, національного та інтернаціонального, вперше була поставлена і науково вирішена в теорії наукового комунізму.

Ідеологи робітничого класу К. Маркс і Ф. Енгельс з початку своєї науково-теоретичної і практично-революційної діяльності, спрямованої на перетворення соціалізму з утопії в науку, вважали першочерговими завданнями переборення впливу націоналізму в робітничому русі (що насаджувався буржуазними ідеологами), та розробку і утвердження основ пролетарського інтернаціоналізму.

2. Теоретично обгрунтовуючи принципи пролетарського інтернаціоналізму, К. Маркс і Ф. Енгельс писали, що «...велика промисловість створила клас, якому в усіх націях властиві одні й ті самі інтереси і у якого вже знищена національна відособленість...» [1]

Щоб протистояти прагненню буржуазії роз'єднати робітничий клас, підмінити класову боротьбу «класовим миром» всередині нації, основоположники наукового комунізму звернулися в «Маніфесті Комуністичної партії» із закликом: «Пролетарі всіх країн, єднайтесь!»

3. Щоб дискредитувати марксизм, пролетарський інтернаціоналізм, буржуазні ідеологи обвинуватили К. Маркса і Ф. Енгельса в національному нігілізмі, в нехтуванні національними інтересами.

Але широко відомо, що, борючись проти будь-яких проявів націоналізму, основоположники марксизму разом з тим були

---

[1] К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори. К., 1952, с. 57.

непримиренними до національного нігілізму, космополітизму. Так, наприклад, у 1866 р. на одному із засідань Генеральної Ради Інтернаціоналу К. Маркс різко критикував пропозицію прибічників прудонізму об'явити поділ людей на нації «застарілим забобоном».

4. З різкою критикою національного нігілізму виступив великий пролетарський інтернаціоналіст В. І. Ленін. Він писав: «Що «пролетарі не мають вітчизни», це дійсно сказано в «Комуністичному маніфесті»... Але звідси ще не випливає правильність твердження Ерве і ервеістів, що пролетаріатові байдуже, в якій вітчизні він живе... Але доля країни його цікавить лише остільки, оскільки це стосується його класової боротьби, а не в силу якогось буржуазного, зовсім непристойного в устах с.-д. «патріотизму». [1]

Ще в 1908 р. В. І. Ленін картав націоналізм і буржуазний патріотизм лідерів німецької соціал-демократії типу Фольмара і Носке, їх заяву про те, що в разі війни проти Німеччини «с.-д. не відстануть від буржуазних партій і візьмуть рушниці на плечі»... [2]

В. І. Ленін підкреслював, що подібна позиція «б'є в лице» пролетарському інтернаціоналізмові. Його побоювання цілком справдилися. Перехід лідерів німецької і деяких інших соціал-демократичних партій Європи на позиції буржуазного патріотизму і зрада їх пролетарському інтернаціоналізмові в період першої світової війни призвели до розпаду II Інтернаціоналу, нанесли величезної шкоди інтересам міжнародного робітничого класу. Саме в цей період загального розгулу шовінізму Ленін закликав свідомих робітників усіх країн об'явити війну війні, «відстояти своє класове об'єднання, свій інтернаціоналізм».

5. Положення основоположників марксизму-ленінізму про сполучення національних і інтернаціональних інтересів як один із важливіших принципів пролетарського інтернаціоналізму одержало нове яскраве підтвердження після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли робітничий клас придбав свою Вітчизну. В боротьбі за захист своєї Батьківщини, в якій як ніколи до того втілилися і національні і інтернаціональні інтереси повсталого народу, виник і почав утверджуватись новий тип патріотизму. В. І. Ленін говорив у 1920 році, що без цього патріотизму ми не домоглись би захисту Радянської республіки.

6. Революційний соціалістичний патріотизм нового типу. На відміну від буржуазного патріотизму, основаного на теорії національної винятковості і перемоги одних націй над іншими, соціалістичний патріотизм, що утворився на основі

[1] В. І. Ленін. Твори. К., 1949, с. 194.
[2] В. І. Ленін. Твори. К., 1949, с. 163—164.

інтернаціоналізму, непримиримий ні з якими залишками і проявами національних привілей. Він оснований на повній рівноправності, єдності і дружбі всіх великих і малих націй і народів.

Патріотизм минулого внутрішньо протиречивий. У передової частини нації готовність до оборони Вітчизни від іноземного нападу, участь у визвольній боротьбі, у розвитку науки і культури сполучались з ненавистю до експлуататорського режиму. Соціалістичний патріотизм головною своєю метою ставить відданість Вітчизні, її державному і суспільному ладу.

За півстоліття Радянської влади почуття революційного радянського патріотизму ще більше зміцніло в народних масах, стало більш багатим і глибоким.

І в основі радянського соціалістичного патріотизму лежить почуття національної гордості, але це гордість першовідкривачів нової комуністичної формації.

Відігравши вирішальну роль у боротьбі з світовим імперіалізмом, фашизмом і мракобіссям, радянський народ не претендує на особливу роль у світі, не шукає для себе яких-небудь привілей за рахунок інших народів. Навпаки, своєю миролюбивою політикою і безкорисною допомогою всім вільнолюбивим народам радянський народ заслужив загальне визнання і любов.

7. Новий етап у розвитку соціалістичного патріотизму та інтернаціоналізму наступив після утворення нової соціалістичної системи. Із зміцненням світової соціалістичної співдружності розуміння патріотизму та інтернаціоналізму за своїм значенням все більше зближуються. В нових умовах патріотичні почуття трудящих не можуть обмежуватися лише своєю Батьківщиною; вони втілюються у відданості і вірності своїй Вітчизні і усій співдружності соціалістичних країн.

Якщо раніше інтернаціоналізм головним чином виявлявся в галузі політики, то тепер співдружність країн соціалізму охоплює всі сторони життя суспільства. Соціалістичні держави стали інтернаціональною силою, міць якої прямо залежить від єдності і згуртованості.

8. Цілком зрозуміло, що окремим країнам світової соціалістичної системи властиві деякі протиріччя. Але вони переборюються на основі вірності марксизму-ленінізму і пролетарському інтернаціоналізму в процесі дальшого розвитку і вдосконалення відношень між соціалістичними державами, комуністичними і робітничими партіями. Що стосується групи Мао Дзе-дуна, то протиріччя, які вона роздуває, і ворожість у відношенні до Радянського Союзу та інших соціалістичних країн не має нічого спільного з природою соціалізму. Дрібнобуржуазний націоналізм, шовінізм і расизм групи Мао Дзе-дуна в корені протилежний марксизму-ленінізму, пролетарському інтернаціоналізмові.

Немає сумніву в тому, що в результаті Консультативної зустрічі, що має відбутися, і нової Міжнародної Наради представників комуністичних і робітничих партій ідеї пролетарського інтернаціоналізму повністю восторжествують, а сили миру і соціалізму стануть ще більш міцними і непоборними.

9. Величезну відповідальність за виховання будівників комуністичного суспільства в дусі патріотизму та інтернаціоналізму, за дальшу творчу розробку проблем правильного поєднання національних та інтернаціональних інтересів у взаємовідношеннях соціалістичних націй і держав несуть працівники суспільних наук. Постанова ЦК КПРС «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві» сприяє успішному виконанню цього завдання.

РЕВОЛЮЦІЙНІ І ТРУДОВІ ТРАДИЦІЇ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ ТА ЇХ РОЛЬ У КОМУНІСТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ

П. Т. БОНДАРЕНКО, доцент, кандидат історичних наук

1. У складній різноманітності шляхів і засобів комуністичного виховання трудящих, особливо молоді, розвитку їх свідомості, переконаності, патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму найважливіше місце належить вихованню на революційних і трудових традиціях радянського народу і, особливо,— робітничого класу і Комуністичної партії.

Соціалістичний патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм передбачають, насамперед, вірність революційним традиціям; вони втілюють у собі зв'язок поколінь нашої країни, спадкоємність революційного ставлення до життя, класову солідарність. Спадкоємність у розвитку — об'єктивна закономірність.

В умовах багатонаціональної соціалістичної держави і утворення світової системи соціалізму пропаганда революційних традицій того чи іншого народу є разом з тим засобом не тільки патріотичного, але й інтернаціонального виховання.

2. Традиції бувають прогресивні і реакційні. До прогресивних традицій слід віднести, насамперед, революційні традиції, комуністичні, моральні, трудові, традиції радянської школи, деякі професійні традиції, родинні та інші.

Існують різні точки зору на саме поняття «революційні традиції». Автор теж поділяє точку зору тих дослідників, які під революційними традиціями розуміють методи, засоби, прийоми діяльності, що складаються у ході класової боротьби і свідомої діяльності робітничого класу, трудящих мас, відрізняються своєю перетворюючою суттю, сприяють утвердженню нового

комуністичного суспільства і силою громадської думки передаються з покоління в покоління. Це відповідає ленінському розумінню революційних традицій. [1]

3. У працях К. Маркса, Ф. Енгельса і особливо В. І. Леніна розкрито зміст революційних традицій, їх перетворюючу роль і значення в згуртуванні робітничого класу, в підготовці і проведенні революції, а також у здійсненні задач комуністичного будівництва, особливо — у комуністичному вихованні молоді.

В. І. Ленін вбачав у прогресивних традиціях радянського народу, і, передусім, у революційних традиціях робітничого класу могутнє джерело і найсильнішу зброю виховання будівників комунізму. В. І. Ленін писав, що «...ці зразки боротьби повинні бути нам маяком у справі виховання нових поколінь борців» [2].

Він навчав комуністів необхідності «зберегти традиції революційної боротьби», «...вкоренити їх у свідомість широких мас народу»... [3], особливо молоді, бо «Ми партія майбутнього, а майбутнє належить молоді». [4]

Володимир Ілліч вважав «...гідним усякої поваги прагненням революціонерів підтримати традицію кращого революційного минулого». [5] На партію, писав В. І. Ленін, покладається обов'язок всебічного і старанного вивчення революції і зміцнення революційних традицій в народі.

4. Комуністична партія, здійснюючи заповіти В. І. Леніна, завжди приділяла особливу увагу комуністичному вихованню молоді, свято зберігала і примножувала все краще, що становить духовну спадщину революції, прагнула і прагне до того, щоб якомога повніше розкривалась надихаюча сила революційних традицій нашої партії і народу, щоб радянські люди, особливо молодь, дістали в спадщину кращі якості революціонера-ленінця.

У рішеннях усіх з'їздів партії, що відбувались у роки Радянської влади, підкреслена першорядна важливість завдання ідейно-виховної роботи серед молоді. Ця робота настільки важлива, що від неї залежить майбутнє партії,— підкреслено в рішеннях XII з'їзду РКП(б).

Отже, перед партією, передусім, стоїть завдання: передати нашому поколінню «...весь досвід революційної боротьби і грунтовно його ознайомити з минулим партії» [6].

---

[1] Див., напр., В. І. Ленін. Твори. Держполітвидав УРСР, К., 1949, т. 23, с. 278.

[2] В. І. Ленін. Твори. Держполітвидав УРСР, К., 1949, т. 15, с. 46.

[3] Там же, с. 37.

[4] В. І. Ленін. Твори. Держполітвидав УРСР, К., 1949, т. 11, с. 308.

[5] В. І. Ленін. Твори. Держполітвидав УРСР, К., 1949, т. 13, с. 23.

[6] КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій та Пленумів ЦК, ч. I, вид. 7, 1954, с. 706.

В сучасних умовах комуністичного будівництва особливе значення має використання революційних і трудових традицій в ідеологічній роботі. Це пов'язано з тим, що 75 процентів населення СРСР народилось після Жовтня, а комсомольське покоління нашої країни — молодь, яка народилась після Великої Вітчизняної війни, не пройшла тієї суворої школи революційної боротьби, героїчної праці, ідейного загартування, що пройшли люди старшого покоління, молодь, яка не має достатнього життєвого досвіду.

Апологети імперіалізму прагнуть довести так звану «незмінність людської природи» всупереч глибоко науковим доказам класиків марксизму-ленінізму про те, що разом із зміною засобів виробництва змінюється людина, що «...вся історія є не що інше, як безперервна зміна людської природи» [1].

Досвід соціалістичного будівництва в СРСР і країнах народної демократії переконливо довів, що «люди обновляють самих себе у такій же мірі, в якій вони обновлюють той світ багатства, який вони створюють». (К. Маркс.)

Одним з найважливіших показників комуністичної свідомості молодої людини нашої країни є те, наскільки вона не тільки розуміє і усвідомлює грандіозність зробленого старшим поколінням і з повагою ставиться до революційного минулого, але й одержала у спадщину кращі революційні якості робітничого класу, радянського народу, настільки вона розуміє взаємозв'язок минулого, сучасного і майбутнього, ясно собі уявляє не тільки велич минулих звершень, але й велич майбутніх накреслень.

Ось чому XXIII з'їзд КПРС записав у своєму рішенні: «Виховання комсомолу, молоді на революційних, трудових і бойових традиціях радянського народу, Комуністичної партії — одно з найважливіших завдань» [2].

Ця думка з новою силою підкреслена в Тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції» і Постанові ЦК КПРС від 14 серпня 1967 року, «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві».

У формуванні комуністичних поглядів молоді, почуттів патріотизму і інтернаціоналізму найбільше значення мають революційні традиції робітничого класу. Це пов'язано з тим, що пролетаріат займає особливе становище в порівнянні з іншими класами і шарами суспільства. «Тільки пролетаріат,— писав В. І. Ленін,— в силу економічної ролі його у великому виробництві,— здатний бути вождем усіх трудящих і експлуатованих

[1] К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 4, с. 157.
[2] XXIII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу, Стенограф. звіт. Політвидав України, К., 1966, т. II, с. 298.

мас...» [1] І ця особливість накладає відбиток не тільки на його погляди, світогляд, навички, звички, але й на його роль у прогресивному перетворенні суспільства.

Він висунув новий соціальний тип особи, дав світу зразок людини-борця, свідомого трудівника, витриманого і відданого своєму класу революціонера. Він єдиний пригнічений клас, який уже в надрах капіталістичного суспільства створює елементи власної культури і «по своїй суті є культурний клас».[1] Революційний вплив робітничого класу на молодь пов'язаний з його особливим ставленням до суспільного прогресу. Жоден клас, крім робітничого класу, не присвячує себе прогресивному розвитку аж до знищення себе як класу. Він виступає як великий перетворювач не тільки природи, але й суспільного життя, і в ході розвитку поле зору робітничого класу не звужується, як справедливо зауважив Г. В. Плеханов, а, навпаки, розширюється завдяки його суспільному становищу [3].

Робітничий клас Росії, говорив Л. І. Брежнєв, «...став гідним продовжувачем кращих революційних традицій народів нашої країни, творчо сприйняв революційний досвід світового пролетаріату» [4].

6. Радянський робітник дістав у спадщину кращі якості революційного пролетаріату. Це свідомий, глибоко відданий ідеалам партії борець за справу всіх трудящих, він творець нових традицій, що створювались у трудових буднях, революційних за своїм змістом, які наближають нашу Батьківщину до комунізму.

З перемогою соціалізму, з подальшим розвитком демократичних основ нашої держави не послаблюється, а, навпаки, зміцнюється становище робітничого класу, розширюється сфера його економічного і політичного впливу на життя всіх трудящих, зростає його роль і відповідальність за долю суспільства.

У програмі КПРС підкреслено, що «особливо важливе значення в моральному розвитку суспільства має революційна мораль робітничого класу» [5].

Кращі якості радянського робітничого класу становлять основу морального обличчя нової людини.

7. До революційних традицій належить не тільки минулий досвід революційної боротьби, але й все нове, передове, прогресивне, що народжується в сучасних умовах у процесі свідо-

[1] В. І. Ленін. Твори. Держполітвидав УРСР, К., 1951, т. 25, с. 365.
[2] А. Луначарський. «Культурні задачі робітничого класу». (рос.) М., 1918, с. 10.
[3] Див. Г. В. Плеханов. Вибрані філос. твори (рос.) М., 1958, т. 5, с. 526.
[4] Л. І. Брежнєв. 50 років великих перемог соціалізму (рос.), М., 1967, с. 7.
[5] Матеріали XXII з'їзду КПРС, Держлітвидав УРСР, К., 1962, с. 387.

мої, творчої праці мільйонів радянських людей, які будують комунізм.

У ході комуністичного будівництва виникають нові, за своїм змістом — революційні традиції, які відбивають процес становлення комуністичних суспільних відносин. До них належать різні форми розвитку суспільних начал у керівництві державою, виробництвом, громадським життям, виховання людей, змагання за утвердження комуністичних форм праці, творче ставлення до праці, робота без ВТК, безплатна шефська допомога, перехід передовиків на роботу на відстаючі дільниці та інше. Використання героїчних традицій сьогоднішнього дня має величезне значення.

8. Велике значення у вихованні молоді мають місцеві традиції: революційні і трудові традиції республіки, області, міста, села, району, близькі і зрозумілі молоді.

9. Особливе значення у вихованні молоді на революційних і трудових традиціях має глибоке творче вивчення величезної теоретичної спадщини В. І. Леніна, його життя, стилю роботи. Навчання і виховання на прикладах життя і діяльності В. І. Леніна, вивчення його праць — могутній засіб підвищення всієї ідейно-теоретичної роботи і утвердження комуністичного світогляду в умах молоді.

Маючи на увазі цю мету, необхідно вже тепер розгорнути активну підготовку до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, звернувши особливу увагу на вивчення його праць.

ІСТОРИЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОМУНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

Г. Я. МАМАЛУЙ, ст. викладач

У формуванні комуністичного світогляду провідна роль марксистсько-ленінської системи суспільних наук загальновизнана. В документах XXIII з'їзду КПРС, у Постанові ЦК КПРС «Про заходи по дальшому розвитку суспільних наук і підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві» це положення знову підкреслено з особливою силою. Як могутнє знаряддя пізнання та революційного перетворення світу, марксистсько-ленінська теорія забезпечує науковий підхід до визначення партійної і державної політики в усіх галузях суспільного життя, правильного керівництва розвитком соціалістичного суспільства, освітлює шлях свідомій практичній творчості мас. Успішне оволодіння арсеналом ідей марксизму-ленінізму — необхідна умова підвищення свідомості, трудової та політичної активності мас, постійно діючий активний фактор будівництва комунізму.

Особливо важливе і складне завдання — оволодіння молоддю теоретичною основою марксистсько-ленінського світогляду — філософією (діалектичним та історичним матеріалізмом). Переростання соціалізму в комунізм — процес не стихійний, а свідомий, керований. В силу цього кожна людина в своїй діяльності повинна спиратися на знання законів природи і суспільства, що можливо лише на основі марксистсько-ленінського філософського методу пізнання та революційного перетворення дійсності.

Основополагаючий пункт, центральний принцип, істотня специфіка, фокус всього філософського світогляду марксизму — історичний матеріалізм. Виникнення матеріалістичного розуміння історії стало тією точкою опори, завдяки якій К. Марксу і Ф. Енгельсу вдалося перебудувати всю стару філософію, знайти шлях до створення наукового погляду на суспільство, обгрунтувати наукову теорію, методи, стратегію і тактику революційної боротьби за комунізм.

Як загальносоціологічна теорія історичний матеріалізм розкриває найбільш загальні закони історичного процесу і, в свою чергу, виступає як філософський метод пізнання та революційного перетворення суспільної дійсності. В цілісній системі діалектичного матеріалізму історичний матеріалізм є невід'ємною складовою частиною ідеології марксистсько-ленінських партій, знаряддям наукового пояснення соціальної дійсності, передбачення, прогнозування і керування суспільними процесами.

Історичний матеріалізм як наука про найбільш загальні закони суспільного розвитку, що розкриває матеріальну єдність всесвітньо-історичного процесу, закони, які об'єднують, а не роз'єднують людей, споріднюють їх, а не розмежовують, служить філософсько-теоретичною основою соціалістичного інтернаціоналізму.

Втілюючи в собі певну сукупність суспільних відносин, людина знаходиться в центрі марксистсько-ленінської філософії, особливо історичного матеріалізму, тому питання історичного матеріалізму не мають чисто академічного значення, вони тісно пов'язані з формуванням особи, з визначенням життєвого шляху людини, визначенням мети і змісту життя. Історичний матеріалізм — це марксистсько-ленінська філософія життя.

Іноді вважають, що саме життя соціалістичного суспільства автоматично може прилучити молоду людину до комуністичної ідейної спадщини. Це зовсім не так. Комуністична ідейність, моральність формуються не самі по собі, а лише в тій мірі, в якій сама людина приймає участь в практичному перетворенні світу на комуністичних основах.

Людина найбільш повно, глибоко змінюється, виховується в процесі революційного оновлення світу.

При цьому звичайного сприймання положень марксистсько-ленінського вчення про суспільство ще недостатньо — необхідною є активність самої молоді, треба, щоб юнаки та дівчата самі активно приймали участь у практичній дійсності, свідомо відносились до зміни оточуючих життєвих обставин, свого внутрішнього світу.

Найважливіше завдання, що стоїть перед молоддю — сприйняти комунізм як своє власне переконання.

Це один з найважливіших заповітів Леніна молоді. В своїй промові «Завдання спілок молоді» на III з'їзді РКСМ Ілліч сказав: «...просте книжне засвоєння того, що говориться в книгах про комунізм, було б аж надто неправильним». [1]

Треба, щоб боротьба за комунізм стала свідомою метою діяльності кожної молодої людини, стала об'єктивною вимогою нашої епохи.

Саме в процесі перетворюючої діяльності, на власному життєвому досвіді кожна людина усвідомлює теорію і практику будівництва комунізму. Соціальна дійсність — не випадковий невпорядкований процес, а об'єктивно закономірний процес свідомої цілеспрямованої діяльності, а тому, щоб правильно діяти, необхідно знати закони суспільного розвитку, що можливо лише внаслідок ретельного вивчення всього комплексу суспільних наук, у тому числі філософсько-теоретичної основи історичного матеріалізму.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ТА ПРОЛЕТАРСЬКОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМУ У СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ ПОЛІТЕКОНОМІЇ

І. Н. ГАЛЬПЕРІН, кандидат економічних наук

1. Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації передбачає навчання студентів не тільки з спеціальних дисциплін, що формують їх майбутній фах, але й виховання їх у дусі комуністичної моралі. Це особливо стосується вузів, які готують працівників ідеологічного фронту. Головним засобом у формуванні марксистського світогляду у студентів є викладання суспільних наук.

2. Важливою рисою світогляду радянської людини є її патріотизм та пролетарський інтернаціоналізм. Вихованню цієї риси у студентів надається великого значення в процесі вивчення курсу політекономії. При читанні лекцій та проведенні семінарських занять використовується великий фактичний матеріал з практики комуністичного будівництва нашої країни та інших країн соціалістичної співдружності.

[1] В. І. Ленін. Соч. т. 31, вид. 4, с. 299

3. Виховання патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму при вивченні курсу політичної економії знаходить свій вираз насамперед у розкритті переваг соціалізму перед капіталізмом, який вже віджив і перетворився в гальмо розвитку людства. На конкретних фактичних матеріалах розвитку соціалістичного виробництва в нашій країні студенти наочно переконуються, наприклад, в значно вищих темпах розвитку виробництва в нашій країні в порівнянні з наймогутнішою країною капіталістичного світу — США. В результаті розрив в рівнях розвитку цих країн безперервно скорочується. Так, в темі «Соціалістичне розширене виробництво» наводяться у зв'язку з цим такі дані: якщо в 1920 році в СРСР вироблялось менш 2% обсягу промислової продукції США, а в 1940 році — 27%, то в 1967 році вже 73%. Тільки за останні 10 років обсяг промислового виробництва в СРСР збільшився на 144%, тобто щорічний приріст його складав примірно 9,3%, в США за цей же період обсяг промислового виробництва збільшився тільки на 56%, тобто щорічний його приріст складав 4,5% [1].

4. Велике виховне значення має також використання матеріалів, що ілюструють піклування КПРС та Радянського уряду про підвищення народного добробуту. Для прикладу можна взяти тему «Суспільна власність на засоби виробництва. Характер праці. Основний економічний закон соціалізму». В цій темі широко використовуються матеріали XXIII з'їзду КПРС, вересневого (1967 р.) Пленуму ЦК КПРС та інші джерела, які дозволяють простежити неухильне зростання матеріального добробуту та культурного рівня трудящих нашої країни. Зокрема, підкреслюється, що в нашій країні вже з 1930 року нема безробіття, реальні доходи робітників промисловості і будівництва збільшились порівняно з дореволюційним періодом в 6,6 раза, а доходи селян — у 8,5 раза, що тільки за 1950—1966 роки покращили свої житлові умови 155 мільйонів громадян СРСР, що смертність у Радянському Союзі в 1,6 рази менша, ніж в Англії, в 1,3 рази менша, ніж в США і в 1,5 рази менша, ніж у Франції, що середня тривалість життя в СРСР в 2,2 рази перевищує середню тривалість життя в дореволюційній Росії, що тривалість робочого тижня у промисловості СРСР зараз на 18 годин менша, ніж у 1913 році [2].

5. Народи нашої країни з гордістю виконують свій інтернаціональний обов'язок перед трудящими усього світу. Наша країна використовує свої величезні досягнення не тільки на благо свого народу, але й для надання всебічної допомоги трудящим країн народної демократії. Так, в темі «Економічні закономірності розвитку світової системи соціалізму» наводяться

[1] Перло В. Семимильные шаги социализма. «За рубежом», 1968, с. 4.
[2] Страна Советов за 50 лет. Газ. «Правда», 15 вересня 1967.

дані, що характеризують безперервне зміцнення економічного співробітництва Радянського Союзу з іншими соціалістичними країнами. Так, соціалістичні країни, які входять в Раду Економічної Взаємодопомоги, збільшили за десятиріччя (1957—1966 рр.) обмін товарів в 2,2 рази. В 1966 році обіг взаємної торгівлі цих країн становив 23 мільярда карбованців. За це десятиріччя на ринку країн РЕВ було продано 205 мільйонів тонн вугілля, понад 163 мільйони тонн нафти та нафтопродуктів, 175 мільйонів тонн залізної руди, 3 мільйони тонн бавовни, 240 мільйонів пар взуття, 1,5 мільярди метрів бавовняної тканини та інше [1].

Все різноманітнішими робляться взаємовідносини соціалістичних країн, зміцнюються їх економічні зв'язки, а на цій основі посилюється їх економічна консолідація. Ось лише декілька фактів. У 1967 році залізничними вагонами «Загального парку» було перевезено понад 100 мільйонів тонн вантажу, по нафтопроводу «Дружба» перекачано біля 18 мільйонів тонн нафти, перетоки електроенергії між країнами-учасницями об'єднаної енергосистеми «Мир» становили у тому ж році близько 9 мільярдів кіловат-годин [2].

Братське співробітництво соціалістичних країн, яке грунтується на співвідношеннях пролетарського інтернаціоналізму, корисно кожній соціалістичній державі. Життя постійно підтверджує антимарксистський характер політики сучасного керівництва КПК, яка спрямована на відокремлений, відірваний від інших соціалістичних країн, розвиток Китаю.

6. Виразом пролетарського інтернаціоналізму є також підтримка, яку надають соціалістичні країни народам, що звільнилися з-під колоніального ярма, у їх боротьбі за зміцнення своєї економічної незалежності. Соціалістичні країни надають їм всебічну допомогу у створенні вітчизняної промисловості, розвитку національної економіки, у підготовці кваліфікованих кадрів.

Важливою ланкою у всій сукупності відносин між соціалістичними і звільненими країнами є зовнішня торгівля. Ця торгівля — взаємокорисна. Соціалістичні країни продають їм головним чином машини, станки, устаткування для підприємств, які будуються, а купують сировину, напівфабрикати, продовольчі товари та інш. Тільки за період з 1960 по 1965 рік обсяг зовнішньо-торгового обігу країн — учасниць РЕВ із звільненими країнами підвищився майже удвоє, в тому числі торгівля СРСР зросла з 788 мільйонів до 1,7 мільярда карбованців [3]. Для інтернаціонального виховання студентів велике значення має

[1] Богомолов О. Достижения и перспективы. Газ. «Правда», 13 січня 1968.

[2] Там же.

[3] Семин Н. Взаимная польза сотрудничества. «Экономическая газета», 1967, № 14, с. 39.

також використання матеріалів про будівництво Асуанського комплексу в ОАР, металургійного комбінату в Бхілаї в Індії та інше.

На прикладі тем, що були розглянуті, видно, які великі можливості відкриває вивчення політичної економії для патріотичного та інтернаціонального виховання студентів.

РОЛЬ КУРСУ «ОСНОВИ НАУКОВОГО АТЕЇЗМУ» У ФОРМУВАННІ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ У СТУДЕНТІВ

М. С. ДЕМЧЕНКО, доцент, кандидат педагогічних наук

1. Марксистсько-ленінський атеїзм — важлива складова частина матеріалістичної філософії. Курс «Основи наукового атеїзму» відіграє велику роль у формуванні науково-матеріалістичного світогляду, що є одним із завдань, поставлених Програмою КПРС.

2. Керуючись відомим висловом К. Маркса про те, що атеїзм є не тільки запереченням бога, а й утвердженням через це заперечення буття людини, курс наукового атеїзму покликаний не тільки давати аргументовану критику релігії, а й розробляти позитивні гуманістичні принципи атеїстичного світорозуміння, що випливають з марксистсько-ленінської філософії. Важлива роль належить атеїзму у формуванні інтернаціональних почуттів у студентів.

3. Інтернаціоналізм основоположники марксизму-ленінізму характеризували як велику рушійну силу в боротьбі проти імперіалізму, за свободу, демократію і соціалізм. «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» — лозунг, який об'єднує трудящих планети в боротьбі за прогрес і демократичні права. Цей лозунг є одночасно політичним і моральним принципом трудящих у їх боротьбі за побудову комуністичного суспільства.

4. Релігійна ідеологія роз'єднує народи, сіє між ними ворожнечу і недовір'я. Так, уже в першій темі, висвітлюючи походження релігії, треба підкреслити, що вона з самого початку свого виникнення була глибоко ворожа інтернаціоналізмові.

5. Експлуататорські класи (рабовласники, а потім феодали і буржуазія) поставили собі на службу релігійну ідеологію. Вони використовують релігію для пропаганди космополітизму, шовінізму, націоналізму та расизму. Розкриваючи тему «Сучасні релігії та релігійні організації», ми показуємо, як всяка релігія підтримує націоналізм, расову ворожнечу, нацьковує одні нації на інші з метою відвернення їх від класової боротьби.

Християнство посилено пропагує космополітизм, ідею «всесвітнього братства», людей як «братів по Христі». Різноманітні

церковні організації в угоду імперіалізму пропагують космополітизм, намагаються переконати трудящих, що люди «тимчасові гості землі», їх Батьківщина «царство небесне», і треба думати про спасіння душі, а не «земне життя».

6. Роздуваючи міжнаціональну ворожнечу, імперіалісти намагаються витравити почуття національної гордості і патріотизму у поневолених народів з допомогою релігії.

В. І. Ленін вчив, що інтереси робітничого класу вимагають самого повного довір'я, інтернаціонального об'єднання. «Ми — противники національної ворожнечі, національного розбрату, національної відособленості. Ми — міжнародники, інтернаціоналісти», [1] — вказував В. І. Ленін.

Протестантські церкви США, будучи не в силах заперечувати прогресивну силу ідей комунізму, пропагують «третій шлях спасіння». «Ні капіталізм, ні комунізм» не дадуть повного щастя людині, твердять вони. Потрібно обрати «третій шлях» — «всесвітнє відповідальне суспільство». Це замаскована пропаганда космополітизму. Послідовники секти єговістів (свідки Єгови) пропагують необхідність створення теократичного царства, де буде правити Христос і де буде «так вільно і щасливо, як в часи апостольські». В Брукліні (Нью-Йорк), де міститься центр цієї секти, видаються тисячі брошур і листівок на 12 мовах народів Радянського Союзу. В цих виданнях ведеться ідеологічна боротьба проти наукового комунізму, пропагуються космополітизм, буржуазний націоналізм та інші пережитки під маркою «святого писання» і під видом релігійних проповідей.

Характеризуючи інші сучасні релігії — іудаїзм, іслам, ми показуємо, що всі вони своїм віровченням заперечують інтернаціоналізм, підтримують національну і расову ненависть між народами. Так, іудаїзм поширює ідею «богообраності» єврейського народу як народу «святого». Ідею богообраності підхопили сіоністи — єврейські буржуазні націоналісти, які пропагують «єдність» єврейського народу, братство між трудящими євреями і їх братами — експлуататорами.

Держава Ізраїль, створена при підтримці англо-американських імперіалістів і нині керована сіоністами із партії «Мапай», поставила собі на службу іудаїзм для затушування класової боротьби. Сіоністи розпалюють релігійну ворожнечу між трудящими євреями і трудящими арабами, які здебільшого дотримуються мусульманства.

Тільки комуністична партія Ізраїля виступає за об'єднання трудящих арабів і євреїв з метою їх спільної боротьби проти експлуататорів, за мир і дружбу. При характеристиці сучасного ісламу розкривається реакційна суть «панісламізму»— буржуазно-націоналістичної течії за об'єднання всіх арабів в єдину

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 30, с. 263.

вільну общину під прапором Мухамеда, незалежно від їх класової приналежності.

Таким чином, усі сучасні релігії ворожі пролетарському інтернаціоналізму. Отже, боротьба проти релігійних забобонів обов'язково включає виховання інтернаціональних почуттів, пропаганду ідеї братства і дружби народів Радянського Союзу.

8. Багатий матеріал для виховання інтернаціональних почуттів студентів дає висвітлення теми «Критика релігійної моралі».

Релігійну мораль широко використовують імперіалісти для розпалювання національної ворожнечі і расової дискримінації. Наприклад, в США негри терплять не тільки економічний і політичний, а також національний гніт. Імперіалісти США щедро фінансують різноманітні релігійні організації, яких там існує понад 250, а ті, в свою чергу, з допомогою релігійної моралі виправдовують національну нерівність і расову дискримінацію негрів.

Масові демонстрації негрів в Детройті і Ньою-Акрі влітку 1967 року були стихійним протестом проти національного гніту і расистських порядків.

Урядові війська стріляли в демонстрантів, хоч у всіх церквах проповідується християнська мораль: «люби ближнього свого, як самого себе». Імперіалісти США, офіціальним девізом яких є «Ми надіємось на бога», ведуть криваву війну у В'єтнамі, підтримують агресію Ізраїля, розстрілюють своїх, доведених до відчаю громадян-негрів, а релігійна мораль виправдовує всі звірства іменем бога, адже євангельська заповідь гласить: «кожному — своє».

Наша комуністична мораль — найсправедливіша і найблагородніша тому, що виражає ідеали всього трудящого людства. Вона обов'язково включає і таку моральну заповідь, як «розвиток пролетарського інтернаціоналізму і соціалістичного патріотизму».

ПАТРІОТИЧНЕ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ СТУДЕНТАМИ МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО НАЦІЇ.

В. О. ВЄТРОВ, доцент, кандидат історичних наук

1. Ідеологічна робота на счасному етапі, говориться в рішеннях XXIII з'їзду КПРС,— це перш за все розвиток високої політичної свідомості, комуністичного ставлення до праці і суспільної власності, виховання молоді в дусі радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму, непримиренності до

буржуазної ідеології, готовності захищати завоювання соціалізму.

2. В темі «Нації і національні відношення в період побудови соціалізму і комунізму» грунтовно розкривається суть ленінської політики в національному питанні, використовується великий фактичний матеріал з розвитку націй і національних відношень при соціалізмі, що має велике значення для виховання студентської молоді.

3. Виховання студентів у дусі патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму провадиться на прикладах побудови соціалізму в нашій багатонаціональній країні. Уже в перші роки Радянської влади завдання розвитку національних республік вимагали від партії конкретного рішення проблем ліквідації фактичної нерівності націй. Це положення відмічалося в резолюціях X і XII з'їздів партії.

За Радянської влади національні республіки СРСР домоглися видатних успіхів у розвитку свого народного господарства. З 1913 по 1940 рік обсяг валової продукції важкої промисловості збільшився по СРСР в середньому в 12 разів, тоді як у Киргизькій РСР в 153 рази, а в Таджицькій — в 277 разів. [1].

У порівнянні з 1913 роком валова продукція промисловості СРСР в 1966 році зросла в 66, Вірменської РСР — в 119, Киргизької РСР — 117, Казахської РСР — 101 і Молдавської — 99 разів [2].

4. Виховання у студентів любові і вірності до своєї соціалістичної Батьківщини провадиться на конкретних прикладах господарських зв'язків між республіками нашої країни на базі соціалістичного розподілу праці, спеціалізації та кооперування виробництва. В лекціях, на семінарських заняттях показується, як за роки семирічки інтенсивно провадилось кільцювання енергосистем, покращувалось використання сировинних та людських ресурсів у межах всієї країни, проводилось будівництво спільними зусиллями радянського народу великих індустріальних об'єктів. На Україну в цей час прибули з інших республік у великій кількості прилади, станки, легкові та вантажні автомашини, кольорові метали та інш. матеріали.

Трудящі України з свого боку надавали допомогу в розвитку виробництва іншим республікам обладнанням, сільгоспмашинами, прокатом, чорним металом і т. п. Тільки за 1960—1964 роки Україна надіслала Узбецькій республіці 660 бульдозерів, 1174 причіпних трактори, 1143 грейдери, 595 екскаваторів [3].

---

[1] Див. П. І. Лященко. История народного хозяйства СССР, т. III, М., 1956, с. 498.

[2] Див. «Страна Советов за 50 лет». Збірник статистичних матеріалів, М., 1967, с. 51, 316, 324, 328, 333.

[3] «Коммунист Украины», 1965, № 10, с. 57.

5. У викладанні курсу наукового комунізму з метою інтернаціонального і патріотичного виховання студентів широко використовуються матеріали проведених у республіці декад літератури й мистецтва братніх народів. За останні роки на Україні виступали театральні колективи Москви, Горького, Куйбишева, Новосибірська, Ростова та ін.

Представники України виступали в Москві, в Грузії, Узбекистані. Ці декади вилились в яскраву демонстрацію непорушної дружби українського, російського та інших народів нашої батьківщини.

Внаслідок зв'язків і співробітництва в культурі усіх народів СРСР міцніли і розвивалися загальні риси єдиної інтернаціональної культури.

ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В РАДЯНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ 20-х РОКІВ

Е. Л. ЛОРТІКЯН, доцент, кандидат економічних наук

1. Для удосконалення планування в сучасних умовах величезне значення має вивчення і узагальнення багатого досвіду планового керівництва народним господарством, нагромадженого в нашій країні і відбитого в радянській економічній літературі. Особливий інтерес становить економічна література 20-х років, у якій відбиті форми і методи соціалістичного планування народного господарства, вироблені під безпосереднім керівництвом В. І. Леніна.

В роки будівництва соціалізму в СРСР видавалась велика кількість літератури з питань теорії і практики планування радянського господарства. Зміст опублікованих праць з питань соціалістичного планування відбиває гостру класову боротьбу, характерну взагалі для перехідного періоду від капіталізму до соціалізму.

2. Розробка наукової методології економічного планування в 20-х роках проходила в гострій боротьбі двох основних напрямків. З одного боку — буржуазна методологія планування, що зводилась до так званої методології прогнозування і представлена працями Громана, Базарова, Кондратьєва, Огановського і інш., з другого боку справді наукова методологія планування і випливаючі з неї методи планування, які спиралися на марксистсько-ленінське вчення, розроблені в працях радянських економістів марксистсько-ленінської школи.

В ході боротьби з буржуазною методологією планування Комуністична партія відстоювала і розвивала ленінські ідеї планування, удосконалювала теорію і практику соціалістичного

планування. Це знайшло відбиток у партійних і господарських документах того періоду, в працях видатних працівників КПРС і Радянської держави Ф. Е. Дзержинського, М. І. Калініна, С. М. Кірова, Г. М. Кржижановського, В. В. Куйбишева, А. І. Мікояна, Г. К. Орджонікідзе, Я. Е. Рудзутака, В. Я. Чубаря та інших видатних організаторів народного господарства.

Активну участь у боротьбі проти буржуазних перекручень в теорії і практиці планування брали такі радянські економісти, як Б. Борилін, М. Боголєпов, К. Бутаєв, Р. Вайсберг, А. Кактинь, Л. Крицман, В. Канторович, Е. Квіринг, Г. Кржижановський, Ю. Ларін, А. Мендельсон, В. Мілютін, В. Мотилєв, Д. Розенберг, С. Струмілін, Ш. Турецький та інш. В їх працях піддавались критиці антипартійні, антинаукові теорії буржуазних економістів з питань народногосподарського планування. Виходячи з вказівок партії, вони вносили достойний вклад у створення наукової теорії економічного планування.

3. Найбільш важливим питанням, що вимагало свого теоретичного вирішення, було питання про співвідношення плану і ринку в регулюванні радянської економіки. В працях радянських економістів піддавалась критиці буржуазна методологія прогнозування, що передбачала методи стихійного регулювання радянської економіки. «Плану-прогнозу» був протиставлений «план-директива», утвердилось ленінське положення, що план є завданням пролетаріату, обов'язковим для виконання.

Багато місця питанням директивного планування приділено в працях Г. М. Кржижановського і С. Г. Струміліна. В них глибоко вивчаються питання наукової методології планування, співвідношення економічних і адміністративних методів, форми перспективного і поточного планування, балансу і балансового методу, темпів нагромадження, податків, бюджет і інші.

4. Наукова методологія розробки єдиного господарського плану передбачає всебічне пов'язання всіх його елементів на підставі балансового методу. Останній виник і широко застосовувався ще в перехідний період від капіталізму до соціалізму.

З перших же днів організації Держплану було поставлено завдання підготовки щорічних проектів загального перспективного балансу народного господарства. Правильно розуміючи мету балансу, Держплан і ЦСУ ставили завдання розробки балансу народного господарства як необхідної і обов'язкової передумови єдиного господарського плану. До розробки балансу було притягнено органи державної статистики, секція і комісії Держплану, а також відомства.

В результаті проведеної роботи була зроблена спроба побудувати баланс народного господарства СРСР на 1923/24 р.— перша в світі спроба складання міжгалузевого балансу виробництва і розподілу продукції, яка набула великого значення в сучасній методології народногосподарського планування. Позитивні сторони цього балансу відзначаються зараз в працях М. З. Бора, В. С. Немчинова, Ш. Я. Турецького і інших.

5. Наприкінці 20-х — початку 30-х років методологія планування зробила значний крок вперед. Широкого розповсюдження набув балансовий метод планування, нагромаджено досвід у розробці балансу народного господарства.

Розробка проблем балансу народного господарства все більше спиралася на марксистсько-ленінську теорію. Дослідженню зазначених проблем присвячено праці М. Вознесенського, В. Дяченка, В. Каца, Г. Косяченка, А. Ноткіна, Н. Цаголова, А. Петрова, С. Струміліна та інших. У 1932 р. опубліковано (для службового користування) «Материалы по балансу народного хозяйства СССР за 1928, 1929 и 1930 гг.», підготовлені працівниками ЦУНХУ під керівництвом А. І. Петрова за активною участю А. Г. Первухіна, П. М. Москвіна й інших. Незважаючи на недоліки, це був новий крок у практичній розробці балансу народного господарства.

6. У 1928—30 рр. у радянській економічній літературі було в основному завершено розгляд питання про співвідношення ринкового і планового регулювання радянської економіки. Принципова партійна критика буржуазної методології планування підвищила науковий рівень досліджень про використання в економічному плануванні категорій товарно-грошового господарства, посилення економічних методів у плановому керівництві господарством, зміцнення господарського розрахунку та інш.

7. У роки першої п'ятирічки з'являється ряд праць, в яких досліджуються питання теорії і практики соціалістичного планування в СРСР. Питанням методології планування присвячені праці Р. Є. Вайсберга «Принципы и методология перспективного планирования», Н. А. Ковалевського «Методология плана реконструкции», І. П. Богдановича «К теории и методологии планирования» та інш.

Питанням перспективного і генерального планування присвячені праці Е. І. Квіринга «Задачи построения социализма в СССР. О генеральном плане на 10—15 лет», С. М. Шарова «Пятилетний план и плановая работа», Л. М. Гатовського «О народнохозяйственном плане», А. З. Гольцмана «Вопросы планирования народного хозяйства» та інш. Розгляду організаційних форм планування присвячена праця Л. Г. Кагана «Организационное построение системы плановых органов СССР».

В процесі виконання першого п'ятирічного плану в економічній літературі все більше висвітлюються питання, пов'язані з організацією, формами і методами соціалістичного планування, з'являються праці про необхідність всебічного використання в плануванні об'єктивних економічних законів соціалізму.

8. Теорія і практика соціалістичного планування 20-х років була основою для подальшого розвитку і удосконалення марксистсько-ленінського вчення про планомірний розвиток соціалістичної економіки. Хоч ця теорія і практика відбивала специфіку перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, вона має виключно велике значення не тільки для удосконалення планування в період побудови соціалізму, але і в сучасних умовах комуністичного будівництва.

КРЕДИТНА ПІДОЙМА І НОВА СИСТЕМА ГОСПОДАРСЬКОГО КЕРІВНИЦТВА

І. Н. ГАЛЬПЕРІН, кандидат економічних наук

1. Серед економічних підойм, що набули великого значення в умовах нової системи управління та планування, важливе місце належить кредиту. Банківський кредит є одним з основних важелів соціалістичного господарювання — він сприяє планомірному розвитку суспільного виробництва та більш раціональному використанню матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Використання кредиту як економічної підойми господарського керівництва дозволяє повніш використовувати можливості дальшого розвитку і зміцнення повного господарського розрахунку, які випливають з економічної реформи. Перехід до повного госпрозрахунку вимагає підвищення матеріальної зацікавленості підприємств у максимально-ефективному використанні грошових коштів, які знаходяться в господарському обігу.

2. Значна частина грошових ресурсів, що знаходяться у розпорядженні підприємств, виступає в формі обігових коштів. Забезпечення нормальної господарської діяльності можливе лише при наявності значних обігових коштів, які відіграють важливу роль у створенні продукту, забезпечуючи безперервність процесу виробництва.

3. Постійне зростання виробництва та інші обставини, що виникають у процесі господарської діяльності, викликають у підприємств додаткову потребу в обігових коштах, але її не завжди можна задовольнити з власних джерел. Тому підприємства змушені звертатись до банкового кредиту. Зараз обігові кошти промисловості більш ніж на 40% формуються за рахунок кредиту [1].

4. У нових умовах господарювання набагато зростає також роль кредиту в розширенні й удосконаленні основних фондів. Це, безумовно, сприятиме підвищенню ефективності капітальних витрат та збільшенню фондовіддачі.

---

[1] Посканов А. Кредит и эффективность производства.— «Экономическая газета» № 20, 1967, с. 9.

Використання кредитної підойми одночасно сприятиме поліпшенню структури основних фондів, збільшенню долі їх активної частини.

5. Використання кредиту в інтересах підвищення ефективності суспільного виробництва викликало удосконалення форм та методів кредитування, забезпечення найбільшої їх відповідності новій системі управління, планування та економічного стимулювання виробництва. Успішне розв'язання цього завдання пов'язане з реалізацією заходів, передбачених постановою Ради Міністрів СРСР від 3 квітня 1967 року [1]. Ця постанова визначає шляхи найбільш доцільного використання кредитних ресурсів та посилення економічного впливу кредиту на ефективність виробництва.

6. Здійснення господарської реформи потребує підвищення значення та відповідальності Державного банку СРСР як загально-державного економічного інституту, покликаного сприяти успішному здісненню завдань, поставлених перед народним господарством. Ще в 1918 р. в «Тезах банкової політики» В. І. Ленін висунув завдання «перетворення банків у єдиний апарат рахівництва і регулювання по-соціалістичному організованого господарського життя всієї країни в цілому» [2].

7. Державний банк, спираючись на кредитну підойму, здійснюватиме значний вплив на розвиток прогресивних виробництв, підвищення технічного рівня підприємств, поліпшення якості та асортименту виробів.

З цією метою Державному банку СРСР необхідно значно розширити використання позичок в організації обігових коштів та формуванні основних фондів підприємств, забезпечити переважний розвиток найбільш ефективних методів кредитування, застосовуючи економічно обгрунтовану диференціацію кредитних відносин з добре та погано працюючими підприємствами.

8. Важливе значення буде мати більш ефективне впровадження в практику соціалістичного господарювання такої вартісної категорії, як процент за кредит. Цьому сприятиме, зокрема, підвищення середнього рівня процентних ставок та більш широка їх диференціація в залежності від характеру позичок та підсумків діяльності підприємств.

Удосконалення кредитної підойми в господарському керівництві позитивно позначається на розвиткові госпрозрахункових начал у діяльності підприємств та на підвищенні ефективності суспільного виробництва.

---

[1] Див.: «О мерах по дальнейшему улучшению кредитования и расчетов в народном хозяйстве и повышении роли кредита в стимулировании производства». «Экономическая газета» № 17, 1967, с. 3—4.

[2] Ленін В. І. Твори, т. 27, с. 191.

ГРОМАДСЬКИЙ ОГЛЯД БІБЛІОТЕК УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДО 50-РІЧЧЯ ВЕЛИКОЇ ЖОВТНЕВОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Р. Б. ГУРЕВИЧ, ст. викладач

1. Огляди — це одна з форм активної участі громадськості в бібліотечному будівництві. Вони неодноразово проводилися в УРСР, як і в інших радянських республіках, і сприяли значному поліпшенню бібліотечного обслуговування населення. Широкого розмаху набув громадський огляд бібліотек до 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1956—1957 рр.). В останні роки в багатьох областях УРСР з метою найкращого виконання рішень XXII і XXIII з'їздів КПРС, постанови ЦК КПРС 1959 р. «Про стан і заходи поліпшення бібліотечної справи в країні», вказівок керівних партійних органів республіки організовувалися громадські огляди масових та інших бібліотек.

2. Громадський огляд бібліотек до 50-річчя Великого Жовтня, пов'язаний з підготовкою до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, мав такі важливі особливості: він провадився по всій країні під загальним керівництвом Всесоюзного оргкомітету, в ньому взяли участь бібліотеки різних відомств і організацій. Під час огляду відбувалися всесоюзні молодіжні читацькі конференції «Дорогою батьків» і «Рідна земля», які сприяли тіснішому зв'язку бібліотек з комсомольськими організаціями, широкій участі молоді в обговоренні актуальних тем, поширенню серед неї літератури про революційні, бойові й трудові традиції радянського народу, вихованню у молодого покоління любові до Батьківщини, до рідної землі.

3. В умовах громадського огляду бібліотек 1966—1967 років зазначені важливі ділянки їх діяльності, зокрема комплектування і використання бібліотечних фондів, організація обслуговування читачів, довідково-бібліографічна та інформаційна робота, покращання матеріально-технічної бази. Були передбачені також координація діяльності бібліотек, підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів, поліпшення організаційно-методичного керівництва бібліотеками, участь громадськості в їх роботі.

В ці умови, затверджені Всесоюзним оргкомітетом у 1966 році, окремі республіки, відомства і організації, які мають бібліотеки, вносили деякі зміни, ураховуючи особливості роботи своєї мережі бібліотек.

4. Умови громадського огляду бібліотек УРСР до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції охоплювали значно ширше коло питань, ніж огляду 1956—1957 рр. Поряд з поширенням бібліотечного обслуговування населення, упорядкуванням бібліотечної мережі, велика увага приділялась якості роботи бібліотек, вивченню інтересів читачів, диференційованому їх об-

слуговуванню, активній пропаганді творів В. І. Леніна і книг про нього, літератури про досягнення Радянської країни за 50 років, про завоювання науки і техніки, передовий досвід у різних галузях промисловості і сільського господарства, краєзнавству, естетичному вихованню читачів. В умовах республіканського огляду 1956—1957 років питання якості роботи були менш розроблені.

5. Під час огляду до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції в бібліотеках Української РСР значно збільшилась кількість читачів і книговидача. Поліпшилось комплектування книжкових фондів бібліотек, зміцніла їх матеріальна база. Тіснішими стали зв'язки бібліотек з комсомолом, іншими культурно-освітніми закладами, організаціями товариства «Знание». Для пропаганди книги використовувалися преса, радіо, телебачення. Бібліотеки почали ширше вивчати інтереси читачів, брали участь в соціологічних дослідженнях, велику увагу приділяли пропаганді творів В. І. Леніна і літератури про нього, рішень партії та уряду, комплексній пропаганді книг, краєзнавчій роботі.

Широко використовувалися такі цікаві форми роботи, як ленінські та жовтневі читання, народні читання про комунізм, зустрічі з учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції, громадянської та Великої Вітчизняної воєн, знатними людьми країни, усні журнали про революційні і трудові традиції радянського народу, диспути на моральні теми, масові перегляди літератури.

6. Але поруч з цим в деяких областях УРСР недостатньо були продумані зміни, внесені в умови огляду, подекуди бібліотеки включалися в огляд поволі, недостатньо координувалася робота бібліотек різних відомств, не всі бібліотеки встановили тісний зв'язок з комсомольськими організаціями, не у всіх областях надавалося належне значення широкій гласності перебігу огляду.

7. Уважне вивчення позитивних наслідків огляду і недоліків, припущених в його організації, дасть можливість краще підготуватися до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, ширше розгорнути змагання за одержання звання «Бібліотека відмінної роботи».

КНИЖКОВІ ЗНАКИ ХАРКІВСЬКИХ МАЙСТРІВ ГРАФІКИ

(До розвитку української радянської книжкової культури)

І. Я. КАГАНОВ, доцент, кандидат філологічних наук

1. За останній час у СРСР спостерігається великий інтерес до екслібрісу — книжкового знака, його виготовлення, збирання, вивчення. Численні виставки екслібрісу, видання каталогів, поява монографій і великої кількості статей у спеціальній і загаль-

ній пресі є наочним доказом значущості того місця, яке книжковий знак посідає серед інших виявів радянської культури.

2. Вивчення екслібрісу може йти двома шляхами, тісно пов'язаними між собою:

а) вивчення книжкового знака як мистецького твору;

б) вивчення книжкового знака як явища книжкової культури, тобто тих особливостей, що виникають з призначення екслібрісу — засвідчити належність книжки до зібрання громадського або власного.

3. Розвиток мистецтва книжкового знака на Україні є невід'ємною частиною загального розквіту українського радянського образотворчого мистецтва, в якому надбання графіки — станкової, книжкової і прикладної — займають почесне місце.

4. Український екслібріс за радянських часів розвивався переважно під безпосереднім впливом Г. Нарбута, його учнів і послідовників.[1] Але вже наприкінці 20-х років виявилися окремі митці з яскраво виявленими індивідуальними рисами майстерності. Вже тоді намічалися особливості, що залежали від міста, де перебував художник. І хоч годі твердити про існування «київської» або «харківської» школи — для цього нема підстав,— але констатувати наявність у творчості окремих митців рис, поява яких обумовлена спільністю творчої атмосфери, необхідно. Зокрема у Харкові (на той час центрі української видавничої справи), графіки у передвоєнні часи були якнайтісніше зв'язані з видавничими організаціями і працювали переважно у галузі художнього оформлення книги. Тому і їхні екслібріси щільніше були пов'язані з своїм цільовим призначенням, а не були лише орнаментальною прикрасою, існування якої безпосередньо з книжкою не пов'язане.

Тут, в першу чергу, слід назвати імена В. Аверіна, О. Довгаля, Й. Дайца, О. Маренкова, доробок яких залишив помітний слід на дальшому розвитку української графіки в цілому і екслібрісу зокрема. Слід також згадати видавничі марки, які є своєрідним відгалуженням книжкового знака; серед виконаних харківськими графіками заслуговує на особливу увагу марка Державного видавництва України роботи А. Страхова.

5. Після вимушеної перерви, викликаної подіями Великої Вітчизняної війни, у Харкові починається відродження мистецтва книжкового знака. Тут треба особливо підкреслити роль М. Фрадкіна, відомого своїми роботами ще з передвоєнних часів, коли ним було створено чимало екслібрісів, експонованих на виставках у нашій країні та за її межами. Але особливо значним стає його вплив після війни, коли М. Фрадкін, продовжуючи свою особисту працю над екслібрісом, прищеплює інтерес і любов до нього своїм численним учням.

6. В ювілейний 1967 рік є можливість підсумувати доробок харківських графіків у галузі книжкового знака.

Не втрачаючи основної своєї якості, яку ми можемо визначити як книжність, графіки працюють, відзеркалюючи в світі графічних мініатюр і всю різноманітність власників книжних зібрань, і різноманітність їхніх книжних інтересів. За окремими винятками, характерною для них є також лаконічність — одна з дорогоцінних властивостей кращих витворів малої графіки.

7. Харківські екслібрисисти працюють у різних техніках, надаючи зараз перевагу лінограв'юрі. Але і дереворит знайшов своїх прихильників в особах Ф. Малібоженка, Ю. Головаша. Цікаві спроби використання техніки офорту для екслібрісу були зроблені ще до війни В. Касіяном. Зараз Є. Соловйов виготував декілька книжкових знаків, гравіруючи їх «сухою голкою». До автолітографії харківські майстри екслібрісу майже не звертаються.

8. Загін харківських екслібрисистів не перестає поповнюватись. Поруч з майстрами старшого (М. Фрадкін, Л. Кузнєцов) і середнього (А. Щеглов, Є. Любімов) віку знаходимо талановитих представників молоді (М. Молочинський, В. Усиков, С. Павлов і інші), які все більше удосконалюють свою майстерність.

10. Як чергове завдання перед харківськими митцями стоїть:

а) розширення тематики книжкових знаків;

б) дальше вдосконалення техніки.

II. Бібліотеки Харківщини (різних типів) повинні домагатися, щоб кожна з них мала свій екслібріс, який відображав би склад і цільове призначення даного книжкового фонду. Співдружність графіків — митців і аматорів — з працівниками і активом бібліотек може стати важливим чинником розвитку радянської книжкової культури і мистецтва графіки.

Слід також поширити користування екслібрісами серед книголюбів, власників особистих бібліотек.

[1] Своїми окремими шляхами, але також під животворним впливом радянської графіки йшов в довоєнні часи розвиток західно-українського екслібрісу, не позбавленого рис модернізму і схильного до некритичної архаїзації.

ЖОВТЕНЬ НА УКРАЇНІ У ВИСВІТЛЕННІ ІСТОРИЧНИХ ЖУРНАЛІВ 20-х РОКІВ.

Д. Д. ТАРАМАНОВ, ст. викладач

1. У п'ятдесятирічній історії Радянського суспільства період від перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції до середини 30-х років є перехідним від капіталізму до соціалізму.

Цей перехід відбувався у жорстокій боротьбі нового з старим у політиці, економіці та культурі. В галузі вивчення соціальної історії ця боротьба мала своєю метою ствердження мар-

ксистсько-ленінських теоретичних та методологічних основ в історичній науці, подолання буржуазно-ідеалістичних концепцій і схем історичного процесу.

В 20-х роках створюється значна межа загальносоюзних та республіканських науково-історичних центрів. В. І. Ленін бере безпосередню участь в їх організації та у визначенні їх завдань. З ініціативи В. І. Леніна створюється Комісія по вивченню історії Комуністичної партії та Жовтневої революції, яка згодом реорганізується в дослідний інситут — Істпарт. На Україні також створюється Центральний Істпарт при ЦК КП (б) У та губернські істпарти. Одночасно в країні організовується ряд наукових товариств: істориків-марксистів, старих більшовиків, товариство політкаторжан та зсильнопереселенців, воєнно-наукове товариство; створюються науково-дослідні та учбові інститути, а також архівознавчі заклади. Багато з цих історичних центрів мали свої періодичні видання-журнали, на сторінках яких публікувалися наслідки наукових досліджень їх колективів.

2. Сприяння вивченню історії Жовтневої соціалістичної революції було одним з головних завдань історичних журналів. Їх діяльність у цій галузі мала своєю метою: а) виявлення та публікацію історичних документів і матеріалів з історії Жовтня в країні та різних її районах; б) вивчення та теоретичне узагальнення досвіду боротьби трудящих під керівництвом Комуністичної партії на чолі з В. І. Леніним за владу Рад; в) пропаганду досягнень історичної науки серед різних верств населення та надання їм допомоги у вивченні марксистсько-ленінської теорії та політики партії в соціалістичному будівництві.

3. Виходячи з цього, історичні журнали друкували архівні документи, спогади, статті, рецензії, хроніки революційних подій, критико-бібліографічні огляди, покажчики літератури та ін. матеріали, в яких відображалась історія Великої Жовтневої соціалістичної революції та шляхи розвитку марксистсько-ленінської історичної думки. Загальносоюзні і українські історичні журнали чимало місця відводили на своїх сторінках висвітленню проблем пролетарської революції на Україні. Провідну роль у цьому відіграли, зокрема, істпартівські журнали «Пролетарская революция» (1921—1941) і «Літопис революції» (1922—1933). Документи і матеріали, вміщені на їх сторінках, яскраво відбивають боротьбу істориків-марксистів 20 років за ствердження ленінської концепції пролетарської революції. Публікації журналів створювали грунт для дальших історичних досліджень у майбутньому, накопичуючи джерелознавчий матеріал. Жоден сучасний дослідник-історіограф не може обійти документи і матеріали, вміщені на сторінках істпартівських журналів. Хоч в деяких статтях та спогадах є не зовсім вірні або помилкові положення, в цілому ж через всі комплекти журналів лейтмотивом

проходить ствердження керівної ролі Комуністичної партії та В. І. Леніна в боротьбі народних мас за владу Рад.

4. Висвітлюючи історію Великої Жовтневої соціалістичної революції, істпартівські журнали зосереджували свою увагу на розробці перш за все теоретичних і методологічних питань соціальної історії, популяризації ленінського вчення про історичну обумовленість пролетарської революції. Орган Центрального Істпарту ЦК ВКП(б), а згодом, з 1928 р., орган Інституту Леніна «Пролетарская революция» багато уваги приділяв публікації творів В. І. Леніна і літератури про його життя та діяльність. На сторінках перших 100 номерів журналу вміщено понад 140 ленінських документів, серед яких понад половину надруковано вперше, серед них «Марксизм и восстание», «Большевики должны взять власть», що стали бойовою програмою боротьби партії за диктатуру пролетаріату.

Журнали друкували і роботи інших авторів, в яких висвітлювалося ленінське вчення про соціальну історію — М. Покровського «Ленинизм и русская история», М. Савельєва «Ленин и Октябрьское вооруженное восстание» («Пролетарская революция»); М. Воліна «Ленін — історик партії». («Літопис революції»). З історії боротьби за Жовтень на Україні журнал «Пролетарская революция» опублікував цінні історичні документи, спогади, статті, а також критико-бібліографічні роботи.

4. Одне з провідних місць по публікації в 20-х роках історичних джерел посідає журнал «Літопис революції». На сторінках його 57 номерів вміщено понад 300 документів і матеріалів, присвячених Жовтневій революції на Україні. В них висвітлюються економічні та політичні передумови пролетарської революції, роль робітничого класу в боротьбі за демократичне розв'язання аграрного питання, ідейна та організуюча робота більшовицьких організацій в революції. На сторінках журналу вміщені різні за своїм змістом і значенням документальні матеріали. Особливий інтерес для сучасного історика-дослідника мають наукові дослідження і спогади безпосередніх учасників революційного руху. З статтями та спогадами виступали тут видатні діячі Комуністичної партії М. О. Скрипник, В. П. Затонський, Г. І. Петровський, М. А. Рубач, Є. Б. Бош та інші. Цінність їх робіт полягає в тому, що це були перші спроби узагальнення досвіду соціалістичної революції на Україні, висвітлення загальних закономірностей визвольного пролетарського руху, особливостей соціалістичної революції на Україні. Журнал «Літопис революції» був на передовій лінії в боротьбі з буржуазно-націоналістичними схемами і теоріями історичного процесу, йому належить значна заслуга в ідейному розгромі буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського, Яворського, Гермайзе, Сухино-Хоменка та інших. Важливим джерелом

вивчення історії, зокрема боротьби трудящих різних районів України, є мемуари. Вони посідають майже половину загального обсягу журналу. Не всі вони мають однакову цінність, окремі з них потребують критичного ставлення до себе. Їх автори, маючи себе за революціонерів-марксистів, насправді були виразниками ліберально-буржуазного, навіть контрреволюційного табору. Але більшість мемуарів належить справжнім революціонерам, борцям за соціалістичну революцію.

5. Заслуговують уваги на сторінках істпартівських журналів критико-бібліографічні матеріали. Вони відіграли значну науково-допоміжну роль у ствердженні марксистсько-ленінських теоретичних основ в історичній науці, в узагальненні досвіду Жовтневої революції та в пропаганді історичних знань серед різних кіл читачів. Історичні журнали вміщували критичні статті, критико-бібліографічні огляди і покажчики історико-революційної літератури. Велика кількість цих матеріалів зберігає своє значення і на сьогодні — як джерело відомостей про літературу з історії Жовтня, а також джерело первинної оцінки як окремих видань, так і документів та матеріалів із журналів. Одночасно критико-бібліографічні роботи становлять дуже важливе джерело визначення загального стану літератури з історії Жовтня, за допомогою якого можна одержати цінні відомості про стан наукової історичної критики 20-х років.

У доповіді розглядаються документи і матеріали з історії Жовтня на Україні, які вміщені лише в істпартівських журналах. Що стосується змісту журналів інших науково-історичних центрів, то вони потребують окремого аналізу.

РАДЯНСЬКА ПРОФЕСІЙНА І ВИЩА ОСВІТА НА УКРАЇНІ В ІСТОРІОГРАФІЇ 20-х — ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ

Є. П. ТАММ, ст. викладач

1. Одним з важливіших завдань соціалістичної культурної революції є підготовка кваліфікованих кадрів для всіх галузей народного господарства і культури. Після перемоги Жовтневої революції питання кадрів у нашій країні постало на всю широчінь. Вирішальну роль у розв'язанні завдання підготовки кадрів мала відіграти професійна і спеціальна школа. Радянська влада вже в перші роки свого існування здійснює ряд важливих заходів щодо перебудови професійної і спеціальної школи, а в наступні роки розвиває і зміцнює її.

Будівництво радянської професійної і спеціальної школи на Україні знайшло порівняно широке відображення в українській історіографії 20-х початку 30-х років.

2. Значне місце серед літератури цих років займали опубліковані історичні джерела.

Документи партії і уряду про професійну і спеціальну освіту друкувались у партійних і урядових періодичних виданнях, виходили у вигляді окремих видань, вміщувались у збірках Наркомосу, громадсько-політичних і педагогічних журналах. Характеристика стану професійної і спеціальної освіти, фактичні і статистичні дані містили матеріали з'їздів і нарад з народної освіти і освіти робітничої молоді, звіти Наркомосвіти УРСР, звіти Центрального бюро пролетарського студентства та інш. Постанови, накази, розпорядження, інструкції з питань професійної і спеціальної освіти вміщувались у спеціальних збірках і бюлетенях Наркомосу та Укрголовпрофосвіти.

Актуальні питання професійної і спеціальної освіти широко висвітлювались у публіцистичних роботах, які часто носили гостро полемічний характер. Вони виходили окремими виданнями, але найбільше друкувались на сторінках громадсько-політичних журналів та спеціальних журналів: «Шлях освіти», «Робітнича освіта», «Комуністична освіта».

Досить всебічне відбиття професійна і спеціальна освіта знайшла в статистиці 20-х і початку 30-х років. Статистичні матеріали вміщувались як у збірниках загального характеру («Україна» стат. Щорічник», «Україна в цифрах»), так і у збірниках «Статистика народної освіти», які поділялись на статистику установ соціального виховання і установ професійної і політичної освіти. Остання містила різноманітні дані про інститути, технікуми, робітничі факультети та професійні школи.

3. Вивчення історії радянської професійної і спеціальної школи на Україні припадає на початок 20-х років. Однією з перших окремих робіт є стаття Г. Гринька «Очерки истории системы профобра», яка згодом увійшла як складова частина у його книгу «Очерки советской просветительной политики» (Х., 1923).

З видань загального характеру варта уваги книга Я. П. Ряппо «Народна освіта на Україні за десять років революції». Якщо Гринько в своїй роботі показує лише найважливіші етапи розвитку системи профобру, то Ряппо прослідкує шлях, пройдений професійною і спеціальною школами за роки Радянської влади. В обох роботах є чимало правильних фактів і положень. Але разом з тим вони мають і серйозні недоліки. Зокрема, автори помилково вважали, що загальноосвітню школу треба будувати на основі професійної освіти, захищали неправильні позиції щодо реорганізації вищої школи, недооцінювали перші заходи Радянської влади по перебудові професійної і спеціальної освіти на Україні та інш.

4. Історіографія 20-х початку 30-х років нараховує чимало робіт, що висвітлюють розвиток нижчої професійної освіти на

Україні. Тут, передусім, треба вказати на роботи М. Зарецького «К истории производственного ученичества», А. Мандрики «Профессионально-техническое образование рабочих в годы революции», Я. Ряппо «Розвиток робітничої освіти на Україні», Х. Боброва «П'ятнадцять років боротьби за масові технічні кадри». В цих і деяких інших роботах показано головним чином розвиток шкіл фабрично-заводського учнівства та професійно-технічних курсів.

Слід відзначити, що в багатьох роботах, присвячених цій проблемі, не відтворено всього різнобічного процесу перебудови і зміцнення радянської професійної школи, занадто слабо показано історію професійно-технічних шкіл, майже не зустрічається матеріалу з історії учбових майстерень. У деяких роботах розвиток радянської професійної школи викладено дещо спрощено і декларативно, подається неправильна періодизація. В окремих роботах мають місце неточності у формулюванні назв партійних і урядових документів та дат їх видання.

5. В 20-х — початку 30-х років було внесено певний вклад у вивчення історії вищої школи на Україні. Про це свідчать як роботи загального характеру, де історія вищої школи подається разом з іншими ланками освіти, так і спеціальні видання, зокрема, книга Я. Ряппо «Реформа высшей школы на Украине в годы революции», статті П. Абрамовича «До історії заснування Волинського інституту народної освіти в Житомирі», В. Гериновича «До історії Кам'янець-Подільського інституту народної освіти», І. Р. Хлівного «Педагогічна освіта за 15 років» та інш. Роботи цього періоду в переважній більшості висвітлюють історію окремих ланок вищої освіти та історію окремих учбових закладів.

У ці роки, однак, ще не було створено узагальнюючих робіт, майже не зустрічається матеріалу з історії вищих технічних учбових закладів. У багатьох роботах недостатньо показано еволюцію учбової і виховної роботи, схематично розповідається про наукову роботу, а про діяльність студентських організацій зустрічаються лише окремі згадки.

6. В історіографії 20-х — початку 30-х років в основному показано становлення і розвиток професійної і вищої освіти на Україні. Проте у дослідженнях цих років чимало проблем зовсім не знайшли відбиття, а деякі подані досить поверхово.

За своїм характером історичні роботи також не однакові. Якщо розвиток професійної освіти в переважній більшості подавався узагальнено, то роботи з історії вищої школи частіше носили локальний характер.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В МАСОВИХ БІБЛІОТЕКАХ

(По матеріалах сільських бібліотек України)

З. В. ГІМАЛЬДІНОВА, ст. викладач

1. Рішення партії та уряду про дальше піднесення сільського господарства визначили завдання сільських бібліотек — посилити пропаганду виробничої літератури, яка б відповідала сучасним вимогам, була дійовою, охоплювала всі основні категорії працівників сільського господарства.

2. У багатьох сільських бібліотеках республіки за останні роки поліпшилась робота по диференційованому обслуговуванню окремих груп працівників сільського господарства — спеціалістів, механізаторів, тваринників тощо.

3. Формування читацьких груп, їх кількість визначаються бібліотекою на основі економічної структури населеного пункту, на території якого вона розташована. Так, наприклад, в бібліотеках північних районів Вінницької області, де вирощують тютюн, льон, виноград, крім груп механізаторів, тваринників, буряководів, що існують і в інших сільських бібліотеках, створені групи льонарів, виноградарів, тютюнників.

4. В деяких бібліотеках для конкретного цілеспрямованого обслуговування поряд з великими групами роблять більш детальний розподіл на підгрупи, які об'єднуються одним виробничим процесом. Наприклад, у групі тваринників бібліотеки виділяють підгрупи доярок, телятниць, свинарок, вівчарів, пташниць. Читачам, об'єднаним в кожну з цих підгруп, крім загальних інтересів, властиві індивідуальні інтереси, які витікають з особливостей професії, з конкретних виробничих завдань.

5. Досвід передових бібліотек свідчить, що при організації групового обслуговування треба ураховувати не тільки умови праці й характер виробництва, але і кваліфікацію, рівень освіти читачів. Некваліфіковані і менш освічені працівники сільського господарства менше читають або зовсім не відвідують бібліотеки.

6. Різні умови в різних галузях сільського господарства визначають коло фахових інтересів і запитів кожної читацької групи, а це, в свою чергу, визначає особливості роботи бібліотеки з кожною з них.

7. Основою ефективного диференційованого обслуговування є знання складу читачів, їх інтересів і запитів. Робота по вивченню читачів у деякій мірі покращала в сільських бібліотеках Вінницької, Кіровоградської, Черкаської, Кримської областей; вона провадиться в двох напрямках: 1. Вивчення складу чита-

чів; 2. Вивчення інтересів і запитів окремих читацьких груп і окремих читачів.

8. Для вивчення складу читачів більшість сільських бібліотек складають картотеки читачів ведучих груп працівників сільськогосподарських професій, в яких містяться цінні зведення про кількість робітників окремих галузей сільського господарства, про їх спеціальну і загальну підготовку, про сільськогосподарські культури, які вирощують даною виробничою групою тощо.

9. Деякі сільські бібліотеки для вивчення складу читачів і ефективності роботи з окремими групами використовують групові формуляри. Цей метод, наприклад, широко застосовують сільські бібліотеки Вінницької і Чернігівської областей. Застосування групового формуляра дозволило виявити групи виробничників, що не охоплені бібліотечним обслуговуванням, і залучити до планового читання фахової літератури механізаторів, тваринників та інших.

10. Для вивчення інтересів і запитів окремих читацьких груп бібліотеки використовують поряд з бібліотечними загально-наукові методи психології, статистики, соціології. Найчастіше сільські бібліотеки звертаються до методу статистики, який дозволяє систематично вивчати запити великих груп виробничників. На основі цього методу бібліотеки, наприклад, роблять індивідуальні та групові аналізи формуляторів.

11. Вивчення читачів дає цінні зведення, необхідні для організації індивідуального і групового керівництва читанням, залучення виробничників до бібліотеки, проведення масової пропаганди фахової літератури.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ КАТАЛОГІВ У ДИТЯЧИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД З 1920 ПО 1941 рр.

Д. А. КУМОК, ст. викладач

Керівництво читанням дітей — складний педагогічний процес. Завдання радянських дитячих бібліотек — керувати читанням дітей, направляти його ідейно, сприяти поглибленню знань у школярів, вихованню смаку до різнобічного читання, привчати до самостійності у виборі літератури. Цього не можна здійснити без допомоги системи каталогів і картотек.

Каталоги і картотеки дитячої бібліотеки повинні бути так організовані, щоб відповідати дитячим вимогам, технічно і педагогічно полегшувати завдання розшуку та вибору дітьми книг, сприяти вихованню з дитини самостійного свідомого читача. Система каталогів, прийнята зараз в дитячих бібліотеках України, пройшла довгий шлях розвитку, що відбиває розвиток дитячих бібліотек Радянської України.

Не доводиться говорити про який-небудь серйозний розвиток бібліотечної справи на Україні, а тим більше про розвиток дитячих бібліотек у дореволюційні роки. Відомі декілька дитячих бібліотек, відкриті на кошти ентузіастів роботи серед дітей або громадських організацій.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції, в тяжких умовах голоду та громадянської війни на Україні іде культурне будівництво, організовуються спеціальні дитячі бібліотеки. Вже в 1924 році в Києві налічувалося 14 дитячих бібліотек. Дитячі бібліотеки розвивались по всій республіці, зміцнювалася їх матеріальна база, велика увага приділялася методам роботи з дітьми, в тому числі і методиці організації каталогів і картотек. У 1923 році в журналі «Бібліологічні вісті» була опублікована стаття О. Олексієвої, в якій розповідалося про систему каталогів дитячих бібліотек і давалися методичні поради щодо організації каталогів. Вже тут була спроба вирішити питання з точки зору вікових особливостей дитини. Але відсутність на той час серйозних теоретичних розробок та достатнього досвіду призводили ще до значних помилок в рекомендаціях О. Олексієвої. Рекомендувалася ще досить складна система каталогів, функції окремих каталогів були не чітко визначені і т. ін.

Для дальшого розвитку системи каталогів дитячих бібліотек велику роль відіграли вказівки Н. К. Крупської відносно побудови і значення каталогів у дитячих бібліотеках, що містилися в багатьох статтях, виступах, консультаціях та листах до дітей — читачів. Н. К. Крупська підкреслює особливе значення каталогів для виховання культури читання у дітей.

Розвиток дитячих бібліотек України та зміст їх роботи проходили при допомозі і під безпосереднім контролем партійних і радянських органів як СРСР, так і республіки. Особливо важливу роль відіграли постанови ЦК ВКП(б) та РНК УРСР про поліпшення роботи масових бібліотек, цілий ряд постанов та наказів Народного Комісаріату Освіти УРСР. Рішення Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників (1926 р.), постанови конференцій і нарад бібліотечних працівників України розробляли конкретні заходи про здійснення постанов партії і уряду в різних формах і процесах бібліотечної роботи, в тому числі і в роботі по організації системи каталогів.

Активне будівництво дитячих бібліотек у перші роки радянської влади, увага до роботи з читачами-дітьми викликали пожвавлення творчої думки та пошуків бібліотекарів.

У 30-х роках виходить досить багато різноманітних матеріалів як в РРФСР, так і в УРСР, про організацію каталогів для дітей та пропаганду їх серед читачів. Особливо треба відмітити вклад у цю справу тт. Гусевої Н., Жаворонкової А., Коган Г., Марголіної А., Перліної Н. та інших. Організація в середині

30-х р. обласних дитячих бібліотек, вдосконалення роботи з дітьми різних вікових груп обумовили розвиток та чітке розмежування самих каталогів за їх віковим призначенням.

В цей час твердо вимальовуються основні види каталогів у дитячих бібліотеках — систематичний і алфавітний, але ще великою пошаною користуються тематичні каталоги для читачів різних вікових груп (замість систематичного), каталоги та картотеки по предметах шкільної програми, предметно-тематичні та деякі інші види каталогів.

Першість у справі розробки теоретично правильної системи каталогів для дитячих бібліотек належала Київській обласній бібліотеці ім. 15-річчя ВЛКСМ і Харківській центральній бібліотеці юного читача. Досвід цих бібліотек розповсюджувався по всій Україні. Значний вклад у роботу з каталогами для дітей внесли і інші обласні бібліотеки (Одеська, Вінницька, Дніпропетровська та інші).

Але в справі розробки педагогічно обгрунтованої і методично правильної системи каталогів для дітей були й невдалі спроби (організація «циклових каталогів»). Це обумовлювалось впливом різних псевдонаукових «педагогічних» теорій, намаганням запровадити групові методи навчання не тільки в школі, а й у бібліотеці, протиставити бібліотеку школі. «Циклові каталоги» існували лише 2—3 роки (1924—1937), життя не виправдало їх існування.

До початку 40-х років переважна більшість обласних і районних бібліотек для дітей та юнацтва на Україні вже склали каталоги, однак значна частина районних, шкільних і профспілкових бібліотек або зовсім не мали каталогів для дітей, або тримали їх в незадовільному стані. Перед працівниками дитячих бібліотек було поставлено завдання, щоб не лишилося жодної бібліотеки без каталогів. Питання про необхідність спеціальних каталогів, враховуючих особливості дитячого віку та обсяг знань дітей, поставлено дуже гостро і принципово у великій статті А. Шевченко, надрукованій у журналі «Соціалістична культура» в 1938 р. Тут уже був врахований не лише значний досвід кращих дитячих бібліотек України, але й ряд методичних матеріалів і практичні поради, вже досить поширені на той час в РРФСР (ст. А. Кльонова, Т. Гакиної, Т. Герчикової та інші). В роботі А. Шевченко вперше проведено чітке розмежування каталогів для дітей як за віковим, так і за цільовим призначенням. В цей же час видаються різні посібники на допомогу бібліотекам («Шкільна бібліотека», 1940 р., серія статей С. Комського в журналі «Соціалістична культура» про організацію каталогів, методичні бюлетені та обмін досвідом кращих дитячих бібліотек), що відіграли значну роль в остаточному становленні системи каталогів дитячих бібліотек України в передвоєнні роки.

ДО ІСТОРІЇ ПРАВИЛ КНИГООПИСУ НА УКРАЇНІ (1917—1941 рр.)

Л. І. КОТЕНКО, ст. викладач

1. Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції В. І. Ленін, Комуністична партія поставили важливі завдання по комуністичному вихованню і обслуговуванню нового читача в наших радянських бібліотеках. Нові завдання бібліотек, нові читачі потребували нових принципів, форм і методів роботи. Це стосується і такої ділянки бібліотечної роботи, як організація каталогів.

Представники інтелігенції, які стали працювати для радянського народу, повинні були вирішувати ці складні завдання, бо власного, радянського досвіду ще не було: тому треба було звернутись до дореволюційного російського і зарубіжного досвіду і проаналізувати його.

2. На Україні ці завдання ускладнювались тим, що українська культура за царату зазнавала всіляких утисків, мало було національних кадрів інтелігенції, мало друкувалось книжок українською мовою, була незначна кількість бібліотек.

3. Для раціональної організації роботи в бібліотеках по складанню каталогів треба було розробити правила опису книг, схему бібліотечної класифікації, налагодити централізовану каталогізацію. До Великої Жовтневої соціалістичної революції в царській Росії не було розроблено єдиних правил опису для бібліотек різних типів, не було і єдиної системи класифікації. З цих питань у бібліотеках були різнобій і строкатість — крупні бібліотеки розробляли правила опису книг і схеми класифікації кожна для себе, ця робота за умов царату в державному масштабі не планувалась і не координувалась.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції постала необхідність здійснити ряд державних заходів у галузі бібліотекознавства і бібліографії на Україні — створити високоякісні бібліотечні фонди, каталоги, організувати державну реєстрацію всієї друкованої продукції, що видавалась у республіці. З цією метою було створено 17 березня 1919 року Головну Книжкову палату у м. Києві для одержання і розподілу обов'язкового примірника друкованих видань між бібліотеками та іншими установами, для реєстрації, систематизування друкованих видань. При Палаті на правах відділу засновано Бібліографічний інститут, який повинен був розробляти теоретичні питання книгоопису, класифікації, бібліографії.

Слід відзначити, що Головна Книжкова палата, а потім Українська книжкова палата, Книжкова палата УРСР відіграли значну роль у розробці правил книгоопису в УРСР і СРСР.

5. Вже в роки громадянської війни було розроблено правила книгоопису директором Бібліографічного інституту Головної Книжкової палати Юрієм Ковалевським, але видати «Правила карткографії» через різні труднощі (нестача грошей, паперу) змогли тільки у 1923 році. «Правила карткографії», розроблені на основі правил книгоопису Міжнародного Бібліографічного інституту (1905 р.), призначались в першу чергу для крупних бібліотек і бібліографій, вимагали зазначати багато зовнішніх, формальних відомостей про книги, наприклад, помилки переносити у опис. Опис за колективним автором не вживався. Ці «Правила...», як і правила МБІ, не відповідали практиці багатьох бібліотек світу, але мали вплив на подальшу розробку правил книгоопису на Україні.

6. З метою централізованої інформації про друковані видання, що публікуються на території УРСР, Українська книжкова палата з 1924 року почала видавати «Літопис українського друку», де реєструвались книги, а з 1927 року — друковані картки на них.

Українська книжкова палата повинна була розробити правила книгоопису для цих видань, виклад основних правил друкувався в декількох номерах «Літопису українського друку» за різні роки. Форма книгоопису в цих виданнях була одна, бо картки друкувались з одного набору з «Літописом». Ці правила діяли до кінця 20 років, вони базувались на правилах Міжнародного бібліографічного інституту, хоча опис було спрощено, надавалось значення методологічній витриманості опису, розкриттю змісту книги, її призначення.

Але анотації давались дуже короткі — по суті це були примітки. Працівники Української Книжкової палати (зокрема її директор М. А. Годкевич) вважали, що якісна характеристика книги не повинна даватись у анотації, це справа спеціальних органів критичної бібліографії. З подальшим розвитком централізованої каталогізації підтвердилась думка про те, що анотації на друкованих картках сприяють розкриттю змісту твору, його оцінці.

7. У відбудовний період, у періоди індустріалізації і колективізації бібліотеки розвиваються, стає характерним колективний підхід до вирішення принципових питань дальшого розвитку бібліотекознавства і бібліографії на Україні.

У грудні 1925 р. конференція наукових бібліотек України прийняла рішення про створення Каталографічної комісії, яка складалася з представників крупних бібліотек і Української Книжкової палати для розробки проекту єдиної української каталографічної інструкції. Комісія провела роботу, але проекту інструкції не опублікувала.

Для розробки інструкції конференція рекомендувала використати за основу положення англо-американської інструкції.

Представники Української Книжкової палати висунули принцип рівності мов у книгоопису — книга повинна описуватись мовою тексту, що суперечило англо-американській інструкції про опис чужомовних книжок англійською мовою. Принцип опису книги мовою тексту знайшов загальне схвалення в СРСР і зараз зафіксований у «Единых правилах описания произведений печати...»

У 1928 році в методологічному збірнику бібліографічної комісії Всеукраїнської академії наук було опубліковано «Основні положення скороченого бібліографування», призначені в першу чергу для потреб Всеукраїнської бібліотеки України (нині ЦНБ АН УРСР) як тимчасове явище до введення єдиної інструкції з книгоопису. Основні положення цієї інструкції відповідають сучасним вимогам до опису.

У цьому ж збірнику опублікував свою статтю директор Української Книжкової палати М. А. Годкевич «До майбутньої каталографічної інструкції», в якій зазначив, що правила книгоопису повинні розроблятись, орієнтуючись в першу чергу на використання їх у централізованій каталогізації.

8. У лютому 1928 р. Публічна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна скликала нараду в справі уніфікації методів опису, застосовуваних на друкованих картках та в органах державної бібліографії, що їх видають Книжкові палати БРСР, РРФСР та УРСР. У постанові наради було записано, що опис творів, виданих білоруською, російською та українською мовами, провадити відповідно мові видання, визнати за потрібне застосувати принцип авторства колективів (на Україні не застосовувався в централізованій каталогізації), уніфікувати розміщення запису окремих елементів опису. Пізніше принцип опису мовою тексту було поширено і на інші республіки. Ця постанова, а також рішення 2 конференції наукових бібліотек РРФСР і І конференції наукових бібліотек України, усунули перешкоди в справі ефективного застосування і використання карток у бібліотеках, виданих у цих республіках.

9. Спільність політичних і культурних завдань, що постали перед всією бібліотечною і бібліографічною роботою в СРСР в 30 роки, висунула питання розробки єдиних всесоюзних каталогізаційних правил, усунення розбіжностей у книгоопису в союзних республіках. Значний вклад у цю справу внесли крупні бібліотеки і Книжкові палати, зокрема Книжкова палата УРСР, які видавали інструкції з книгоопису. Робота, проведена у 20—30 роки в РРФСР і УРСР, а також у інших братніх республіках, зумовила видання у післявоєнний час «Единых правил описания произведений печати...» для крупних і невеликих бібліотек, що є державними інструкціями з книгоопису.

БІЛЬШОВИЦЬКА ПРЕСА В БОРОТЬБІ ПАРТІЇ ЗА ЗАВОЮВАННЯ ПЕРЕМОГИ НА ФРОНТАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ І ІНОЗЕМНОЇ ВОЄННОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ (1918—1920 рр.)

Т. О. СКРИПНИК, ст. викладач

1. Велика Жовтнева соціалістична революція разом з новим типом держави створила і новий тип преси з принципово новими завданнями, функціями і умовами роботи. Головним завданням партійно-радянської преси стає роз'яснення суті і значення Великої Жовтневої революції, пропаганда декретів і заходів Робітничо-Селянського уряду, агітація за всебічну підтримку і зміцнення Радянської влади. Газети, журнали, що видавались партійними організаціями і радянськими установами, викривали підступи внутрішньої контрреволюції, мобілізовували народ на подолання опору російської і української буржуазії, на організацію відсічі об'єднаним силам міжнародного імперіалізму.

2. З наступом австро-німецьких військ на Україну не стало можливостей для видавничої роботи. І лише після тривалої, кропіткої і досить небезпечної роботи підпільних більшовицьких комітетів великих промислових міст України були створені нелегальні друкарні, які випустили протягом літа і осені 1918 року чималу кількість агітаційно-пропагандистських листівок і прокламацій. Напрям, зміст, характер друкованої продукції цього періоду підпорядковані одній меті — підготовці трудящих мас України до збройної боротьби за звільнення своєї Батьківщини від іноземних загарбників і зрадників інтересів українського народу — буржуазних націоналістів.

3. Після звільнення України від німецьких загарбників відновлюють свою діяльність всі ланки партійного і радянського будівництва. Порівняно активізується і видавнича робота, представлена тепер Укрцентрагом і окремими відомчими видавництвами, що створювались при наркоматах та військових з'єднаннях. Видана ними література широко використовується партійними організаціями України для здійснення агітаційно-пропагандистської роботи серед мас.

4. Підпільна видавнича діяльність більшовицьких комітетів у період панування Директорії, другого і третього походів Антанти за характером, змістом і цілями була ідентичною з тою роботою, що її здійснювали партійні організації України в часи австро-німецької окупації. Основна її мета полягала в організації трудящих мас на боротьбу проти петлюрівських буржуазно-націоналістичних недобитків, білогвардійських насильників та нових ставлеників міжнародного імперіалізму—польських панів.

5. Переважну частину роботи по виданню і розповсюдженню творів друку в короткочасні перепочинки від воєнних подій в 1919—1920 рр. виконував Всеукрдержвидав. Керуючись вказівками і настановами В. І. Леніна з питань видавничої справи, рішеннями Комуністичної партії, Всевидав України в своїх планах основне місце відводив літературі суспільно-політичної тематики, головним чином агітаційно-пропагандистській брошурі, яка за далеко неповними підрахунками складала понад 60% всієї видаваної тоді книжкової продукції.

6. Серед книг, що виконували роль ідеологічної зброї в смертельній боротьбі російського та українського пролетаріату з його класовими ворогами, першорядне місце займали твори основоположників наукового комунізму — Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, а також твори організатора Комуністичної партії і творця Радянської держави В. І. Леніна. Видання творів класиків марксизму-ленінізму займався не тільки Всевидав. Здійснювали передрук із українських і російських видань, наприклад, ленінських праць, агітвідділи губкомів, повіткомів КП(б)У, політорганн Червоної Армії, видавничі відділи окремих наркоматів.

7. Значне місце серед видань агітаційно-пропагандистської літератури посідали видання рішень партійних з'їздів і конференцій, а також з'їздів Рад РРФСР і УРСР періоду іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. Центральний комітет КП(б) України, спрямовуючи видавничу роботу в Республіці, особливо наголошував в той час на виданні і широкому розповсюдженні рішень партії і уряду про необхідність зміцнення союзу робітничого класу і трудового селянства, про ставлення до середняка, земельну політику Радянської влади. Надаючи виключно важливого значення рішенням VIII з'їзду РКП(б) з цих питань, ЦК КП(б)У зобов'язав губкоми таких великих міст, як Харків, Київ, Миколаїв, створити щоденні селянські газети. В усіх останніх губернських центрах друковані органи партійних комітетів повинні були перетворитись у популярні масові газети, пристосовані до запитів села [1].

8. Широку масово-політичну і виховну роботу шляхом організації систематичної видавничої діяльності в роки громадянської війни і іноземної воєнної інтернації здійснювали політорганн Червоної Армії (політвідділи фронтів, армій, дивізій). Тематика їх видань була універсальною, хоча перевага віддавалась політичній агітаційно-масовій брошурі. Поряд з листівками, газетами, книгами і брошурами для червоноармійців, а також для робітників і селян, вони випускали велику кількість агітаційної літератури для солдат армій Антанти. Тільки до

[1] Архів інституту історії партії ЦК ПК України, ф. 1, оп. 1, спр. 44, арк. 70.

середини літа 1919 року, до наступу Денікіна на Україну, політорганами Червоної Армії було видано 167 назв книг загальним тиражем біля 7 млн. примірників [1].

9. Партійно-радянська преса України в роки іноземної воєнної інтервенції та громадянської війни виконувала роль колективного пропагандиста, агітатора і організатора мас навколо завдань боротьби проти об'єднаних сил внутрішньої контрреволюції і зовнішніх посягань на свободу і незалежність першої в світі держави робітників і селян.

ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ В. І. ЛЕНІНА В ПРАЦЯХ Н. К. КРУПСЬКОЇ

М. Д. РЯБЧЕНКО, ст. викладач

Серед багатьох талановитих пропагандистів ідей Комуністичної партії Надія Костянтинівна Крупська займає особливе місце. Це цілком природно. Не один десяток років підряд,— в засланні і еміграції, в роки піднесення революційного руху і жорстокої реакції, в дні перемоги Великого Жовтня і роки громадянської війни та іноземної інтервенції,— вона щодня працювала з Володимиром Іллічем Леніним.

Найчастіше з нею першою ділився Володимир Ілліч своїми планами і думками, вона першою читала багато його праць. Все це позначилося на державній, пропагандистській, організаторській і педагогічній діяльності Надії Констянтинівни.

У статті «Ленін як пропагандист і агітатор», написаній у 1933 р., Н. К. Крупська підкреслювала, що між пропагандою, агітацією і організацією немає кам'яних стін, що пропагандист, який вміє запалювати людей своїм ентузіазмом,— в той же самий час і агітатор, що пропагандист, який вміє перетворювати теорію в керівництво до дій, у великій мірі полегшує роботу організатора. Таким пропагандистом ленінської школи, який вміло поєднував у собі риси агітатора і організатора, була сама Надія Костянтинівна Крупська.

Пропагандистську діяльність вона почала ще в 90-і роки минулого сторіччя, коли, працюючи вчителькою вечірньо-недільної школи, вправно пов'язувала викладання загальноосвітніх предметів з пропагандою соціалістичних ідей. За словами самої Надії Костянтинівни, роки праці в вечірньо-недільній школі (1891—1896) припали на час, коли у неї «формувався і зміцнювався марксистський світогляд» [2].

За свою майже півсторічну пропагандистську діяльність Надія Костянтинівна не тільки досконало оволоділа марксистською теорією, майстерно використовувала основну зброю пропагандиста — слово, але й виконала справді колосальну роботу по удосконаленню методики і практики пропагандистської діяльності та розробці педагогічних і психологічних основ позашкільної роботи.

Величезною заслугою Н. К. Крупської є створення наукових праць у галузі самоосвіти взагалі, політичної самоосвіти зокрема і, особливо, по методиці самостійного вивчення творів В. І. Леніна.

Використовуючи багатий особистий досвід у вивченні марксизму-ленінізму, Н. К. Крупська просто, доступно і разом з тим глибоко науково розкриває цілу низку найважливіших методичних положень, які визначають, кінець-кінцем, наслідки самостійного вивчення ленінської ідейно-теоретичної спадщини.

У багатьох своїх статтях, доповідях, промовах і виступах вона розкриває важливість вивчення марксизму як бази, передумови вірного розуміння ленінізму, говорить про необхідність вивчення ленінізму в тісному зв'язку з практичною діяльністю Комуністичної партії і Радянського Уряду, про необхідність вивчення того чи іншого питання або теми в певній послідовності. Особливої уваги заслуговує положення Н. К. Крупської про те, що твори В. І. Леніна розуміють широкі маси трудящих.

У багатьох своїх статтях Надія Костянтинівна червоною ниткою проводить думку про те, що головним у вивченні творів В. І. Леніна є правильне розуміння його ідей. У зв'язку з цим Н. К. Крупська неодноразово говорить про необхідність правильного добору творів Леніна для вивчення і визначення, з чого саме слід його починати.

У кожній бібліотеці Надія Костянтинівна бачила основну базу самоосвіти і тому багато разів говорила про всезростаючу роль і відповідальність бібліотекаря в організації допомоги читачам. Це положення стало причиною неодноразових закликів до бібліотечних працівників систематично вивчати марксизм-ленінізм, щоб з усією пристрастю намагатись «передати читачеві все те, що є в Маркса, Енгельса» [1].

З питань самоосвіти взагалі і політичної самоосвіти зокрема Надія Костянтинівна створила велику кількість праць. Починаючи з 1919 р., коли вона написала першу статтю про самоосвіту, і до 1939 р., тобто на протязі 20 років, вона регулярно і наполегливо повертається до цього питання. Досить сказати, що за цей час нею створено біля 50 праць, цілком чи частково присвячених питанням вивчення творів В. І. Леніна. В них є багато таких думок, порад, побажань вивчаючим твори В. І. Леніна, які не втратили свого значення і в наш час.

---

[1] «Красная Армия». 25 апреля, 1919.

[2] Н. К. Крупська. Педагогічні твори. т. 1, К., 1963, с. 38.

[1] Н. К. Крупська. Педагогічні твори. т. 8, К., 1965, с. 626.

Головні бібліотекарі Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна Л. Інькова і Б. Смирнова в статті «Политическое самообразование и культура чтения»[1] настійно рекомендують кожному пропагандисту і слухачеві партійного навчання ознайомитись з двома статтями Н. К. Крупської: «К вопросу о том, как читать Ленина»[2] і «До питання про вивчення творів В. І. Леніна»[3]. Ці найбільш відомі і поширені праці Н. К. Крупської згадуються також в консультації Єліна В. І. і Троїцької Є. Ю. «Об изучении и пропаганде произведений В. И. Ленина в связи с 40-й годовщиной Великой Октябрьской социалистической революции»[4].

На жаль, у деяких збірках творів Н. К. Крупської, а також у методичних і бібліографічних матеріалах недостатньо використовуються і рекомендуються бібліотекарям і читачам праці Надії Костянтинівни, присвячені питанням самостійного вивчення творів В. І. Леніна. Так, наприклад, у збірнику Н. К. Крупської «Про бібліотечну справу» (К., Держполітвидав, 1960, 235 стор.) вміщена тільки робота «До питання про вивчення творів В. І. Леніна».

У збірнику методичних і бібліографічних матеріалів «В помощь пропаганде произведений В. И. Ленина и литературы о нем» вміщено бібліографічний список[5], в якому налічується 20 назв. На жаль, у ньому ми знаходимо тільки роботу «До питання про те, як читати Леніна».

Зараз, коли значно перебудована сітка партійного навчання, коли питання політичної самоосвіти займають все більш вагоме місце в роботі, слід все зробити для того, щоб озброїти пропагандистів, слухачів, бібліотекарів і читачів збірником висловлювань і статей Н. К. Крупської про самостійне вивчення творів В. І. Леніна.

Н. К. КРУПСЬКА ПРО РОБОТУ БІБЛІОТЕК ПО КОМУНІСТИЧНОМУ ВИХОВАННЮ МОЛОДІ

Є. М. КРАСНОЖОН, ст. викладач

1. У великій теоретичній спадщині Н. К. Крупської значне місце посідають роботи, присвячені комуністичному вихованню трудящих і, перш за все, підростаючого покоління, молоді.

[1] Л. Инькова и Б. Смирнова. Политическое самообразование и культура чтения — «Политическое самообразование», 1965, № 6, с. 122—127.
[2] Н. К. Крупская. О библиотечном деле. М., 1957, с. 469—471.
[3] Н. К. Крупська. Педагогічні твори. т. 9, К., 1966, с. 539—545.
[4] К 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. Сб. библиографических и методических материалов. М., 1957, с. 7—27.
[5] В помощь пропаганде произведений В. И. Ленина и литературы о нем. М., 1959, с. 156—158.

Н. К. Крупська з марксистсько-ленінських позицій розкрила мету, завдання і зміст комуністичного виховання і його принципову відмінність від буржуазного. Неодноразово в своїх творах і виступах Надія Костянтинівна підкреслювала зв'язок комуністичного виховання з побудовою нового суспільного ладу. Вона підкреслювала, що треба навчити молоде покоління активно будувати нове суспільне життя.

2. Н. К. Крупська вимагала, щоб основним завданням комуністичного виховання була підкорена вся багатогранна робота радянської школи та позашкільних закладів і, зокрема, робота радянських бібліотек, які є важливою ланкою в системі культурно-освітніх установ. Надія Костянтинівна вважала радянську бібліотеку одним із знарядь у справі побудови соціалізму і поглиблення свідомості мас. Вона неодноразово зазначала, що одна з вирішальних відмін радянської бібліотеки від буржуазної полягає в ідейному змісті її роботи, і закликала «...перетворити бібліотеку, навіть найменшу, на ідеологічний центр, який допомагав би справі будівництва соціалізму»[1].

3. Однією з умов успішної роботи бібліотек по комуністичному вихованню молоді Надія Костянтинівна вважала правильний добір книжкового фонду в бібліотеці. Вона підкреслювала, що не всяка книга виховує в потрібному нам напрямі, а тому в кожній бібліотеці повинно бути «робоче ядро» з політичної, технічної, природничо-наукової, художньої літератури, яке б сприяло комуністичному вихованню широких трудящих мас, молоді.

4. Робота по комуністичному вихованню молоді здійснюється бібліотеками в процесі систематичної роботи з читачами, заохочування їх до книги, керівництва їх читанням. Тому Надія Костянтинівна розглядала бібліотечну роботу як процес виховний, творчий, що допомагає культурному зростанню радянських людей.

5. У перші роки Радянської влади, коли одним з першочергових завдань була ліквідація неписьменності (перш за все населення віком від 18—35 років), Надія Костянтинівна вважала бібліотеку однією з основних ланок у здійсненні цієї відповідальної справи. Беручи активну участь у цій роботі, бібліотеки в той же час готували для себе читачів.

6. Пізніше, коли неписьменність в основному була ліквідована і комсомол висунув гасло, щоб всі комсомольці оволоділи середньою загальною освітою, Н. К. Крупська вказувала на величезне значення самоосвіти. В статті «Реконструкція Наркомпросу і бібліотечний фронт» вона підкреслює, що «розвиток

[1] Н. К. Крупська. Педагогічні твори, т. 8. К., «Рад. школа», 1965, с. 661.

бібліотечної справи є необхідною передумовою розвитку самоосвітньої роботи в масовому масштабі».

7. Н. К. Крупська говорила, що успіх роботи бібліотеки по комуністичному вихованню молодого покоління значною мірою залежить від участі в ній громадських організацій, в першу чергу молодіжних. Тісний зв'язок з цими організаціями, з життям країни, підкорення роботи бібліотеки завданням, поставленим Комуністичною партією, сприятимуть піднесенню її на вищий ступінь.

8. Твори Н. К. Крупської, система її поглядів на комуністичне виховання молоді потребують пильного вивчення тому, що вони є і на сьогодні дороговказом для радянських бібліотек.

РОЛЬ Н. К. КРУПСЬКОЇ У ВИКОНАННІ ПОСТАНОВИ ЦВК СРСР «ПРО БІБЛІОТЕЧНУ СПРАВУ В СОЮЗІ РСР» ВІД 27 БЕРЕЗНЯ 1934 РОКУ.

С. І. ВОЛКОВА, ст. викладач

1. Постанова ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» від 27 березня 1934 р. ознаменувала початок нового етапу в бібліотечному будівництві Радянської держави. Вона визначила основні шляхи дальшого розвитку бібліотечної справи.

2. Н. К. Крупська надавала великого значення цій постанові. Вона брала найактивнішу участь у роз'ясненні основних положень, у приверненні до неї уваги громадськості, у мобілізації всього населення на перетворення її в життя.

3. Надія Костянтинівна була безпосередньо зв'язана з Бібліотечним управлінням Наркомосу РРФСР, організованого згідно постанови ЦВК СРСР. Вона уважно слідкувала за реорганізацією керівництва бібліотечною справою, вживала рішучих заходів щодо керівників місцевих організацій, якщо вони не виявляли належної сумлінності у виконанні цієї постанови.

4. Певну роль відіграла Н. К. Крупська у приверненні уваги видавництв до потреб і запитів масових бібліотек. Під її керівництвом і за безпосередньою участю відбулася нарада представників видавництв, Критико-бібліографічного інституту та працівників бібліотек.

5. Особливо багато уваги Н. К. Крупська приділяла підготовці й вихованню бібліотечних кадрів, що володіють марксистсько-ленінською теорією, широко освічених, активних пропагандистів більшовицької культури. Під її керівництвом складалася система підготовки бібліотечних кадрів середньої та вищої кваліфікації, визначався профіль спеціальних учбових закладів, складалися їх традиції, цілеспрямованіше проводилася виховна робота зі студентами.

6. Надія Костянтинівна брала активну участь в розробці учбових планів і програм, у підготовці положень про різні форми бібліотечної освіти, в обговоренні методики викладання спеціальних дисциплін, у складанні програм бібліотечної практики студентів ВУЗів і технікумів.

7. Багато сил віддавала вона вихованню у студентів і учнів любові до бібліотечної професії. В багатьох зверненнях, листах, статтях червоною ниткою проходить одна й та ж думка: «...робота не буде клеїтися, якщо людина не полюбить свою справу, не зробиться ентузіастом її, не буде працювати з запалом»[1].

8. Борючись за запровадження в життя постанови ЦВК СРСР, Н. К. Крупська робила все можливе, щоб піднести авторитет бібліотечної професії, оточити заслуженою увагою і піклуванням її працівників. Особливо яскраво це виявилось під час проведення «Всесоюзного конкурсу на кращий район по постановці бібліотечної справи на селі», а також в її відкритих листах ветеранам бібліотечної справи. Піклуючись про моральну сторону професії бібліотекаря, Н. К. Крупська багато зробила і для поліпшення його матеріального становища.

9. У постанові ЦВК СРСР значне місце відводилося дальшому поліпшенню критико-бібліографічної справи на допомогу масовим бібліотекам. З цією метою Критико-бібліографічний інститут був переданий із системи Книготорговельного об'єднання у відання Наркомосу РРФСР. Загальне керівництво по перебудові роботи інституту безпосередньо здійснювала Н. К. Крупська.

10. Виконання постанови ЦВК СРСР «Про бібліотечну справу в Союзі РСР» було новим значним кроком на шляху дальшого втілення в життя ленінських заповітів про створення єдиної системи бібліотечного обслуговування населення. Ряд положень цієї постанови не втратили своєї злободенності й тепер. Вивчення спадщини Н. К. Крупської з цих питань допомагає не лише краще зрозуміти закономірність бібліотечного будівництва того періоду, але, безперечно, збагачує теоретичні та методологічні основи з найважливіших проблем сучасності.

ДО ПИТАННЯ ПРО БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО ЯК НАУКУ

О. С. СОКАЛЬСЬКИЙ, доцент, кандидат педагогічних наук

1. Питання про те, чи є бібліотекознавство окремою наукою, розглядалось уже понад 150 років тому, але ідея виділення комплексу знань про бібліотеку і книгу в окрему галузь науки особливо стала цікавити вчених всередині 80-х років XIX ст.

[1] Н. К. Крупська. Про бібліотечну справу. Збірник. К., Держполітвидав УРСР, 1960, с. 230.

2. Ф. Ейхлєр один з перших дав визначення бібліотекознавства як науки. Він розглядав бібліотекознавство як «дослідження умов і самого процесу виникнення, розповсюдження і експлуатації пам'ятників культури», тобто бібліотекознавство тлумачив дуже розширено, включаючи до нього книгознавство і книжкову торгівлю. Проти такого розширеного визначення бібліотекознавства виступали його сучасники Форстеман, Грезель та ін.

3. Залежно від того, що вчені беруть за предмет дослідження, вони поділяються на дві групи: одні з них вважають об'єктом дослідження бібліотеку, а звідси і називають науку бібліотекознавством, інші — комплекс питань, пов'язаних з книгою, і називають науку книгознавством.

4. У Росії ще в XVIII столітті у висловленнях про бібліотеки В. Татіщева, М. Ломоносова робляться перші спроби сформулювати предмет бібліотекознавства. Багато для визначення бібліотекознавства дали також М. Оленін, Ф. Рейсс, В. Соболь-щиков та революціонери-демократи.

5. В кінці XIX ст. визначення бібліотекознавства дано в словнику Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона, а на початку XX ст. вітчизняні бібліотекознавці К. Рубінський, В. Томачинський та Л. Хавкіна також визначають бібліотекознавство як науку, але ігнорують при цьому його суспільну роль.

6. Методологічною основою радянського бібліотекознавства є марксизм-ленінізм, праці В. І. Леніна та рішення Комуністичної партії Радянського Союзу. Велике значення для розробки теоретичних питань бібліотекознавства мають праці Н. К. Крупської.

7. У 50-х роках Є. Шамурін дав визначення бібліотекознавства в широкому розумінні (як «комплексу усіх бібліотечних дисциплін») і у вузькому (як загального бібліотекознавства, що охоплює «вчення про організацію бібліотечної сітки і бібліотек, керівництво ними, структуру та основні принципи їх роботи»).

8. Радянський бібліотекознавець О. С. Чубар'ян добре сформулював предмет бібліотекознавства, але по суті, не дав визначення його.

9. Міжнародна конференція, що відбулася в Берліні 20—26 травня 1962 р., визнала бібліотекознавство самостійною наукою, але не дала чіткого визначення самого бібліотекознавства і надзвичайно широко тлумачить його предмет, до якого включається бібліографія та книгознавство.

10. Бібліотекознавство є суспільною наукою, що вивчає об'єктивні процеси, а саме: історичні закономірності розвитку бібліотечної справи, людину як читача, вплив читання на темпи суспільного розвитку, узагальнення практики роботи бібліотек та ін.

11. Отже, на нашу думку, бібліотекознавство — наука про закономірності розвитку, зміст і методи роботи бібліотек як специфічного знаряддя організації громадського користування книгою з метою формування світогляду людини в конкретних історичних умовах. Наше визначення бібліотекознавства як науки не претендує на вичерпне і ставиться в порядку постановки питання.

ПРО МЕТОДИКУ БІБЛІОГРАФУВАННЯ ПАРТІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ У РЕКОМЕНДАЦІЙНИХ ПОКАЖЧИКАХ З ІСТОРІЇ КПРС

Л. С. ІЛЛІЧОВА, викладач

1. Партійним документам, нарівні з творами основоположників марксизму-ленінізму, належить особливо важливе місце у вивченні історії КПРС. Цінність їх у тому, що вони не тільки подають цілком певні фактичні відомості про діяльність Комуністичної партії на протязі її існування, але і характеризують вклад КПРС у скарбницю марксизму-ленінізму.

За характером наведених у них історико-партійних повідомлень і за своїм значенням партійні документи поділяються на дві основні групи: 1) документи вищих і центральних органів КПРС; 2) документи місцевих партійних організацій.

Незважаючи на відмінність у конкретній належності і різноманітність, документи КПРС у комплексі є єдиним видом важливіших історико-партійних джерел, бо послідовно виникаючи у процесі діяльності Комуністичної партії, вони тісно пов'язані між собою загальним змістом.

У нашій країні за роки Радянської влади видано багато партійних документів і створено сприятливі умови для їх широкого вивчення.

2. Одним із активних засобів пропаганди кращих видань партійних документів і надання допомоги в їх самостійному вивченні є рекомендаційна бібліографія з історії КПРС. Її розвиток починається з 1930-х років. Але тільки в покажчиках, виданих після XX з'їзду партії, почала приділятися велика увага вміщенню партійних документів. Однак позитивний досвід, набутий за останні роки в бібліографуванні документів КПРС, ще зовсім не узагальнений.

3. Принципи відбору партійних документів у покажчиках з історії партії обумовлюються типом покажчиків.

У покажчиках з історії КПРС в цілому і за окремими періодами її діяльності в основі відбору партійних документів лежить принцип їх хронологічної відповідальності до даного періоду. Крім того, у рекомендаційних покажчиках, які висвітлюють

найбільш віддалені періоди, треба використовувати документи сучасного етапу діяльності КПРС. В покажчиках про окремі події і окремі галузі діяльності партії відбір документів КПРС провадиться за тематико-хронологічною ознакою. До числа недостатньо вирішених, спірних методичних проблем належить проблема відбору документів КПРС у покажчиках з історії місцевих партійних організацій. Головним принципом відбору документів у покажчиках цього типу є відбір за територіально-хронологічним принципом. Це означає, що в першу чергу вміщуються документи тієї організації, історії якої присвячено покажчик за хронологічним порядком. Разом з цим у покажчиках повинні бути ті документи вищих і центральних органів КПРС, в яких вміщено оцінки діяльності даної партійної організації або безпосередні вказівки з питань її роботи.

У персоналії видатних діячів КПРС та радянської держави вміщуються постанови ЦК партії та інші документи, в яких є фактичні відомості про революційну діяльність, партійну і радянську роботу того чи іншого діяча.

4. Конкретні шляхи відбору документів КПРС визначаються цільовим і читацьким призначенням покажчика. У складанні рекомендаційних покажчиків з історико-партійної тематики бібліографи, звичайно, орієнтуються на дві основні категорії читачів: 1) пропагандистів, керівників різних ланок системи партійної освіти, викладачів історії КПРС; 2) широкі кола самостійно вивчаючих історію партії. Визначальними у відборі партійних документів є такі фактори: значимість історико-партійних повідомлень у тих чи інших документах та рівень підготовки читачів. Існує загальне правило: чим ширша тема покажчика і чим найменш підготовлені читачі, на яких він розрахований, тим вужчим за видами буде зміст рекомендованих документів КПРС.

5. Анотування документів КПРС полягає в діалектичному поєднанні загальних ознак, властивих всім партійним документам, як самостійному виду історико-партійних джерел, і окремих ознак, властивих кожній різновидності документа. Складовими елементами всіх анотацій на документи КПРС є визначення виду документа, його належності тому чи іншому партійному органу чи партійній організації, дати прийняття.

Повнота та характер розкриття в анотаціях змісту документів залежить від теми покажчика і його читацького призначення.

Завдання анотацій на збірники документів і матеріалів з історії КПРС полягає в тому, щоб охарактеризувати хронологічні та тематичні межі збірника, зміст вміщених у ньому документів, принцип розташування матеріалу.

6. Рекомендаційні покажчики з історії КПРС складені, як правило, за історико-хронологічним принципом. У зв'язку з цим, цілям вивчення партійних документів найкраще відповідає розосередження їх за розділами покажчика. Документи КПРС за їх значенням у розділах покажчиків розташовуються перед іншою літературою (після творів основоположників марксизму-ленінізму чи в єдиній хронології разом з роботами В. І. Леніна). По-перше, в хронологічному порядку подаються рішення з'їздів, конференцій, пленумів ЦК, документи ЦК КПРС, потім документи місцевих партійних організацій. Таке розташування відповідає значенню цих груп документів та послідовності їх вивчення.

7. Нині перед бібліографами постає завдання утворити систему рекомендаційних бібліографічних посібників історико-партійної тематики. Шляхи реалізації цього завдання — розробка проблем бібліографування історико-партійних джерел і літератури.

ПРО СУЧАСНИЙ СТАН ПОТОЧНОЇ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ З ПИТАНЬ ТЕХНІКИ

Н. Ф. КОЛОСОВА, ст. викладач

Накреслюючи завдання, що стоять перед нашою країною на сучасному етапі, XXIII з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу чітко вказав на необхідність створення в країні високоефективної загальнодержавної системи науково-технічної інформації.

Існування такої системи є найважливішою умовою подальших успіхів радянської науки і прискорення технічного прогресу.

Розвиток наукової думки і промислового виробництва, технічна творчість у наш час неможливі без інформації про результати найновіших досліджень у нашій країні і за рубежем, без інформації про передовий досвід промислових підприємств.

Якісна постановка поточної науково-інформаційної бібліографії є однією з складових частин комплексу засобів, що забезпечать виконання цього рішення партії, конкретизованого у постанові Ради міністрів СРСР «Про загальнодержавну систему науково-технічної інформації» від 29 листопада 1966 року.

Система поточної науково-інформаційної бібліографії технічної літератури розвивалась на протязі всієї історії п'ятдесятиріччого існування Радянської держави.

За цей час були поставлені і науково розроблялись принципові питання повноти бібліографічної інформації та її оперативності, широти тематичного обсягу, численні питання методичного характеру.

Практика радянської бібліографії технічної літератури минулих років дала позитивні приклади оперативних і в достатній мірі повних поточних науково-інформаційних видань («Новости технической литературы», «Техкарт», «Бутол» тощо).

Сучасний стан поточної науково-інформаційної бібліографії характерний існуванням двох рядів бібліографічної інформації: сигнальної і реферативної.

1. Сигнальна бібліографія

Сигнальна бібліографія виконує функції оперативної інформації про вітчизняну і зарубіжну науково-технічну літературу.

Найбільш оперативними джерелами, що інформують про вітчизняну літературу з питань техніки, є органи державної бібліографічної реєстрації Всесоюзної книжкової палати, такі як: «Книжная летопись», «Летопись журнальних статей», серії бібліографічних карток технічної тематики та інш.

Галузева поточна науково-інформаційна бібліографія, поступаючись перед виданнями Всесоюзної книжкової палати в оперативності, має деякі переваги у відношенні більшої повноти і концентрації відображення літератури різних типів і видів, наукової деталізації класифікаційних схем тощо.

В наш час бібліографування вітчизняної технічної літератури здійснюють серії «Новостей технической литературы», що видаються ДПНТБ СРСР, органами інформації та ЦНТБ окремих галузей промисловості.

Важливу роль у розвитку технічного прогресу відіграють спеціальні види технічної літератури, тому величезне значення має стан поточної інформації з цих видів літератури. В нашій країні інформація про описи винаходів до авторських свідоцтв і патентів здійснюється офіціальним органом Державного Комітету в справах винаходів та відкрить при Раді Міністрів СРСР «Изобретения, промышленные образцы, товарные знаки». Подібну ж функцію про затверджені державні стандарти та нормалі виконує офіційний орган Державного Комітету стандартів, мір та вимірювальних приладів при Раді Міністрів СРСР «Информационный указатель стандартов».

Сигнальну інформацію про нові патентні описи та стандарти здійснюють також ЦНДІПІ і Видавництво стандартів, що випускають друковані бібліографічні картки цих матеріалів.

Поточна бібліографія технічних або фірмених каталогів і перекладів виконується як Державною Публічною науково-технічною бібліотекою СРСР, що видає спеціальні науково-інформаційні джерела («Новые промышленные каталоги», «Список переводов научно-технической литературы»), так і іншими інформаційними органами і центральними галузевими бібліотеками.

Бібліографування зарубіжної літератури, що надійшла до книгосховищ нашої країни, здійснюють різні бібліотеки: Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна («Информационный бюллетень новых иностранных книг, поступивших в Государственную библиотеку СССР им. В. И. Ленина» Серия I.), ДПНТБ СРСР («Указатель иностранных периодических изданий по естественным наукам и технике, выписанных организациями Советского Союза»), Всесоюзна державна бібліотека іноземної літератури («Информационный бюллетень новых иностранных книг, поступивших в библиотеки СССР» Серия А) тощо.

2. Реферативна бібліографія

Реферативна бібліографія наукової і технічної літератури в нашій країні має велику історію, але як система наукової інформації про світову науково-технічну літературу вона склалась у 50-х роках, коли був заснований і почав свою діяльність Всесоюзний інститут наукової і технічної інформації Державного комітету Ради Міністрів СРСР по науці і техніці та Академії наук СРСР.

В наш час ВІНІТІ видає багатогалузевий «Реферативний журнал», численні серії «Экспресс — информации», реферативні картотеки з окремих питань техніки.

Всі ці видання реферують світову літературу (переважно зарубіжну з найрізноманітніших питань науки, техніки, промислового виробництва, економіки тощо).

РЖ ВІНІТІ має свою класифікаційну схему, що відбита в «Рубрикаторе реферативных изданий СССР», а також систему різних допоміжних покажчиків і «Предметный указатель к Рубрикатору РЖ ВИНИТИ».

В наш час перед ВІНІТІ стоять серйозні принципові проблеми подальшої розробки класифікації, застосованої в реферативних виданнях, скорочення інформаційного інтервалу, використання машинної техніки в справі складання допоміжних покажчиків тощо.

Реферуванням галузевої технічної літератури займаються також деякі інші інформаційні органи (наприклад, НІІЕІР), що забезпечують працівників науково-дослідних інститутів і промислових підприємств своєчасною інформацією по літературних джерелах.

НАУКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ПРАЦІ ТА ІНФОРМАЦІЯ

Ю. М. КРИВУЦ, викладач

Обов'язковою посилкою результативної розумової праці є різні за змістом операції над інформацією. Процес творчої праці — складний і часом суперечливий процес. Його продукт —

фактично синтез своїх оригінальних і чужих ідей і рішень. Ця залежність в загальному вигляді описується виразом:

$$I_{\text{заг.}} = I_{\text{нагр.}} + I_{\text{ориг.}},$$

де $I_{\text{нагр.}}$ — маса знань (інформація), що накопичена попередниками і сучасниками, а $I_{\text{ориг.}}$ — знання (інформація), добуті в процесі розумової праці.

Впорядкування і раціоналізація процесів пошуку і засвоєння маси нагромаджених знань дозволить з меншими витратами часу, коштів і творчої енергії спеціалістів досягти великих наслідків, підвищити продуктивність розумової праці.

Результати досліджень, проведених у нашій країні і за кордоном, показують, скільки робочого часу гублять наукові працівники і спеціалісти на розшук необхідних інформаційних відомостей. Ці затрати в середньому складають 30—35% від загального робочого часу, що негативно позначається на самому коефіцієнті використання робочого часу, який можна визначити по формулі:

$$K_{\text{р.ч.}} = \frac{E^n T_{\text{пов.}}}{E^n T_{\text{заг.}}}$$

де $T_{\text{пов.}}$ — час, затрачений продуктивно

$T_{\text{заг.}}$ — загальний фонд робочого часу

n — кількість робітників у групі (відділі). Зараз переважає колективна форма роботи.

Існуючі оцінки темпів росту обсягу наукових і технічних знань і наповнення інформаційних потоків дають підставу чекати збільшення загального обсягу знань до кінця XX століття (порівняно з 1950 р.) вдвоє, а потоку інформації, його інтенсивності — в 25—30 разів.

Якщо не звертати уваги на пряму залежність між обсягом накопиченої суспільством інформації і часом, який витрачається на її розшук і вивчення, то через 30—35 років інформаційним потоком не можна буде керувати.

Як відомо, на організацію розшуку і осмислювання маси знань, нагромаджених людством, діє комплекс факторів об'єктивного характеру. Виникла потреба вивчити особливості цих факторів, розумно використовувати їх у практичній діяльності.

До об'єктивних факторів, що не залежать від споживача інформації, його психології, фізіологічних особливостей, волі, бажання, можуть бути віднесені такі:

1. Експоненціональне зростання обсягу науково-технічної інформації, її кількісних покажчиків як найважливішого результату колективної, наукової і технічної творчості, як зростання числа зайнятих у сфері науки і асигнувань на її розвиток (ці ж обставини приводять до якісного ускладнення інформації).

2. Старіння інформації, всієї маси нагромаджених знань, втрачання прикладної цінності і теоретичної актуальності в зв'язку

з бурхливим процесом поновлення наукових і технічних ідей (як переконує статистичний аналіз періоду «півжиття» документів правової охорони — авторських свідоцтв і патентів, поновлення охоронних рішень відбувається в основному на протязі 6—8 років). Процес старіння інформації знаходиться в безпосередній залежності від її тимчасових характеристик і в узагальненому вигляді, мабуть, може бути представлений виразом:

$$T_{\text{ст.}} \leqslant T_{\text{цик.}} + T^{\text{к}}_{\text{вив.}},$$

де $T_{\text{цик.}}$ — тривалість інформаційного циклу, включаючи час створення оригінальної інформації в процесі творчої праці.

$T_{\text{вик.}}$ — тривалість використання інформації в процесі розумової праці.

k — поправний коефіцієнт ($k>0$); для різних галузей знань цей покажчик різний.

3. Практичне використання нагромаджених знань обмежене через неповноту даних, що публікуються. Результати проведеного соціологічного дослідження переконують, що відомостей, які містяться в творах друку для безпосереднього і прямого використання, недостатньо: з 160 інженерно-технічних працівників чотирьох машинобудівних підприємств м. Харкова, які було обслідувано, лише 1,9% відзначили достатню повноту публікацій. Інженерно-технічний аналіз 217 пропозицій, внесених цими ж працівниками, всього в двох випадках не потребував додаткових матеріалів робочої і технічної документації.

4. Дублювання (повторення) в творах друку відомостей, опублікованих раніш, обов'язково приводить до надлишкової інформації, що в свою чергу викликає невиправдане завантаження творчих працівників: їм приходиться пробляти матеріали, продуктивна частина яких часом буває мінімальною.

5. Явище розсіювання інформації по різних джерелах — профільних, суміжних і «чужих»— набагато звужує обсяг необхідної інформації, яка використовується в процесі розумової праці. Ця обставина викликає паралелізм і дублювання наукових і технічних пошуків, знижує продуктивність праці.

Безумовний вплив на характер і продуктивність творчої праці спеціалістів і факторів суб'єктивного змісту: психофізіологічної особливості людини, рівня її мовної підготовки, патентно-правової і бібліотечно-бібліографічної культури, індивідуальна інтенсивність старіння знань, придбаних раніш, принципи і засоби організації розумової праці, робочого місця тощо.

Деякі аспекти питання, що розглядається, до цього часу не привертали належної уваги спеціалістів, в той час як рішення всього комплексу проблем наукової організації розумової праці, вмілий розвиток окремих факторів (особливо суб'єктивного характеру) при одночасному обмеженні сфери негативного впливу

інших може дати і дасть величезний ефект народному господарству.

Робочий час наукових і інженерно-технічних працівників може бути значно вивільнено при умові розробки і реалізації дійової системи довідково-інформаційного обслуговування, зокрема системи вибірного розповсюдження інформації, виробки надійних критеріїв раціонального (з точки зору повноти та економічних витрат) комплектування довідково-інформаційних і, особливо, бібліотечних фондів, засобів і методів встановлення потрібних джерел, старіння інформації.

Не менш важливі механізація і автоматизація інформаційних і бібліотечно-бібліографічних процесів, розвиток індивідуальних особливостей споживачів інформації, їх інформаційної і бібліотечно-бібліографічної культури.

Такі, на нашу думку, деякі невирішені питання проблеми «Наукова організація творчої праці і інформація».

ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНА РОБОТА ТЕХНІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Л. В. ГОЛОБУРДІНА, викладач

Грандіозні завдання, що стоять перед радянським народом у справі побудови матеріально-технічної бази комунізму, вимагають від технічних бібліотек активізації і зразкової організації роботи по пропаганді технічної літератури.

Про велике значення, що приділялось і приділяється бібліографічній роботі технічних бібліотек, про пильну увагу до цієї роботи з боку партії та уряду на протязі п'ятдесятирічного розвитку нашого соціалістичного суспільства свідчить ряд постанов, спрямованих на покращання бібліографічної роботи і організації науково-технічної інформації в нашій країні.

Починаючи з Постанови Ради Народних Комісарів від 30 червня 1920 р. «Про передачу бібліотечної справи в РРФСР Народному Комісаріату освіти» і закінчуючи постановою Ради Міністрів СРСР від 29 листопада 1966 року «Про загальнодержавну систему науково-технічної інформації», всі постанови, кожна на певному історичному етапі, збагачували зміст бібліографічної роботи.

Бібліографічна робота технічних бібліотек повинна сприяти найшвидшому впровадженню у виробництво нової техніки і передової технології, вдосконаленню організації виробництва в усіх галузях соціалістичної промисловості на базі використання вітчизняного та закордонного передового досвіду. Якісне виконання довідково-інформаційної роботи можливе лише при умові чітко організованої головної картотеки ДІФУ.

Інформаційно-бібліографічна робота покликана оперативно і систематично інформувати читачів, не чекаючи запиту, про нову технічну літературу шляхом організації індивідуальної, групової і масової інформації.

Індивідуальна інформація організовується для керівних працівників, інженерів, конструкторів, передовиків виробництва шляхом пересилки в певні строки відомостей про нову технічну літературу по темах, що цікавлять того чи іншого читача.

Групова інформація організується для працівників певного відділу, цеху чи лабораторії, що розробляють якусь одну тему, шляхом організації тематичних виставок, бібліографічних оглядів, складання списків нової літератури по темі, що розробляється колективом тощо.

Масова інформація організовується для всього колективу підприємства або установи за допомогою тих форм пропаганди літератури, що й при груповій інформації, тільки по більш широкій тематиці.

Довідково-бібліографічна робота покликана задовольняти різні запити читачів на технічну літературу.

Важко переоцінити значення добре організованої бібліографічної роботи технічної бібліотеки для дальшого розвитку технічного прогресу.

Являючись засобом пропаганди передової технічної думки, бібліографічна робота технічних бібліотек є однією з рушійних сил наукового прогресу.

ІНФОРМАЦІЙНА І ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА РОБОТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ БІБЛІОТЕК ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

А. Є. СЕЛІЦЬКА, викладач

XXIII з'їзд партії, березневий і вересневий Пленуми ЦК КПРС (1965) знову піднесли питання про необхідність прискорення науково-технічного прогресу на базі широкого розвитку наукових досліджень і швидкого використання їх результатів у виробництві.

Одним із рушійних факторів у цій справі є стрункa і надійна система інформацій, про необхідність розробки якої говорив О. М. Косигін у своїй доповіді на XXIII з'їзді КПРС.

У наш час ніяка галузь не може розвиватися без обліку нагромаджених знань і використання найновіших досягнень у суміжних галузях. Бурхливі темпи розвитку народного господарства, небувалий технічний прогрес і сучасний стан науки

вимагають максимального використання усіх засобів наукової інформації, серед яких важливе місце займає бібліографічна інформація.

Потік інформації щорічно зростає. Видання вітчизняних матеріалів по сільському господарству досягають понад 60000 друкованих одиниць на рік. Періодичні видання в галузі природознавчих і технічних наук, які видаються в усьому світі, становлять близько п'ятдесяти тисяч одиниць. У них вміщено до п'яти мільйонів статей. Орієнтуватися в такому потоці інформації і вибрати найважливіше дуже важко. Для цього потрібна стрункa система науково-технічної інформації з чітко вираженими рамками і функціями всіх органів інформації, в тому числі і бібліотек.

Велику роль у системі науково-технічної інформації відіграють сільськогосподарські бібліотеки.

У зв'язку з постійним прогресом наук взагалі і сільськогосподарської науки зокрема, ростуть і міняються інтереси читачів, ускладнюється можливість їх задоволення. Замовлення, які надходять до бібліотеки, дуже різноманітні за змістом, цілеспрямованістю та складністю. Це часом дуже прості телефонні або письмові замовлення з проханням рекомендувати літературу для знайомства з тією чи іншою галуззю сільськогосподарських знань, і більш складні замовлення для з'ясування фактичних даних, які стосуються сільського господарства СРСР та зарубіжних країн і вимагають тривалих поглиблених пошуків; замовлення по добору цитат класиків марксизму-ленінізму, керівників партії та уряду, класиків біологічної науки; питання відносно інтенсифікації сільського господарства та використання нових агроприйомів. У зв'язку з вузькою спеціалізацією досліджень зростає кількість замовлень на складання бібліографій по вузьких і складних спеціальних темах і проблемах. Для цього дуже важливо, щоб була добре налагоджена інформаційно-бібліографічна робота наукових сільськогосподарських бібліотек. Ця сторона діяльності бібліотек є головною, їй повинно бути підпорядковане комплектування, організація фондів і каталогів.

Головне завдання бібліотек і бібліографії полягає в обслуговуванні сільськогосподарської науки і практики даними про видання друку, пропаганди і в найраціональнішому використанні цих видань. Але вченому і спеціалісту сільського господарства потрібні не тільки видання, але й факти, які в них вміщені. Звідси випливає необхідність спеціальної науково-інформаційної служби, яка не тільки зв'язана з діяльністю бібліотек, але й розширює і поглиблює їх роботу. Отже, важливим завданням наукових сільськогосподарських бібліотек є створення довідково-інформаційних фондів і картотек, які дадуть можливість обслуговувати читачів не тільки книгами, а і фактами, вміщеними в них.

ФОНДИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА В НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Д. М. УДЛЕР, викладач.

І. Вересневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС, послідовно здійснюючи і розвиваючи ленінський принцип демократичного централізму, розробив реальні і ефективні шляхи не тільки для правильного визначення обов'язкових для промислових підприємств державних завдань, але й умов, що мобілізують ініціативу і створюють матеріальну зацікавленість підприємств і їх колективів у виконанні цих завдань.

Нова система економічного стимулювання значно більше зацікавлює працівників підприємств в покращанні їхньої роботи. Вона ставить оплату праці в більшу залежність від загальних наслідків діяльності підприємств, викликає прагнення до одержання і виконання більш високих планових завдань, до найповнішого і найефективнішого використання виробничих фондів підприємства.

В нових умовах значно підвищується стимулююча роль прибутку, бо вона є зараз джерелом управління на підприємствах, засобів, які використовуються на всі види стимулювання по результатах підприємства. За рахунок прибутку на кожному промисловому підприємстві утворюються:

фонд матеріального заохочення;

фонд соціально-культурних мероприємств і житлового будівництва;

фонд розвитку виробництва.

1. ФОНД МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАОХОЧЕННЯ.

Фонд матеріального заохочення утворюється за рахунок прибутку. Відчислення від прибутку в цей фонд провадиться за нормативами залежно від двох показників: зростання обсягу реалізації продукції (прибутку), прийнятого в плані, і планового рівня рентабельності.

Нормативи відчислень від прибутків у фонд матеріального заохочення встановлюються не прямо в долях прибутку, а виражаються в процентах до фонду заробітної плати. Фонд матеріального заохочення використовується на приміювання працівників підприємств по підсумках роботи за місяць (квартал): преміювання по підсумках роботи за рік; одноразове преміювання працівників, які особливо відзначились; надання матеріальної допомоги. На підприємствах, що перейшли на нову систему стимулювання, розмір премій значно зріс. Так, на Харківському Турбінному заводі середньо-місячна премія одного працівника за перші 10 місяців 1967 року становить 57 карбованців.

2. ФОНД СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ПІДПРИЄМСТВ І ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА

Цей фонд, як і фонд матеріального заохочення, утворюється за рахунок прибутків залежно від прийнятого в плані зростання обсягу реалізації продукції (прибутку) і рівня рентабельності. Однак нормативи утворення цього фонду визначаються в процентах не до фонду заробітної плати виробничого персоналу, а до загального фонду заробітної плати підприємства. Це пояснюється тим, що матеріальне заохочення винагороджує за покращання виробничої діяльності; фондом підприємства повинні користуватись всі його працівники.

На багатьох підприємствах фонд соціально-культурних мероприємств і житлового будівництва досяг значних розмірів, однак його використання утруднюється через відсутність достатніх фондів на матеріальні ресурси, підрядників тощо.

3. ФОНД РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

На утворення цього фонду направляється від 30 до 50% амортизаційних відчислень, що призначені для повного відновлення основних фондів, частина прибутків, одержаних підприємством, а також виручка від реалізації вибувшого і зайвого майна.

Розмір фонду розвитку підприємства, створеного на рахунок всіх джерел, може бути вичислений по формулі:

$$\Phi_р = \frac{A_{пв} \cdot H_а}{-100} + \left(\frac{C_о}{100} \cdot H_п \cdot П\right) + \left(\frac{C_о}{100} \cdot H_у \cdot y\right) + B$$

де $\Phi_р$ — фонд розвитку виробництва в крб,

$A_{пв}$ — амортизаційні відчислення, призначені для повного відновлення основних фондів,

$H_а$ — норматив відчислень у фонд розвитку виробництва (в процентах) від амортизації, призначеної для повного відновлення основних фондів.

$C_о$ — середньорічна вартість виробничих основних фондів.

$H_п$ — норматив відчислень за кожний процент приросту прибутків (або реалізації продукції).

H — прирост прибутку або реалізації — (в процентах)

$H_у$ — норматив відчислень за кожний процент рівня рентабельності.

$У$ — рівень рентабельності (в процентах)

B — виручка від реалізації вибувшого майна.

ВИРОБНИЦТВО ЛИТИХ ЩІЛЬНО-КАМ'ЯНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ВИРОБІВ ІЗ ДОМЕННИХ ШЛАКІВ МЕТАЛУРГІЙНИХ ЗАВОДІВ УКРАЇНИ ТА ЦЕНТРУ СРСР

П. О. КРИВИЛЬОВ, кандидат технічних наук

Зараз для забезпечення швидких темпів будівництва на кожний процент приросту обсягу будівельно-монтажних робіт повинно припадати 2,3% приросту обсягу валової продукції промисловості будівельних матеріалів.

Для збільшення виробництва будівельних матеріалів та підвищення його ефективності необхідно всебічно використовувати такі місцеві резерви, як побічні продукти та відходи промислового виробництва, зокрема, як вказується в рішеннях XXIII з'їзду КПРС, доменні шлаки, щорічний випуск яких складає 40 млн. т.

У зв'язку з цим велике значення має широка інформація студентів та інженерно-технічних працівників у галузі науково-дослідних робіт по виробництву різних будівельних матеріалів з доменних шлаків та застосуванню їх у будівництві.

Виробництво з доменних шлаків в'яжучих, пористих та щільних заповнювачів для бетонів та інших матеріалів сприяє зменшенню капітальних вкладень у розвиток потужностей по виробництву матеріалів та скороченню часу їх освоєння, бо при цьому з традиційних схем одержання матеріалів виключаються окремі частини: геолого-розвідувальні роботи, добуток сировини, випал та ін.

Особливе значення для центральних районів СРСР та України має виробництво щебеню для конструктивних бетонів високих марок, необхідних для виготовлення збірних колон, ферм, арок та ін., в якому зараз у названих районах відчувається дефіцит у кілька мільйонів кубічних метрів.

Заповнення дефіциту щебеню за рахунок організації його виробництва з доменних шлаків металургійних заводів, розташованих в цих районах, гальмувалось тому, що шлаки цих заводів за своїм хімічним складом (підвищений вміст CaO — 44—50% та $S > 2\%$) непридатні для одержання щільних кам'яних матеріалів та виробів, бо при повільному охолодженні вони або розсипаються на порошок внаслідок силікатного розпаду, або спучуються, утворюючи пористий камінь.

Вченими Харківського Промбудндіпроекту (колишній ПівденНДІ), кандидатом хімічних наук Лейбою С. П., кандидатом технічних наук Терещенком В. О., інженером Конюшевським Є. І., спільно з автором виконані дослідження по розробці технології одержання з шлаків металургійних заводів України та центру СРСР, що мають нахил до розпаду, міцного щебеню та литих

виробів — плит для брукування підлог промислових будівель, доріг та аеродромів.

В основу технології виробництва литого щебеню з основних шлаків покладена траншейна схема виробництва, розроблена інститутом СоюздорНДІ та «Гипрогражданпромстрой» для одержання литого щебеню з кислих доменних шлаків, але при умові її видозмінення.

На відміну від технології виробництва литого щебеня з кислих шлаків, які можна переробляти на литий щебень одразу після їх випуску з доменної печі, основні шлакові розплави необхідно попередньо стабілізувати та дегазувати. У зв'язку з цим технологічна схема виробництва литого шлакового щебеню доповнена вузлом для введення у шлакові розплави коректуючих добавок із суміші добавки, яка містить у собі фосфор (фосфатшлак, фосфоритна мука та ін.), сульфату натрію та колошникового пилу загальною кількістю до 5% від ваги шлаку, що коректується.

Відмінною особливістю виробництва литого щебеню з основних шлакових розплавів є також необхідність зливу відкоректованих шлакових розплавів у ливарні траншеї шарами, що в 5—6 разів перевищують товщу шарів, якими заливають у траншеї кислі доменні шлаки.

Литий шлаковий щебінь, одержаний з основних шлакових розплавів металургійних заводів Півдня (Донецького та «Азовсталь») та Центра (Ново-Липецького та Ново-Тульського) має міцність при стисненні (на стиск) понад 1200 кг/см ^{2}, об'ємну вагу 2,7—2,8 т/м ^{3}, морозостійкість понад 100 циклів, і по всіх інших фізико-механічних властивостях не поступається перед щебенем з найбільш міцних вивергнутих гірських порід.

Порівняльні техніко-економічні показники на *1 м*^{3} щебеню такі:

	Гранітний щебінь	Шлаковий щебінь
Питомі капітальні витрати, крб.	6,60	2,20
Трудові витрати, чол—год.	2,72	1,20
Середня вартість, крб.	3,37	0,90

Крім того, при застосуванні шлакового щебеню як заповнювача в бетонах внаслідок адгезії шлакового щебеню з цементно-піщаним розчином на кожному кубічному метрі бетону, виготовленому на шлаковому щебені, економиться до 10% цементу, що значно збільшує економічний ефект від застосування литого шлакового щебеню в будівництві.

При виробництві крупнорозмірних плит для брукування підлог промислових будівель, доріг та аеродромів коректування фізико-хімічних властивостей шлакових розплавів здійснюється у спеціальному плавильному агрегаті (наприклад, типу конвертера конструкції Серова) місцевими добавками: кварцевим піском, глинястим суглинком, колошниковим пилом та ін. в такій кількості, при якій було б забезпечено одержання розплаву хімічного складу в межах:

$$SiO_2 = 41—44\%;\ CaO = 35—37\%;\ Fe_2O_3 = 2{,}8—4{,}5\%.$$

Процес кристалізації та відпалу плит здійснювався способом «термоса» за рахунок внутрішнього тепла розплаву.

Одержані плити мали розміри 1000 мм×1000 мм×140 мм та характеризувались такими фізико-механічними показниками:

$$Q_{сш} = 7000—1000\ кг/см^2;\ \sigma_{изг} > 40\ кг/см^2;\ \gamma_{об} = 2{,}8—2{,}9\ т/м^3.$$

Техніко-економічні показники при заміні залізобетонних плит, що застосовуються зараз у будівництві доріг, на литі плити з шлаку підтверджують, що на 1 м^2 покриття можна одержати економію 1 крб. 20 коп., а при врахуванні їхньої більш високої довговічності економічна ефективність на 1 м^2 покриття складає 4 крб. 92 коп.

При заміні металевих плит підлог гарячих цехів промислових будівель на литі плити з шлаку, економія на кожному 1 м^2 підлоги складає 3 крб. 76 коп.

Таким чином, застосування в будівництві литих шлакових матеріалів та виробів дасть народному господарству велику економію.

СОРГО — ЦІННА КОРМОВА КУЛЬТУРА

В. І. ТАРАНЕНКО, доцент, кандидат с/г наук

Сорго — високоврожайна культура. Велика маса, добра кущистість та велика кількість листя визначають його продуктивність.

Сорго краще ніж інші культури використовує енергію сонця, воду та поживні речовини. Воно відзначається високою посухостійкістю і солевитривалістю, дає високі і сталі врожаї зеленої маси та зерна.

По поживності і поїдаємості сорго відноситься до кращих кормових рослин, тому що зелена маса, силос, сіно чи зерно поїдаються всіми видами сільськогосподарських тварин і птиці і добре впливають на їх продуктивність.

На Харківщині це порівняно нова культура, і тому вивчення її біологічних і кормових особливостей має велике наукове і практичне значення.

Вивчення особливостей сорго на протязі 1957—1967 рр. показало, що склад поживних речовин у соргових кормах залежить від сорту та умов вирощування. (Табл. 1).

Зерно сорго особливо цінне у свинарстві, бо його згодування дає можливість одержувати високоякісне м'ясо і сало, яке за

Таблиця 1

Вміст поживчих речовин у зерні, зеленій масі, силосі та сіні сорго.

	вода	протеїн	жир	зола	сира клітковина	безазотисті екстрактивні речовини
зерно	12,50	9,00	2,80	1,60	1,90	72,20
зелена маса	83,64	1,66	0,49	1,34	4,43	8,44
силос	71,0	2,23	0,65	2,21	6,21	17,70
сіно	32,0	5,62	6,85	2,20	14,13	39,20

своїми фізичними, хімічними властивостями та смаком оцінюється значно вище від того, що маємо при годівлі свиней зерном кукурудзи.

Цукрові сорти сорго накопичують до 20% цукру. Зелена маса солодка на смак, поживна і добре силосується.

Сорго добре відростає після скошування, утворюючи отаву, і при достатній вологості грунту можна одержати значний її врожай.

Отава сорго може бути використана для виготовлення сіна чи силосу, а також для випасу. Врожай отави у великій мірі залежить від строку проведення першого укосу. Рано проведений перший укіс забезпечує одержання двох отав, причому загальний врожай зеленої маси з одиниці площі буде вищим, на що вказують дані, наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Вплив строків скошування на врожай зеленого корму

Строк першого укосу	Врожай зеленого корму, *ц/га*			
	перший укіс	другий укіс	третій укіс	всього за рік
10 липня	173,2	102,1	83,6	358,9
20 липня	184,1	87,2	81,8	353,1
30 липня	201,4	81,5	57,4	340,3
10 серпня	223,6	43,2	—	266,8

Врожай отави в значній мірі залежить від висоти скошування маси. Проведені досліди показали, що більш інтенсивно сорго відростає тоді, коли перший укіс було проведено на висоті 10—12 см.

Зелена маса сорго містить у своєму складі велику кількість вуглеводів і порівняно менше білкових речовин.

З метою підвищення білкової поживності корму сорго висівають в суміші з бобовими культурами. Проведені досліди показали, що це вигідно. І хоч загальний врожай сорго при цьому

трохи знижується, врожай білкових речовин з одиниці площі майже подвоюється. Із великої кількості бобових рослин кращим компонентом для сорго є соя, бо ці дві культури мають майже однакові темпи росту в початковий період, проходження аналогічних фаз росту у них також збігається, і при відповідній агротехніці вони добре вживаються і часто дають врожай не нижчий, ніж сорго в чистому посіві. Суміш сорго з соєю добре поїдається худобою, вона більш поживна.

Але поряд з корисним сорго має і негативні якості.

В зелених рослинах сорго при відповідних умовах нагромаджується ціаногенний глюкозид, який може викликати отруєння тварин. Тому вивчення умов, при яких він утворюється, має практичний і науковий інтерес.

Нами встановлено, що кількість глюкозиду залежить від багатьох причин, з яких головними будуть — сорт та умови вирощування. Проведені досліди показали, що цукрові сорти радянської селекції накопичують його найменше, а віничне сорго — найбільше. Крім того, посуха, приморозки, азотні мінеральні добрива, пошкодження рослин шкідниками та хворобами сприяють накопиченню більшої кількості ціаногенного глюкозиду.

Встановлено також, що молоді рослини накопичують глюкозид в значно більшій мірі порівняно з рослинами старими за віком. Проте відомо, що глюкозид нестійкий, за певних умов розкладається і втрачає свої отруйні властивості. Скошена і прив'ялена на сонці на протязі 2—4 годин зелена маса втрачає глюкозид, він зникає також при силосуванні сорго та висушуванні його на сіно.

Запобігти отруєнню тварин можна при згодовуванні зеленої маси разом з гіпосульфітом. Гіпосульфіт має в своєму складі сірку, яка добре з'єднується з синільною кислотою, утворюючи роданіди, а вони не отруйні.

Наведені способи обеззаражування цілком виключають можливість отруєння, а це дає змогу широко використовувати сорго у відгодівлі сільськогосподарських тварин.

В. І. ЛЕНІН ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ НАУКОВО-АТЕЇСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ

А. П. ВИНОГРАДОВ, доцент, кандидат історичних наук

1. Одним з важливих завдань ідейно-виховної роботи культосвітзакладів на сучасному етапі є боротьба з пережитками минулого в свідомості, поведінці та побуті людей. Найживучішим пережитком минулого і на сьогоднішній день залишаються релігійні забобони, які треба безупинно викорінювати.

У своїй практичній діяльності по атеїстичному вихованню радянських людей працівники клубів, бібліотек, музеїв завжди повинні керуватися основоположними вказівками щодо цього Володимира Ілліча Леніна.

2. Слідом за К. Марксом і Ф. Енгельсом В. І. Ленін гранічно чітко з'ясував гносеологічні та соціальні коріння релігії. Ще задовго до Великої Жовтневої соціалістичної революції він обгрунтував одну з програмних вимог революційної соціал-демократії — повне відокремлення церкви від держави, оголошення релігії приватною справою по відношенню до держави.

3. Але по відношенню до партії соціалістичного пролетаріату, підкреслював В. І. Ленін, релігія не є приватною справою, партія не може байдуже ставитись до несвідомості, темряви, мракобісся у вигляді релігійних вірувань.

Проте боротися з релігійним туманом, вчив Ленін, треба чисто ідейною і тільки ідейною зброєю, за допомогою спокійної, витриманої і терпеливої атеїстичної пропаганди.

4. У ленінських працях формулюються і основні принципи цієї пропаганди.

Найважливішим з них є тісний зв'язок атеїстичного виховання трудящих з їх класовою боротьбою, з їх суспільною практикою. Антирелігійна пропаганда, вчив В. І. Ленін, не є чимось самодостатнім, вона повинна бути підпорядкована основним політичним і економічним завданням, повинна сприяти революційному вихованню борців за світле майбутнє та творців цього майбутнього, активних будівників комунізму.

Другий важливий принцип атеїстичної пропаганди — її строга науковість. Марксизм, відмічав В. І. Ленін, до боротьби з релігійним туманом обов'язково залучає науку. Ось чому в своїй статті «Про значення войовничого матеріалізму» він багато уваги приділив необхідності тісного союзу комуністів з безпартійною інтелігенцією, представниками сучасного природознавства для спільного викриття попівщини.

В. І. Ленін обгрунтував також принцип популярності науково-атеїстичної пропаганди. Для цього вона повинна бути цікавою і конкретною, вчив Володимир Ілліч.

Нарешті, Ленін підкреслював, що для успішного ефективного проведення антирелігійної роботи слід дотримуватись принципу диференційованого підходу до обслуговуваного населення. Найбільш дійовим методом атеїстичного виховання мас він вважав групові та індивідуальні бесіди, і сам неодноразово проводив їх. Інакше кажучи, В. І. Ленін не тільки розробив теоретичні основи методики науково-атеїстичної пропаганди, але й демонстрував майстерне застосування цієї методики у своїй багатогранній практичній діяльності.

5. Вказівки В. І. Леніна було покладено в основу документів Комуністичної партії з питань науково-атеїстичної роботи. Вони

стали провідною зіркою для всіх діячів ідеологічного фронту, культосвітпрацівників, які наполегливо вирішують завдання безрелігійного виховання радянських людей. Боротьба за остаточне подолання релігійних забобонів — це боротьба за торжество комунізму в нашій країні.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ КАТЕГОРІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ, доцент, кандидат історичних наук

1. Проблема форм і методів культурно-освітньої роботи, їх наукового визначення та класифікації є дуже важливою як в практичній організації самої роботи, так і у викладанні цієї галузі знання в середніх спеціальних і вищих учбових закладах. Безумовно, кожний культурно-освітній працівник повинен добре володіти основними категоріями та поняттями своєї галузі знання та своєї практичної справи, не припускати їх мішанини і плутанини. Між тим, така плутанина є не тільки у випускників учбових закладів, але й у тих посібниках, якими вони користуються. У доповіді дається аналіз помилок у визначенні ряду категорій культурно-освітньої роботи, які зустрічаються в літературі. Зараз, коли Комуністична партія твердо здійснює курс на дійсно наукове керівництво всіма галузями господарського і культурного будівництва, з таким становищем миритися не можна. Доповідь є спробою охарактеризувати та визначити деякі з найважливіших категорій культурно-освітньої роботи.

2. Комуністичне виховання трудящих вирішує багатогранні завдання: вироблення комуністичного світогляду, перетворення норм комуністичної моралі в особисті переконання та правила повсякденної поведінки, всебічний розвиток духовних та фізичних здібностей людей, виховання у них високих естетичних смаків і почуттів. Головними засобами комуністичного виховання виступають: партійна агітація і пропаганда, середня та вища освіта, преса, радіо та телебачення, література та мистецтво і, поруч з ними — культурно-освітня робота. Якщо у відношенні комуністичного виховання культурно-освітня робота виступає як форма (засіб), то в свою чергу сама культурно-освітня робота має свій зміст, який виявляється у різноманітних формах.

3. Марксистсько-ленінське поняття форми виходить з того, що ця категорія виражає внутрішній зв'язок та засіб організації явища, виражає взаємодії елементів і процесів явища як між собою, так і з зовнішніми умовами. Таким чином, все те, що пропагує культурно-освітня робота (політична пропаганда, виробничо-технічна пропаганда, науково-освітня пропаганда, художньо-масова робота, фізкультурно-спортивна робота), є її змістом,

все ж, що стосується того, як здійснюється ця діяльність, які шляхи сприяють її організації, зв'язано з поняттям форми. Але констатацією цього обмежитись неможливо, бо в поняття форми включено якісно різнорідні явища, які мають більшу або меншу сферу застосування. Тому необхідно дати якісну характеристику цих різних категорій форми, маючи на увазі, що підрозділ цей в певній мірі є умовним.

4. Культурно-освітня робота здійснюється за допомогою усної пропаганди і агітації, друкованої пропаганди, наочної агітації і пропаганди, за допомогою видовищ і організації учбово-виховної роботи в різних гуртках і колективах. Ці загальні шляхи проведення культурно-освітньої роботи є її *засобами*.

Кожний з названих засобів має свої, специфічні шляхи реалізації. В деяких випадках ці шляхи, які використовуються в різних засобах роботи, подібні один до одного. Але і в цьому випадку вони мають свою специфіку. Шляхи реалізації засобів культурно-освітньої роботи втілюються в ту чи іншу різновидність культурно-освітнього заходу, яку ми називаємо *формою* культурно-освітньої роботи. Форма культурно-освітньої роботи — це різновидність культурно-освітнього заходу, який має свої організаційні та методичні особливості, що відрізняють його від інших різновидностей заходів.

Кожний захід має свої методи проведення. *Методи* культурно-освітньої роботи — це способи і прийоми найефективнішого проведення даного заходу. Ряд методів у рівній мірі стосується до різних засобів і форм культурно-освітньої роботи. Але в кожному з цих випадків вони виявляються своєрідно, у відповідності з специфічними особливостями даної форми роботи. Тому ми можемо говорити про загальну і окрему методику культурно-освітньо роботи. Згальна методика займається вивченням методів, які властиві всім засобам і формам роботи. Окрема методика присвячена вивченню, по-перше, того, як переломлюються загальні методи у різних засобах і формах і, по-друге, специфічних методів, властивих окремим засобам і формам роботи.

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ОСНОВ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ

А. П. ВИНОГРАДОВ, доцент, кандидат історичних наук.

1. Для того, щоб робота культурно-освітніх закладів, спрямована на комуністичне виховання радянських людей, була найбільш ефективною, необхідно постійно мати на увазі психолого-педагогічні аспекти цієї роботи. В. І. Ленін неодноразово вказував на це і в примітці до статті М. Н. Покровського «Професіональна інтелігенція і соціал-демократи» (1905 р.), і в промові на II нараді завідуючих позашкільними підвідділами губвідділів наросвіти (1919 р.), і в тезах про основні завдання II конгресу Комінтерну (1920 р.), і в статті «Про значення войовничого матеріалізму» (1922 р.) та інш.

2. Найважливіший принцип радянської системи виховання і освіти — висока ідейність і комуністична цілеспрямованість. Культосвітній працівник, перш за все, покликаний сприяти формуванню марксистсько-ленінського світогляду, комуністичної переконаності у кожної радянської людини. Особливо важливо допомогти людям виробити реальні уявлення про комуністичне суспільство, глибоке розуміння необхідності впертої боротьби за його побудову.

Виняткове значення для правильної постановки та проведення культосвітньої роботи мають і такі принципи комуністичного виховання, як виховання в колективі і для колективу та виховання людини на позитивному прикладі. Останній з названих принципів тісно пов'язаний з проблемою «морального стимулювання», без чого немислима якісна культурно-освітня робота.

3. Опора на такі педагогічні закономірності, відображені в дидактичних принципах, дасть змогу домогтися найбільшого коефіцієнту корисної дії культосвітроботи.

Принцип тісного зв'язку з практикою, з активною участю всіх членів суспільства в комуністичному будівництві, з наполегливою боротьбою за здійснення конкретних завдань творчої роботи. Треба постійно прагнути до того, щоб формування марксистсько-ленінського світогляду кінець-кінцем впливало на виробництво, позитивно позначалося на показниках трудової діяльності людей, сприяло ствердженню нового побуту. Виходячи з цього принципу, слід широко використовувати, наприклад, в усній і наочній агітаційно-пропагандистській роботі клубу місцевий матеріал, факти з життя свого підприємства, колгоспу, району.

Принцип науковості полягає в пропаганді тільки достовірних знань, що правильно відображають дійсність. Він міцно увійшов у практику культосвітроботи і знаходить своє втілення, зокрема, в різноманітних вечорах, усних журналах, вечорах запитань і відповідей на наукові теми, в роботі факультетів природничо-наукових знань університетів культури, а також у постановці і проведенні всієї системи атеїстичної пропаганди.

Принцип систематичності і послідовності передбачає забезпечення наступності у розширенні політичного і культурного кругозору трудящих. Завжди треба пам'ятати, що не можна допускати топтання на місці, а слід вести людей наполегливо і постійно від одної ланки до іншої, домагатись стрункої логічної послідовності, внутрішнього органічного зв'язку всіх елементів виховально-освітнього процесу, будьто питання змісту чи форми роботи клубів, бібліотек, музеїв.

Принцип доступності і посильності вимагає поступового ускладнення змісту і методів культурно-освітньої роботи з врахуванням рівня розвитку та ступеня підготовки відвідувачів клубу чи бібліотеки, тобто втілення в життя диференційованого підходу до окремих груп населення.

Принцип інтересу скерований на виявлення, поглиблення і розширення його у трудящих, на перетворення випадкового, тимчасового, нестійкого інтересу в міцний, постійний, стійкий, а потім вже на формування нового, підвищеного.

Принцип активності та свідомості націлює відвідувачів клубу чи бібліотеки на активне застосування набутого запасу знань і навичок в ході самого масового дійства. Не пасивний слухач чи глядач, а активний учасник кожного з заходів— ось мета будь-якого з них.

Принцип наочності знаходить в практиці культосвітньої роботи дуже широке застосування; наочна агітація і пропаганда — неодмінний засіб цієї роботи, без неї вона по суті справи неможлива.

4. В культурно-освітній роботі постійно доводиться мати справу не тільки з елементами педагогіки, але й з елементами психології. Знання останньої допомагає краще вивчити особливості людей, а також знайти найбільш дійові методи їх виховання, аналізувати процес формування особистості, щоб правильно ним керувати. Психічні процеси (відчуття і сприймання, мислення і уявлення, пам'ять, почуття, воля), такі властивості особистості, як інтереси і нахили, здібності, темперамент і характер — все це повинно знаходитися в полі зору культосвітпрацівника, враховуватися ним у роботі з масами.

5. Треба зупинитися також на питанні про педагогічну майстерність культосвітпрацівників, перш за все, на їх педагогічному такті, на їх уміннні реалізувати все зазначене вище в кожному конкретному випадку.

6. Тільки підведення під культурно-освітню роботу солідної психолого-педагогічної бази дасть змогу перетворити її у справді наукову діяльність, у справжнє людинознавство.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ І ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАОЧНОЇ АГІТАЦІЇ В СІЛЬСЬКОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ РАЙОНІ

А. М. ХРАБАН, ст. викладач

1. Критерій визначення сільськогосподарського району як адміністративної одиниці з своїми специфічними особливостями організації наочної агітації має дуже важливе значення в справі виявлення найбільш суттевих проблем теоретичного, організаційного і художньо-виконавського плану. При цьому слід особливо уважно з'ясувати такі питання:

а) географічне розташування району;

б) господарсько-економічний напрямок виробництва;

в) зайнятість і розподіл населення в основних сферах виробництва з урахуванням «географії», основних процесів і напрямків виробничої діяльності;

г) наявність і рівень теоретичного потенціалу агітаційно-пропагандистського персоналу;

д) можливості художньо-виконавського персоналу району в цілому;

є) матеріально-технічний потенціал агітаційно-пропагандистської роботи серед трудящих.

2. Для досягнення максимальної ефективності наочної агітації і пропаганди адміністративного сільськогосподарського району необхідно завжди спиратися на основні принципи культурно-освітньої роботи, визначені марксистсько-ленінським вченням про культуру і культурну революцію, документами КПРС та Радянського Уряду. Ці принципи, в першу чергу, зводяться до:

а) Вивчення на науковій основі запитів і потреб виробництва для визначення змісту різних засобів наочної агітації.

б) Формування змісту наочної агітації в даному адміністративному районі з обов'язковим врахуванням конкретних умов району в цілому, і зокрема, адміністративного центру, окремих виробничих ділянок, транспортних ліній, зон відпочинку, Районного будинку Культури і Районної бібліотеки, сільських, колгоспних та радгоспних клубів, бібліотек тощо.

в) Максимальної різноманітності засобів наочної агітації з урахуванням найбільш раціональної відповідності її форми і змісту для найбільш глибокого і повного висвітлення сучасних питань суспільно-політичного, виробничого і культурного життя країни в цілому і даного району зокрема.

г) Диференційованого підходу у створенні засобів наочної агітації, як в адміністративному районному центрі і його культосвітніх закладах, так і в населених пунктах, колгоспах, радгоспах і промислових підприємствах району з урахуванням різних категорій населення.

д) Наукового визначення «географії» наочної пропаганди і агітації з метою найбільш раціонального її розташування, тематичного об'єднання, розумного поєднання з природними умовами її сприймання.

є) Глибокого поєднання засобів наочності з іншими засобами пропаганди і агітації в масово-політичній і культурно-освітній роботі при чіткому погодженні змісту усних, друкованих та комплексних форм із змістом і формою наочної пропаганди і агітації.

ж) Повсякденної уваги питанням актуальності, науковості і достовірності всіх (великих і малих) засобів наочності, її естетичності.

3. Ідейно-політичний і художньо-естетичний рівень наочної агітації і пропаганди в районі у великій мірі залежить від місцевих кадрів — її організаторів, методистів і виконавців. Ця проблема не нова, але потребує пильної уваги до себе з таких причин:

а) наочна агітація в сільському районі (в райцентрі і всіх населених пунктах) більше, ніж у місті, пов'язана з питаннями благоустрою. Відсутність у сільській місцевості висококваліфікованих архітекторів, художників викликає необхідність створення художньо-методичних рад із залученням компетентних партійних, радянських, господарських працівників, а також осіб, що займаються питаннями культури, естетики, архітектури, живопису тощо.

Такі громадські органи можуть серйозно вплинути на підвищення ідейно-політичного і художнього рівня всієї наочності, а також на її органічний зв'язок з архітектурою і благоустроєм райцентру і села.

б) Оскільки ефективність наочності залежить, крім ідейно-політичної сторони, від художньо-естетичної якості, питання добору, розстановки і виховання художників-виконавців повинні стояти в центрі уваги керівних органів району. Доцільно використати в районі різноманітні форми підготовки і підвищення майстерності клубних художників-виконавців.

в) Враховуючи вищесказане і приймаючи до уваги те, що сільські райони, і особливо їх населені пункти, зараз ще не мають достатньої кількості кваліфікованих художників-виконавців наочної агітації, необхідно серйозну увагу приділити питанню централізованого (не тільки в рамках району, а й області) виготовлення основних засобів наочності для клубів, бібліотек, сіл, колгоспів і інших організацій сільськогосподарських районів, залучаючи по можливості для цього досвідчених художників-оформителів, архітекторів та інших майстрів образотворчого мистецтва.

4. Дальше підвищення ефективності наочної агітації потребує уважного вивчення в конкретних умовах емоціонально-психологічного впливу її на свідомість різних шарів населення, широкого узагальнення кращого досвіду в різних господарсько-економічних зонах, глибокого наукового аналізу і впровадження кращих її наслідків у практику.

Детальне обговорення поставлених проблем організації і підвищення ефективності наочної агітації в сільському районі для дальшого поглибленого вивчення і розробки конкретних рекомендацій практичним працівникам-організаторам і виконавцям всіх засобів наочності є вкрай необхідним.

ЗМІСТ І ФОРМА В НАОЧНІЙ АГІТАЦІЇ

А. Ф. ВОЛОВИК, ст. викладач.

1. У період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства партія вимагає удосконалення всіх засобів і форм ідеологічного впливу на маси. Ця вимога цілком стосується наочної агітації й пропаганди як одного з дійових засобів комуністичного виховання трудящих.

Займаючи значне місце в ідейно-політичній та культурно-масовій роботі культурно-освітніх закладів, наочна агітація й пропаганда повинна йти шляхом поглиблення свого змісту та удосконалення форми.

2. Практика культурної роботи показує, що однією з головних причин незадовільного стану наочно-пропагандистської роботи клубів є порушення єдності форми та змісту наочної агітації й пропаганди. Основна увага приділяється тому, «як» оформлено матеріал, а ідейно-змістовий бік наочності займає другорядне місце. Цьому в значній мірі сприяє публікація на сторінках періодичної преси матеріалів різних художників та архітекторів, рекомендації яких торкаються лише зовнішнього декоративно-художнього боку наочності. Ця ж вада властива і посібникам з питань наочності для клубних працівників.

Особливо негативно впливає на ефективність наочно-пропагандистської роботи закорeніла точка зору на наочність, як на елемент «оформлення клубного інтер'єру».

Все це призводить до того, що наочна агітація набуває формального, як за змістом, так й за зовнішнім виглядом, характеру.

3. Як відомо, форма і зміст знаходяться в єдності, причому, провідним в цій єдності є зміст. Тільки вірно знайдена за змістом, ідейно-цілеспрямована, психологічно вірно збудована наочна агітація й пропаганда може розраховувати на певний ефект впливу.

Всі технічні, художньо-зображувальні прийоми, конструктивні рішення повинні підкорятися єдиній цілі — виявленню ідейно-змістовного боку наочної агітації й пропаганди. Недотримування цих вимог порушить процес сприйняття наочного матеріалу. Мимовільна увага, досягнута здебільшого формою, не перетворюється в стійку увагу, основою якої мусить бути процес мислення, що виникає в результаті сприйняття змісту.

4. Наочно-пропагандистська робота клубу знаходить своє матеріальне втілення в певних формах наочності — стендах, виставках, дошках пошани та інше. В цьому випадку форма виступає як структура даного змісту, як спосіб його існування. Цим роль форми в наочній агітації не обмежується, бо вона несе в собі ще одну функцію — організатора існування наочності.

Спираючись на закони психології, форма виступає як організатор мимовільної уваги. Для організації такої уваги використовується колір, конструкція, композиція, освітлення, шрифт та інше.

Форма наочної агітації створюється тими ж засобами, що й твори образотворчого та декоративного мистецтва, і підкорюється законам цих видів мистецтва.

5. Важливим фактором, що забезпечує емоційний вплив на глядача, є сучасний стиль форми наочно-пропагандистських матеріалів. У житті суспільства відомі випадки, коли риси сучасного стилю підмінюються модою. В наш час у формах наочної агітації та пропаганди теж відомі випадки такої підміни, що також призводить до відриву форми від змісту. Так звана «сучасно оформлена» (на барвисто пофарбованих планочках та реєчках) наочна агітація перетворюється з засобу виховання людини в елемент оформлення з поганим смаком клубу.

6. Організуючи наочно-пропагандистську роботу клубу, культосвітні працівники повинні відмовитися від погляду на наочність як на елемент оформлення клубного інтер'єру. Вони повинні ставитися до форми наочної агітації і пропаганди не як до чогось, існуючого само по собі, а як до форми, наповненої певним змістом, що є видатним фактором у рішенні завдань ідейно-масової роботи по комуністичному вихованню трудящих.

ПСИХОЛОГО-ЕСТЕТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ КУЛЬТОСВІТНЬОЇ РОБОТИ

О. О. ШИМОН, доц., кандидат мистецтвознавства

1. Серед допоміжних засобів, які дають змогу підвищити ефективність культосвітньої роботи, її конкретність, оперативність, систематичність, все помітнішу роль відіграють різноманітні прилади, пристосування, обладнання, що з'явились в результаті досягнень науково-технічної думки у сфері радіоелектроніки та автоматики, телебачення та кіно, фотохімії, світлотехніки та інших галузей знань.

Різноманітність технічних засобів — поняття не тільки кількісне, але й якісне: сучасна апаратура дозволяє досягати великого емоційного впливу на людей, вона підсилює наочність, потік інформації, яку ми повсякденно одержуємо, допомагає створенню найбільш сприятливих умов для художньої та науково-технічної творчості, самоосвіти, відпочинку, розваг тощо. Як каталізатор суспільної активності, технічні засоби помітно впливають на результати духовного, морального та фізичного виховання, на всю систему формування особистості нової людини.

2. Завдяки вживанню технічних засобів вдається активізувати багатий та різноманітний арсенал почуттів — моральних, інтелектуальних, практичних. Особливого значення набувають тут прояви естетичного почуття — «почуття насолоди життям» (А. В. Луначарський) та пов'язаних з ним процесів переживання.

Необхідність подібного впливу багаторазово доведена. Це дуже важливо не тільки тому, що сфера естетичного почуття вельми широка і охоплює природу, людину, суспільні відносини, мистецтво, але й тому, що естетичне почуття являє собою досить сталу якість психічного і духовного життя, воно концентрує все найкраще, властиве людині як особистості. Естетичне пізнання, найбільш яскраво виявлене у мистецтві, не має суперників щодо вражальності та доступності, художній образ — найбільш містка форма зберігання інформації.

3. Технічні засоби — надійні помічники культосвітнього працівника під час усного виступу, бо вони здатні підсилити його образність. Вдала звукова, світлопроекційна, або ж кіноілюстрація може згладити прорахунки та недоліки емоційно-естетичного боку мови, дати підкріплення логічній переконливості виступу, підвищити загальний настрій аудиторії, досягти зосередження уваги на тому чи іншому питанні (на жаль, багато лекторів, спираючись лише на раціональну побудову мови, нехтують почуттями слухачів).

4. Історичний досвід кращих радянських пропагандистів дає чудові приклади використання психолого-естетичних можливостей технічних засобів з метою пробудження в людей енергії, волі, мужності, гордості за велику справу комунізму, радісних почуттів сили, життя й боротьби.

Ось декілька з багатьох фактів. У 1917 році, коли трудящі зустрічали В. І. Леніна, який повернувся до Батьківщини, на площі біля Фінляндського вокзалу було встановлено великі прожектори. «Неспокійне, блукаюче, тремтяче світло створювало якийсь особливо святковий настрій... Все це разом з оркестром, революційними піснями, привітаннями злилось в могутній рокіт, величний, як рокіт океанської хвилі»[1].

Загальновідома і електрифікована карта нашої країни, яку було виготовлено за пропозицією Володимира Ілліча. Карта демонструвалася на VIII з'їзді Рад і «дала змогу просто, яскраво, наочно розповісти про сміливі і величні замисли партії»[2]. «У ті хвилини всі електролампочки світу не змогли б пересяяти сяйво людських очей у залі для глядачів. Нехай навкруги вороги, нехай поночі і холодно у домівках, нехай об'явлено, що на трудпайок видаватимуть фунт хліба на чотири дні. І все таки наша візьме! — казали присутні тоді в залі»[3].

---

[1] В. Бонч-Бруевич. Наш Ильич. Воспоминания. М., 1956, с. 32.
[2] Г. Кржижановский. Избранное. М., Политиздат, 1957, с. 283.
[3] А. Глебов. Из прошлого. Журн. «Новый мир», 1957, № 2.

Життя доводить, що подібні приклади не втратили свого значення і в наш час. Нещодавно у столиці Куби на масовову мітингу, присвяченому пам'яті героя-революціонера Ернесто Гевари, який загинув в боях з імперіалізмом, на величезному екрані, встановленому на площі, у супроводі віршів демонструвалися кадри із зображеннями Че Гевари — партизана, міністра, громадянина, борця за народне щастя. За свідоцтвом очевидців, все це справило на присутніх незабутнє враження, викликало могутнє піднесення революційного ентузіазму [1].

5. Необхідність вивчення і використання психолого-естетичних можливостей технічних засобів диктується й тим, що їх всіляко намагаються захопити в свої руки вороги марксистсько-ленінської ідеології. Питання про засоби «соціального спілкування» спеціально обговорювалося на останньому Ватіканському соборі [2]. Радіо Ватікану звернулось до всіх богословів із закликом робити все можливе для того, щоб «технічний прогрес примусив людей впасти на коліна і з ще більшою вірою молитися богу» [3]. Католицькі газети вимагають навіть включення священників до екіпажу міжпланетних кораблів. У сучасних церквах широко розповсюджені магнітофони, транзистори, кіноустановки. Бажаючим безкоштовно демонструють «телебіблію».

Широко використовуються можливості технічних засобів для антирадянської пропаганди. Наприклад, на конференції діячів атлантичного блоку було звернуто увагу на необхідність доповнювати арсенал ракет «Поларис» предметами ідеологічного експорту, зокрема грампластинками [4]. Заклик не залишився без уваги. Нещодавно західнонімецька фірма грампластинок випустила великим тиражем популярну пісню «Наталі» відомого французького співака Ж. Беко з фальсифікованим текстом. Замість ліричної розповіді про зустріч з радянською дівчиною, яка з гордістю знайомила зарубіжних друзів з нашою країною, любителям музики було представлено варіант про якусь жінку, що мріє втекти до західного «вільного світу» [5].

Вести роботу проти ідеологічних диверсій ворогів радянського ладу з використанням тієї ж самої зброї — технічних засобів — одне з важливих завдань бійців культосвітнього фронту.

---

[1] Газ. «Известия», № 248. 20 октября 1967.
[2] Див. М. Мчедлов. Под сводами собора св. Петра. М., Политиздат. 1964.
[3] Газ. «Комсомольская искра» № 94, 7 серпня 1964.
[4] «Известия», № 52, 2 марта 1963.
[5] «Известия», № 96, 23 апреля 1966.

ДО ПИТАННЯ МОВНИХ СТРУКТУР ЗАГОЛОВКІВ НАОЧНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ МАТЕРІАЛІВ КЛУБУ

А. Ф. ВОЛОВИК, ст. викладач

1. Один із засобів підвищення ефективності впливу наочних агітаційно-пропагандистських матеріалів клубу є вірно знайдений, структурно чітко сформульований та графічно грамотно виконаний заголовок.

Основа правильного використання заголовків полягає у з'ясуванні їх функцій, які складаються з

а) прагнення зацікавити відвідувача клубу,
б) стисло повідомити про зміст наочного матеріалу,
в) привернути увагу до того чи іншого матеріалу,
г) відокремити одні наочні елементи від інших,
д) створити певний емоційний вплив.

Здійснення перелічених функцій досягається використанням мовних або графічних засобів (частіше тих і інших разом).

2. Сприйняття мовної структури заголовка перебуває в тісній залежності від особливостей сприймаючого суб'єкта. Тому важливою умовою процесу створення заголовка в наочній агітації та пропаганді є врахування всіх психологічних факторів впливу на людину писемної мови.

Головні фактори, що визначають особливості структури, стилю заголовків, їх графічного відтворення — максимально стисла форма, яскравість, образне викладання, свіжість словосполучень, легкість читання шрифтової композиції.

Найкращі умови для аперципірування створює заголовок, що складається з 4—6 слів, 15—25 знаків.

3. Смислова місткість словосполучень заголовків залежить від цілого ряду факторів — злободенності наочного матеріалу, ступеня інтересу до теми, важливості матеріалу для виробничої діяльності та ін., а також безпосередньо від правильного вибору граматичної конструкції.

Найбільше доцільними мовними конструкціями є безпредикатні заголовки. Граматичними засобами їх створення будуть ліві й праві позиційні означення до іменника.

Спрощення мовних конструкцій досягається використанням стверджувальної форми простого іменного присудка без точного означення часу, інфінітивом у значенні майбутнього часу, наказовою формою дієслова та інше.

4. Поряд з обмеженням мовних засобів заголовок повинен підвищувати смислову місткість словосполучень та підсилювати їх емоційний вплив.

Найпростіші засоби досягнення цієї мети — використання слова, що містить у собі інформацію поза граматичною

конструкцією, інверсія, вживання фразеологізмів, зміна смислового змісту фразеологізму або стійкого словосполучення із збереженням граматичної конструкції та інше.

Цитата як засіб створення заголовка.

Використання для створення заголовків троп та фігур — шлях до підвищення емоційної насиченості інформації.

5. Заголовок у наочній агітації повинен бути доступним швидкому аперципіруванню не тільки за своїм обсягом, змістом, але й за зовнішнім виглядом.

Першою умовою для вирішення цієї задачі є обов'язкова відповідність стилістичних особливостей шрифту і смислового змісту, що може бути досягнуто різноманітними шляхами. Серед них — використання різних шрифтових груп, предметний шрифт, рукописно-вільний, кольорове рішення шрифтової композиції, кольорове акцентування та інше.

Важливим фактором, що полегшує сприйняття шрифтових композицій, є врахування товщини штриху і висоти літери; розміру графеми і відстані, на якій сприймається наочність, місцеположення заголовка.

6. Численність зорової інформації, що оточує людину, сприяла посиленню всіх її кольорових компонентів. Таким чином, постійне посилення кольорових подразників перестає досягати своєї мети.

Перетворення заголовка в сильний подразник, впливаючий на повільну увагу, може йти шляхом пошуку контрасту подразників.

Один з найбільш дійових шляхів підвищення ефективності впливу заголовка є використання технічних засобів (електрифікація, спецосвітлення та інше).

7. Заголовок у наочній агітації та пропаганді, як показують наші дослідження,— один з перших ступенів сприйняття матеріалу, що розкриває перед відвідувачем клубу суть та основну ідею експонованої форми наочності.

Уважний, вдумливий підхід до його створення буде сприяти підвищенню ефективності наочно-пропагандистської роботи клубу в цілому, а також залученню в клуб нових контингентів відвідувачів.

ГРОМАДСЬКЕ ЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ САМОДІЯЛЬНОСТІ

М. Я. ВЕПРИНСЬКИЙ, викладач

1. Великий творчий шлях пройшла художня самодіяльність СРСР за 50 років після Жовтня. Аналіз розвитку радянського самодіяльного мистецтва за ці роки дозволяє усвідомити його

особливе місце у створенні художньої культури, в естетичному вихованні народу.

Важливою особливістю самодіяльного мистецтва є його масовий характер. До революції народна творчість обмежувалась і глушилась гнітом реакційних класів і не мала великих масштабів. Тепер у СРСР нараховується понад 500 тисяч самодіяльних колективів, в яких беруть участь понад 10 мільйонів трудящих. Це число безупинно зростає, що є результатом зміцнення матеріальної бази комунізму, скорочення робочого дня, зростання духовної культури трудящих. Але справа не лише у кількісному зростанні. Найважливіше — це ясно виражена ідейна цілеспрямованість і творчі досягнення радянської художньої самодіяльності, які дозволяють самодіяльному мистецтву разом з професійним пропагувати ідеї комунізму, розкривати значення великих звершень, брати участь у створенні художньої скарбниці суспільства.

2. Велике громадське значення художньої самодіяльності полягає в тому, перш за все, що це одна з дійових форм масового естетичного виховання. Людина тут не обмежується сприйманням прекрасного у житті і у мистецтві, але і стає творцем художніх цінностей. Це одна з форм подолання суттєвих відмінностей між розумовою і фізичною працею, що дає можливість трудящим виявляти і розвивати свій хист без відриву від виробництва. Художня самодіяльність — одна з форм гармонічного розвитку людини, задоволення її естетичних запитів і морального задоволення від громадсько корисної діяльності.

3. Художня самодіяльність має велике освітнє значення для своїх учасників і відіграє велику роль не лише в художньому, але і у морально-етичному вихованні, у розвитку громадських начал, записаних у моральному кодексі комуніста. Цьому сприяє ідейно-художній аналіз розучуваних творів, дух колективу, що властивий кожному самодіяльному художньому гуртку, громадські начала, на основі яких існує художня самодіяльність, тісний зв'язок з життям народу.

Самодіяльні колективи виховують активне ставлення до творчої праці у нашій країні. Особливо велику роль у цьому відношенні відігравали і відіграють агітаційно-художні колективи, що зародилися в перші роки революції у формі живих газет, синіх блуз, масових агітвидовищ, а пізніше у формі трамів, агітбригад, аматорських кіностудій. Їхня публіцистична пристрасність, тісний зв'язок з виробництвом і життям народу, бойовий наступальний характер їх діяльності мають величезне виховне значення.

4. Однією з найцінніших властивостей самодіяльного мистецтва є прагнення зберегти і розвивати традиції багатонаціональної народної творчості, її самобутність, її національні особливості, наситити її сучасністю, передовими ідеями комуністичного

будівництва. Ця близькість учасників самодіяльності до джерел народної творчості — пісенної, танцювальної, театральної, хореографічної, образотворчого мистецтва — сприяє оплодотворенню професійного мистецтва, яке в свою чергу удосконалює виконавську майстерність і збагачує його всіма досягненнями художньої культури. Цей вклад художньої самодіяльності у скарбницю мистецтва має, безперечно, велике громадське значення.

Зустрічаючись з художньою творчістю інших народів у процесі творчого спілкування, самодіяльне мистецтво розвиває нові риси, властиві всій радянській культурі і зміцнює її інтернаціональні основи. Слід відмітити, що ряд раніше відсталих народностей СРСР не мали у своєму національному мистецтві багатьох видів художньої творчості. Художня самодіяльність сприяла їх появі і збагаченню національної художньої творчості цих народів.

5. Художня самодіяльність має велике значення для формування у людини активного творчого начала. Цьому сприяє розвиток творчої фантазії в процесі створення художніх творів, авторська робота у створенні сценаріїв агітбригадних програм, аматорських документальних і художніх фільмів, виконання місцевих творів народної творчості, які ще не мають виконавських традицій, новаторська робота над театралізацією клубних вечорів, нових обрядів, масових святкувань і т. д. Художня самодіяльність — це своєрідна школа навчання, тому що все повинно робитися тут своїми руками.

6. Не ставлячи основним завданням професіоналізацію своїх учасників, художня самодіяльність проте є резервом для поповнення кадрів професійного мистецтва. Тут перевіряє свій хист молодь. Не лише окремі майстри мистецтв виростають із учасників самодіяльності, але й цілі художні професійні колективи.

7. Дуже важливим питанням є перспектива дальшого розвитку самодіяльного і професійного мистецтва, їх взаємодія і взаємовідношення.

В процесі розвитку соціалістичної культури спостерігалось помилкове протиставлення цих двох органічних частин мистецтва. Такі помилки були характерні, з одного боку, для Пролеткульту, який вимагав ліквідації в соціалістичному суспільстві професійного мистецтва, унаслідуваного нами від капіталістичного суспільства, з другого боку, у 50 роки з'явилися думки про заміну самодіяльним мистецтвом професійного у майбутньому комуністичному суспільстві. Існувало і снобистське ставлення до художньої самодіяльності. Ці помилки — результат немарксистського розуміння питань поділу праці. У майбутньому комуністичному суспільстві не зникає розподіл праці. Але він буде іншим. Професії не будуть такими замкненими, як у досоціалістичних суспільних формаціях. Люди будуть всебічно розвиватися. Проте основні професії залишаються, бо розвиток науки

відбувається таким чином, що поглиблюється спеціалізація, яка вимагає від людини максимальних знань і сил для того, щоб кожну галузь людської діяльності рухати вперед. Своєрідність виробничої, наукової і художньої діяльності збережеться. Художня самодіяльність підніметься на новий рівень, але вона не замінить професійного мистецтва. Тільки їх взаємодія і вклад кожного з них будуть створювати скарбницю мистецтва, як це записано у Програмі партії.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОПАГАНДИ КЛАСИЧНОЇ МУЗИКИ НА СЕЛІ

І. М. ДОВНЕР, викладач

1. Одним із завдань, поставлених XXIII з'їздом КПРС, є здійснення в найближчі роки заходів по зближенню рівня життя міста й села. В директивах з'їзду до п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 роки записано: «Передбачити широкий розвиток сітки закладів культури та мистецтва і всебічне поліпшення культурного обслуговування населення, особливо у сільській місцевості»[1]. Визначне місце серед закладів і організацій, покликаних залучати маси до художньої культури, належить клубам як центрам застосування всіх засобів естетичного виховання трудящих.

2. В цілому ряді проблем, які вирішує мистецтво як могутня зброя пізнання і перетворення дійсності, як засіб естетичного виховання трудящих, почесне місце займають проблеми, пов'язані з пізнавальними і виховними функціями мистецтва. Тому великий інтерес являє собою дослідження деяких питань підвищення ефективності пропаганди одного з поширених і улюблених видів мистецтва — музики, зокрема, музики класичної.

3. Практика переконує, що пропаганда музичного мистецтва в клубних закладах провадиться по двох головних тісно пов'язаних між собою напрямках:

а) залучення до музики шляхом «пасивного» її сприймання (відвідування концертів, тематичних вечорів, лекторіїв, перегляд вистав, кінофільмів і т. інше);

б) залучення до класичної музики через безпосередню участь в художній творчості, головним чином через участь в колективах художньої самодіяльності.

4. Відповідно до класичної музики пропагандистська робота пов'язана з певними труднощами, які викликані, з одного боку, існуючою серед частини населення думкою, що класика застаріла, а з другого боку, тим, що ця музика важка для розуміння.

[1] Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Київ, 1966, с. 247.

В значній мірі поширенню і формуванню подібних глибоко помилкових поглядів сприяють недоліки в роботі культурно-освітніх працівників, що часто самі порушують такі педагогічні принципи, як доступність і поступовість, перехід від знайомого до незнайомого, від простого до складного.

Здатність слухати і сприймати музику розвивається поступово. На це звертав увагу К. Маркс, вказуючи, що тільки музика пробуджує музикальні почуття людини і що для немузикального слуху найпрекрасніша музика позбавлена змісту [1].

5. Планування роботи по пропаганді музичного мистецтва неможливе без уважного вивчення рівня загальноестетичної культури тієї аудиторії, з якою передбачено працювати, урахування смаків населення, які уже усталилися, місцевих умов, пов'язаних з особливостями діяльності людей, і інших факторів.

6. Визначаючи репертуар та форми залучення слухачів до класичної музики (бесіди, лекції, тематичні вечори та інше), слід використати взаємозв'язок музичних творів, створених професіоналами, з фольклорними і народними мотивами. На першому етапі це будуть твори, в яких використані мелодії, знайомі слухачам (наприклад, у п'єсі для симфонічного оркестру «Камаринській» М. Глінки використані теми двох народних пісень — «Камаринської» та «Із-за гір, гір високих»; в 4 частині IV симфонії П. Чайковського звучить тема народної пісні «У полі береза стояла»; в 4 частині II симфонії того ж композитора — тема української народної пісні «Журавель»; в опері «Садко» М. Римського-Корсакова, в пісні Садко, використана тема народної пісні «Высота ль высота поднебесная»; яскравим прикладом використання народних мотивів є пісні в опері «Наталка-Полтавка» М. Лисенка та численні обробки народних пісень для хору М. Леонтовича.)

На другому етапі доцільно знайомити слухачів з творами, в яких мелодії оригінальні, але за своїм стилем і духом глибоко народні і сприймаються так, ніби їх створив народ. Деякі з них пізніше стали улюбленими піснями народу (наприклад, хор поселян із останньої дії опери А. Бородіна «Князь Ігор» та більшість інших тем опери; мелодії опери М. Глінки «Руслан і Людмила» теж звучать як цілком народні. Прикладом можуть бути також 2 частина I симфонії і 2 частина IV симфонії П.Чайковського; а в українській музиці — опера П. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм»).

7. Наведені міркування в однаковій мірі стосуються роботи як із слухачами, так і з учасниками музичної самодіяльності (для гуртківців — поєднання вивчення творів з широким аналізом творчості композиторів; для слухачів — поступовий перехід від бесід до літературно-музичних вечорів, лекцій-концертів та

[1] «К. Маркс и Ф. Энгельс об искусстве». М., «Искусство», 1957, т. I, с. 141.

інших більш складних форм). Досвід кращих пропагандистів музичного мистецтва підтверджує, що наступними стадіями роботи стають комплексні форми, які охоплюють різні види мистецтва: музично-літературні вечори, диспути, конференції, кіно-театральні вечори і фестивалі (наприклад, перегляд і обговорення фільмів-опер, музичних вистав, творчих звітів самодіяльних колективів та інш.).

СІЛЬСЬКИЙ КЛУБ — АКТИВНИЙ ПОМІЧНИК В ОРГАНІЗАЦІЇ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ

В. М. РЕЗНИЦЬКИЙ, ст. викладач

1. Рішення XXIII з'їзду КПРС та постанова ЦК і Ради Міністрів СРСР 1966 року «Про заходи по дальшому розвитку фізичної культури та спорту» гостро поставили питання про необхідність активного запровадження засобів фізичної культури в побут трудящих села.

2. Сільський клуб — організатор і провідник всієї культурно-масової роботи — не може стояти осторонь від активної діяльності в галузі фізичної культури та спорту. Крім широкої пропаганди і агітації за цей важливий засіб комуністичного виховання, в обов'язки працівників клубу та його громадського активу повинна ввійти і дійова допомога Раді колективу фізичної культури, Раді сільського добровільного спортивного товариства в організації і проведенні різноманітних форм спортивно-масової роботи.

3. Зараз значна частина господарств ще не має спортивної бази, до цього часу не налагоджене проектування сільських клубів із спортивним комплексом. Однак і в існуючих умовах клубний актив може і повинен бути ініціатором спортивно-масової роботи.

Організація постійно діючих секцій таких загальнодоступних видів спорту, як легка атлетика, велоспорт, гирьовий спорт і штанга, настільний теніс, шашки, волейбол, потребують лише мінімуму відповідних умов і максимуму бажання.

4. Неможливо строго розмежувати, де закінчується робота ДСТ і Ради фізичної культури і розпочинається робота клубного активу. Проведення тематичних вечорів, спортивних свят, показових виступів і спортивних змагань потребують зусиль всіх громадських організацій.

5. Рада клубу при плануванні культурно-масових мероприємств повинна включати і всю фізкультурно-масову та оздоровчу роботу. Не менш важливе значення має гнучкість у плануванні. Необхідно враховувати хід сільськогосподарських робіт і підготовку до них. Однак це не означає, що навіть в період їх інтенсифікації спортивно-масова робота повинна згортатись.

Треба пам'ятати, що заняття фізичною культурою і спортом є активним відпочинком, помічником у підвищенні продуктивності праці, стимулом бадьорості.

КІНО НА УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ

О. О. ШИМОН, доц., кандидат мистецтвознавства

1. Останні роки існування самодержавної Російської імперії відзначені пожвавленням буржуазної кінематографії. Це сталося внаслідок світової війни, яка обмежила діяльність іноземних фірм на вітчизняному кіноринку. Багато кінематографічних підприємств, здебільшого карликових за своїми масштабами, напівкустарних, виникло на той час на території України. Створюючи фільми традиційного для тієї доби рівня, далекі від суспільних проблем, присвячені камерним сюжетам, вузько індивідуальним переживанням, абож військово-шовіністичні агітки, ці підприємства коли-не-коли торкалися і тематики, близької до конкретно-історичних умов та особливостей життя українського народу («Богдан Хмельницький»— за п'єсою М. Старицького, «Майська ніч, або утоплена» — за М. Гоголем, кіноводевіль «Бувальщина» тощо).

2. До часу лютневої буржуазно-демократичної революції на Україні було понад двадцять кінопідприємств. Спочатку вони намагалися продовжувати свою діяльність за старими канонами та зразками, поставляючи на екран авантюрно-пригодницькі, псевдо-побутові, «комічні» стрічки та салонно-психологічні драми. За своєю тематикою і зображальним матеріалом ці стрічки були чужі для демократичної аудиторії корінного населення України. Чи не тому багато кінопідприємств швидко зникали з поля зору? Їх не рятували ніякі сенсації типу «Справи Болотіної» (великий за розміром для того часу фільм-інсценізація судового процесу у Києві), тоді як демонстрування навіть перемонтованих старих стрічок, подібних до «Любові Андрія» (фільму створеного Д. Сахненком ще до початку світової війни за повістю Гоголя «Тарас Бульба»), проходило з незмінним успіхом. Цей висновок підтверджують також нові матеріали, знайдені нами у процесі вивчення творчості ще декількох піонерів українського кіно, зокрема О. Олексієнка та О. Арбо-Остроухова.

3. Повний напруги і драматизму історичний період між лютим та жовтнем 1917 року не висвітлено з боку кінознавства, так само, як не виявлене з достатньою повнотою своєрідне становище у галузі кіно, яке склалося внаслідок загальновідомих військово-політичних подій, пов'язаних із жорстокою боротьбою за остаточну перемогу Радянської влади на Україні. В умовах

особливого загострення класових сутичок основна маса кінопідприємців взяла курс на «умиротворення», відвертання людей від боротьби за соціальне і національне визволення. В самому кінематографічному середовищі всіляко підтримувалася ідея створення «позакласового союзу» кінопрацівників. Київське і харківське відгалуження цієї організації, створеної у березні 1917 року, були найвпливовішими серед ділків (трохи пізніш ці заздалегідь підготовлені бази було використано як перевалочні пункти контрреволюційних саботажників в кінематографії, що втікали від радянської влади).

4. Обивательська тактика страусиного ховання від життя, сліпе наслідування «моді» у кінорепертуарі неминуче вели до остаточної втрати позитивних елементів, зародків самобутнього реалістичного кіномистецтва, які тільки-но починали знаходити автори перших українських фільмів у процесі творчої співдружності з передовими митцями — М. Садовським, М. Заньковецькою, І. Мар'яненком, Я. Протазановим, В. Гардіним, М. Тархановим, С. Кузнецовим та іншими відомими представниками братніх культур України та Росії.

5. На фоні тяжкого стану кінематографічної справи особливої уваги заслуговують поодинокі факти прогресивного ставлення до можливостей екрану. На жаль, майже ніяких відомостей не збереглося про роботу кіновидавництва «Скіф», заснованого Б. Кащенком з метою сприяння розвиткові наукової та шкільної кінематографії. Цікавими спробами екранізації реалістичних творів літератури відзначена діяльність одного з найстаріших одеських кінотовариств «Мізрах» («Кривавий жарт», «Судіть, люди» та інш.), а також ательє «Мірограф», де працювали здібний режисер та актор М. Салтиков, Є. Пухальський та деякі інші митці з цікавими творчими долями. Серед фільмів, які вони створили, значиться «Апостол» — «кіноправда» (за висловленням сучасників) про життя видатного українського філософа Григорія Сковороди.

6. Боротьба за зміст, нові нечувані раніш завдання, за принципово нове призначення мистецтва, зокрема «найважливішого з усіх мистецтв» — кіно, широко розвернулася з перших днів після перемоги соціалістичної пролетарської революції. До справи було залучено все, що мало якусь цінність — знання старих фахівців, технологічне обладнання, колективний технічний і художньо-виробничий досвід, накопичений у процесі створення кращих дореволюційних фільмів.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ КОМСОМОЛЬСЬКИХ ПОЛІТОСВІТПРАЦІВНИКІВ У ВІДБУДОВНИЙ ПЕРІОД 1921—1925 рр.

(На матеріалах Москви та Московської губернії)

С. А. ПІНАЛОВ, кандидат історичних наук

Розвиток політико-освітньої роботи РКСМ, в тому числі її столичної організації, на початку відбудовного періоду утруднювався у зв'язку з відсутністю кваліфікованих кадрів працівників, які володіли глибокими теоретичними знаннями, а також методикою массової роботи. Тому уже в ті роки питання підготовки кадрів політосвітпрацівників постало перед комсомолом у весь зріст. Велику допомогу в цьому відношенні подала спілці Комуністична партія.

Перші спроби підготовки комсомольських політосвітпрацівників були зроблені МК РКСМ у 1921—1922 рр. У цей же час організовується гурток комсомольських позашкільних і клубних працівників.

У 1922 р. при МК РКСМ створюється клубний семінарій, підготовка політосвітпрацівників здійснюється і у губернській комсомольській політичній школі. МК РКП(б) спеціально розглянув принципи побудови і частково програму губполітшколи РКСМ. Крім загальноосвітніх та суспільних дисциплін, слухачам був прочитаний курс клубної справи, в якому значне місце зайняли питання методики масово-політичної роботи. Влітку 1923 р. школа зробила перший випуск — 42 чоловіки.

Велику допомогу спілці подали партійні організації Москви та губернії, які виділяли для комсомольців місця у партійно-радянських школах. У 1922—1923 учбовому році з 583 чоловік, що навчалися у радпартшколах Москви, комсомольців було 161, а з 660 чоловік, що навчалося у повітових радпартшколах, членами РКСМ було 302. У наступні роки процент комсомольців серед тих, що навчалися у радпартшколах, ще більше підвищився. Поряд з викладанням загальноосвітніх та політичних дисциплін, слухачі радпартшкіл знайомилися з діяльністю Рад, з завданнями політико-освітніх закладів, з методикою позашкільної роботи. Особливо важливою була підготовка кадрів політосвітпрацівників для села. Тому московська комсомольська організація взяла активну участь в організації курсів завідуючих хатами-читальнями. Лише протягом лютого-березня 1924 р. курси випустили 197 чоловік, з них 121—члени РКСМ. Програма курсів звертала основну увагу на такі питання політосвітньої роботи на селі, як довідкова робота, робота з газетою та книгою, організація громадськокорисних заходів на селі. Серйозна увага приділялась організації пропаганди сільськогосподарських

знань. Курсанти знайомилися з основами радянського законодавства. Кожний випускник курсів одержував бібліотечку, в яку входили матеріали до куточка В. І. Леніна, довідники, кодекси, посібники з політосвітроботи та інше.

У 1925 р. партійна організація Московської губернії вжила заходи по удосконаленню підготовки сільських політосвітпрацівників. Агітаційно-пропагандистський відділ МК РКП(б) надіслав парторганізаціям спеціальну директиву з цього питання. В ній, зокрема, пропонувалося посилати на курси завідуючих хатами читальнями людей старшого віку, а за комсомолом закріпити до 20% місць. Курси ставили своїм завданням підготовку активного сільського громадського працівника, політосвітпрацівника, який повинен був міцно засвоїти партійну лінію роботи на селі та бути знайомим з окремими ланками діяльності, зокрема з роботою сільських комсомольських осередків. Програма курсів охоплювала широке коло загальноосвітніх, політичних, сільськогосподарських та спеціальних питань.

Агітпропвідділи повітових комітетів партії створили комісії по перевірці осіб, виділених на курси. До складу комісій входили і представники РКСМ.

У 1925 році групу сільських комсомольських політосвітпрацівників губернії було направлено до Москви на вищі політосвіткурси.

Комсомольці навчалися також у клубному семінарі губполітосвіти. У травні 1923 р. члени РКСМ, що пройшли підготовку в цьому семінарі за рішенням секретаріату МК РКСМ були направлені на роботу в центральні комсомольські клуби столиці та повітів, а також волосними комсомольськими організаторами та бібліотекарями комсомольських клубів.

Комсомольська організація губернії звертала увагу також на підготовку кадрів з окремих ланок політико-виховної роботи. У вересні 1923 р. розпочали функціонувати губернські курси інструкторів піонерського руху, в учбовий план яких включались і питання клубної роботи. На початку 1923 р. при школі ВЦВК був організований інструкторський гурток по вивченню юнацького руху. У вересні цього ж року центральний семінарій з юнацького руху почав працювати при ЦК РКСМ.

Особливо широко розгорнулася робота по підготовці кадрів для окремих галузей політосвітроботи в останній рік відбудовного періоду. Восени 1925 р. розпочато заходи для пропагандистів-керівників шкіл політграмоти: у повітах були організовані місячні курси, в районах Москви проведено семінари. Крім цього, МК РКСМ організував центральні курси, на яких навчалося 165 чоловік. В цей час працювали курси керівників шкіл селянської молоді, по перепідготовці активу юнацьких секцій робітничих клубів та інш. Велику роль у покращанні політосвітроботи на селі могли відіграти сільські вчителі. Залучаючи їх

до культурно-політичної роботи, комсомол під керівництвом партійних організацій прагнув сконцентрувати увагу учительства на найважливіших питаннях цієї діяльності, налагодити з ними необхідний контакт.

В роки відбудови народного господарства московський комсомол під керівництвом партійної організації, з її допомогою, при підтримці державних органів, в першу чергу органів Головполітосвіти, домігся певних успіхів у підготовці кадрів для проведення політосвітроботи серед молоді. Це сприяло налагодженню та розвитку політико-освітньої діяльності спілки як у відбудовний період, так і в наступні роки.

ВИХОВАННЯ ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР В КЛУБНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (1921—1925)

С. І. НАКОНЕЧНИЙ, ст. лаборант

1. Одним з найважливіших факторів переможного закінчення громадянської війни була пролетарська єдність і дружба радянських народів. Розгорнення соціалістичного будівництва в складних умовах внутрішньої і зовнішньої обстановки 20-х років вимагало ще більшого зближення народів радянських республік і об'єднання їх в одну дружну сім'ю. У розв'язанні цього важливого завдання почесне місце відводилось установам політико-освітньої роботи, в тому числі і клубам.

2. У клубних закладах України виховання дружби радянських народів було безпосередньо пов'язано з розв'язанням національного питання і вирішенням актуальних завдань поточних агіткампаній. Це знаходило своє відображення в клубних мітингах-концертах, випусках «усних» і «живих» газет, в лекційній пропаганді та агітаційно-художніх постановках драмгуртків. Важливе місце в цій роботі займало святкування днів червоного календаря, зокрема Жовтневого свята, та проведення ювілейних вечорів, присвячених революційним датам і подіям громадянської війни. На цих клубних заходах підкреслювалась життедайна сила братерських зв'язків українського народу з народами радянських республік в їх революційній боротьбі, відзначилась братерська допомога великого російського народу в установленні і зміцненні на Україні влади Рад, в ліквідації залишків контрреволюції і подоланні господарської розрухи, в постачанні шкіл і установ культури необхідними навчальними та методичними матеріалами.

3. Особливе місце в роботі клубів по зміцненню дружби радянських народів займали загально-республіканські агіткампанії, зокрема по збору продподатку і наданню допомоги голодуючому населенню Поволжя.

Проводячи агітаційно-роз'яснювальну роботу, направлену на успішний збір продподатку, як необхідної передумови, подолання голоду, клуби провадили тематичні мітинги, лекції і доповіді, випуски усних газет, так звані, «дні» і «тижні» допомоги голодуючим, відряджали на села пересувні агіттрупи та спеціальні агітвізки, обладнували музейні виставки з експонатами їжі, яку вживали голодуючі Поволжя.

Важливим доповненням агітмасової роботи клубів були їх платні концерти, спектаклі, «сімейні» та інші вечори на користь голодуючих Поволжя. Грошовий збір від цих мероприємств тільки в одному клубі складав від 75 тис. до 5 млн. карбованців, що було істотним вкладом у фонд допомоги голодуючому населенню Радянської Росії.

Зазначена робота клубів, яка за свідченням наркома освіти УРСР Г. Ф. Гринька вважалась «крупнішим політичним вихованням» мас, сприяла дальшому зміцненню дружби і братерської взаємодопомоги між народами України і Російської Федерації, була надійною зброєю для зриву підступів внутрішньої і зовнішньої контрреволюції.

4. У своїй дальшій роботі клубним працівникам України ще не раз доводилось проводити агітаційну роботу по наданню братерської допомоги радянським народам (у 1924 р. під час подання допомоги потерпілому від повіді пролетаріату Ленінграда, у 1925 р. під час проведення на Україні «ленінських днів», що послужили, зокрема, створенню осередків Всеросійського товариства «Друг дітей» і поданню матеріальної допомоги безпритульним дітям радянських республік і т. п.).

5. Важливою ділянкою в поглибленні роботи клубів по вихованню дружби радянських народів було висвітлення ними питання по створенню єдиної союзної держави. Ця робота клубів тісно поєднувалась з поточними політичними кампаніями і, насамперед, з перевиборами органів Радянської влади. Про успішні наслідки цієї політико-виховної роботи клубів переконливо свідчило одностайне схвалення учасниками клубних мітингів, вечорів та зборів трудящих політики КП(б)У у розв'язанні союзного питання, а також їх рішуча відсіч укапістам та іншим українським буржуазним націоналістам, які були проти вступу УРСР в Радянський Союз.

Про це переконливо свідчили і наслідки передвиборної кампанії, обрання до місцевих Рад представників Компартії (75% всіх обраних депутатів), комнезамів та інших організацій радянської громадськості.

6. Дійовим засобом виховання дружби народів СРСР була пропаганда в клубах духовної культури радянських народів і, в першу чергу, літератури і мистецтва великого російського народу.

Провідну роль у цьому відіграли клубні гуртки художньої самодіяльності, учасники яких пропагували на клубній сцені драматичні, літературні та музичні твори російських письменників та композиторів. Для знайомства малописьменної аудиторії з творами російських письменників у клубах провадились «літературні суди». Пропаганда в клубах духовної культури російського та інших народів СРСР велась також через організацію тематичних лекцій, доповідей, а пропаганда духовної культури національних меншостей, що проживали на Україні, через національні клуби.

* * *

Вся ця різностороння робота в клубах сприяла дальшому зміцненню братерських зв'язків українського народу з народами радянських республік, вихованню їх непорушної дружби.

БОЛГАРСЬКА СЕКЦІЯ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОПОМОГИ БОРЦЯМ РЕВОЛЮЦІЇ В 1925—1929 рр.

Г. Й. ЧЕРНЯВСЬКИЙ, доцент, кандидат історичних наук

1. Міжнародна організація допомоги борцям революції (МОДР) — масова організація, яку було засновано в 1922 р. за рішенням Комінтерну для надання моральної та матеріальної допомоги жертвам буржуазного терору в капіталістичних країнах і політичним емігрантам. Вона існувала до 1947 р., відіграючи значну роль у боротьбі проти фашизму і наступу реакції.

2. Після фашистського перевороту 9 червня 1923 р. у Болгарії та придушення фашистами керованого Болгарською комуністичною партією Вересневого повстання робітників і селян 1923 р. в країні почався шалений терор проти всіх демократичних і антифашистських сил. Особливо він посилився з весни 1925 р. У боротьбі проти фашистського терору, в подачі матеріальної допомоги його жертвам і всім революційним борцям активну участь взяла болгарська секція МОДРу. На жаль, діяльність МОДРу в Болгарії, як і його робота в інших капіталістичних країнах, майже зовсім не вивчена. У доповіді на підставі архівних матеріалів, болгарської робітничої преси, спогадів, а також інших джерел робиться спроба проаналізувати розвиток болгарської секції МОДРу в перші роки її існування.

3. Секція МОДРу в Болгарії почала створюватись влітку 1925 р. Її чисельність у серпні 1925 р. становила біля 500 чоловік. В 1926 р. секція вже публікувала свої матеріали та повідомлення в закордонних модрівських виданнях. Комітети МОДРу до цього часу було створено в Софії, Пловдиву, Бургасі, Русе, Шумені, Сливені, Тирново та деяких інших містах. Модрівські організації діяли в підпіллі, вони були організаційно самостійними, але знаходились під ідейним та організаційним керівництвом БКП. Болгарська секція МОДРу подавала грошову підтримку політв'язням як за рахунок коштів, зібраних в країні, так і з тієї грошової допомоги, яка надходила з-за кордону, від інших секцій. Організації МОДРу сприяли проведенню різних внутрішніх та міжнародних кампаній проти терору, за загальну політичну амністію. Вони направляли до в'язниць політичну літературу, подавали юридичну допомогу жертвам фашистської диктатури.

4. Уявлення про цю роботу дають звіти болгарської секції МОДРу за 1926 р. До Центрального керівництва секції в цей час входили В. Етирська, А. Хаджидимова та ін. Було встановлено зв'язок з Виконкомом МОДРу у Москві. За квітень—червень 1926 р. від Виконкому МОДРу було одержано 121 тис. левів. 5 тис. левів зібрано всередині країни. З цих коштів на допомогу в'язням витрачено 10 тис.; родинам потерпілих від терору — 35 тис. левів. Допомогу одержало більш 220 чоловік. Значні кошти витрачались на правову допомогу, пропагандистську роботу тощо. Всю цю діяльність здійснювали 12 окружних та 2 обласних комітетів МОДРу.

5. Восени 1926 р. ряд діячів секції було заарештовано. В червні 1927 р. над ними організовано судовий процес у Сливені. Підсудні заявили, що проводили свою діяльність свідомо, що надання допомоги політичним в'язнам і емігрантам, родинам жертв репресії не може бути злочином. Прокуратура не мала змоги довести зв'язок секції МОДРу з БКП. Підсудних було виправдано, але при всіх наступних арештах комуністів поліція намагалась довести існування МОДРу в Болгарії та його зв'язок з Комуністичною партією, застосовуючи при цьому катування.

6. У 1927—1928 рр. діяльність секції МОДРу розвивалась. Влітку 1928 р. щомісячна допомога жертвам терору становила 2700 доларів. Наприкінці 1928 р.— на початку 1929 р. було створено ряд нових комітетів допомоги. Центральне керівництво МОДРу підтримувало зв'язок з Відіном, Тирново, Севлієво, Шуменом, Варною, Бургасом, Сливеном, Хасково, Пловдивом, Пазарджиком, Горною-Джумаєю. При Центральному керівництві проводило роботу юридичне бюро для правового захисту жертв фашистського терору. Юридичне бюро підтримувало тісний зв'язок з нелегальною комуністичною фракцією спілки адвокатів. Секція МОДРу провадила значну пропагандистську роботу як у країні, так і за кордоном. На початку 1929 р. вона виступила із зверненням до Міжнародного антифашистського конгресу в Берліні, в якому навела численні документальні дані про фашистський терор з часу перевороту 1923 р.

7. В умовах нелегального існування секція МОДРу не стала масовою організацією. Виконком Комінтерну відзначав у 1928 р.,

що в Болгарії МОДР є у більшій мірі апаратом, ніж організацією. В квітні 1929 р. ЦК БКП спеціально обговорив питання про роботу секції МОДРу. ЦК розробив «Пропозиції по активізації модрівської діяльності». В цьому документі вказувалось, що МОДР мусить залучати до своїх рядів не тільки комуністів і комсомольців, але також членів легальних робітничих і селянських організацій, неорганізованих трудящих. МОДР, таким чином, мусив стати масовою організацією. Комуністи і комсомольці створювали в ньому комфракції, через які здійснювалось партійне керівництво діяльністю організації. Кошти секції складались з членських внесків, надходжень від легальних вечорів і розваг, міжнародних субсидій. Проявом інтернаціональної солідарності був міжнародний членський внесок, який надсилався Виконкомові МОДРу. В «Пропозиціях» ЦК БКП ставилось питання про створення масової легальної організації допомоги революціонерам, про видання спеціальної газети. Модрівська комісія при ЦК перетворювалась на комісію боротьби проти фашизму з завданням керівництва як діяльністю нелегального МОДРу, так і роботою легальних організацій, що вели боротьбу проти фашистського терору.

8. З весни 1929 р. діяльність болгарської секції МОДРу стала більш організованою. У березні 1929 р. створено ЦК МОДРу під політичним керівництвом ЦК БКП. Країну було поділено на 3 області: Софійську, Північну і Південну. В усіх областях діяв нелегальний апарат організації. ЦК МОДРу розгорнув друковану пропаганду і агітацію. Він видав декларацію про свої завдання, декілька відозв. Розширила роботу юридична комісія, створена на базі юридичного бюро, що діяло раніш. Комісія широко залучала адвокатів, які стояли на демократичних позиціях, до захисту обвинувачених по політичних процесах. Тільки за місяць (друга половина липня — перша половина серпня 1929 р.) на подання матеріальної допомоги політв'язням у Софії, Горній-Джумаї та Сливені і їх родинам було витрачено біля 45 тис. левів.

9. Поруч з цим, у відповідності з рішенням ЦК БКП, розгорнуто роботу по створенню Організації допомоги як легальної форми МОДРу. У квітні 1929 р. виник Комітет по створенню цієї організації. З 10 липня 1929 р. видавалась щотижнева газета «Амністія». Центральний Комітет Організації допомоги вдалося створити трохи пізніше — в 1930 р.

10. Діяльність болгарської секції МОДРу в 1925—1929 рр. мала, таким чином, істотне значення у моральній і матеріальній підтримці революційних борців. Вона була важливою ділянкою масово-політичної роботи Болгарської комуністичної партії, сприяла розвиткові революційного піднесення і підготовці мас до наступних класових битв.

ДЕЯКІ УМОВИ УСПІШНОГО ЗАСТОСУВАННЯ УЧНЯМИ ЗНАНЬ У ПРАЦІ

Б. П. ІЩЕНКО, ст. викладач

1. Проблема застосування учнями знань у праці вимагає розв'язання багатьох дидактичних питань. Серед них важливе значення має визначення тих педагогічних умов, при наявності яких застосування знань проходить найбільш успішно.

Визначення цих умов здійснювалось нами шляхом спостереження та проведення експериментів на заняттях з праці в 126-й, 36-й, 29-й школах м. Харкова, в школі № 1 м. Кремеця Тернопільської області, а також на основі бесід з учителями і учнями харківських та кременецьких шкіл.

2. Результати проведеної роботи свідчать про те, що застосування знань у праці залежить від особливостей набутих учнями знань.

По-перше, слід відзначити, що найкраще у праці застосовуються ті знання, які включають у себе не тільки всі істотні ознаки про певні закономірності, предмети чи явища, але і неістотні (або ті принципи, на основі яких неістотні ознаки можуть варіюватись). Як показали психологічні дослідження, такі знання формуються в результаті застосування різних прийомів абстрагування (ізолюючої, підкреслюючої та розчленовуючої абстракції) під час вивчення учбового матеріалу.

По-друге, ефективність процесу застосування знань залежить також від того, чи володіють учні відомостями про місце і форми застосування цих знань на практиці.

3. В деяких статтях, опублікованих в педагогічних журналах за останні роки, вказувалось, що нормування праці учнів є умовою активізації їх розумової діяльності.

Це дало нам підставу висунути гіпотезу про те, що нормування праці є однією з умов застосування учнями знань в процесі виконання трудових завдань.

Експериментальна перевірка цієї гіпотези на уроках з слюсарної справи в VI—VIII класах 126-ої та 36-ої шкіл м. Харкова дає можливість зробити слідуючі висновки:

а) нормування праці позитивно впливає на застосування знань у тому разі, коли учні володіють досить глибокими знаннями і необхідними для виготовлення даного об'єкту трудовими уміннями і навичками;

б) при нормуванні праці учнів застосовуються в основному ті знання, які дають змогу скоротити час виконання трудового завдання.

4. Умовою застосування учнями знань у праці є також єдність визначень наукових і виробничих понять і термінології при вивченні основ наук та в трудовому навчанні.

Наші спостереження на уроках з загальноосвітніх предметів і на заняттях з праці в V—VIII класах у ряді шкіл, а також порівняльний аналіз підручників з основ наук і з праці показують, що в учбовому процесі школи ця умова повністю ще не виконується. До цього часу не досягнуто повної єдності не тільки в науково-технічній термінології, але і в тлумаченні деяких, навіть елементарних понять.

Достатньо вказати, наприклад, що немає хоч би двох підручників, в яких визначення чавуну і сталі були б однаковими (за процентними співвідношенням заліза і вуглецю); в різних підручниках даються різні назви основним деталям столярного верстату і т. п.

Розбіжність в термінології і в тлумаченні деяких понять, негативно впливаючи на трудове навчання в цілому, утруднює застосування учнями своїх знань у праці.

З метою ліквідації цієї розбіжності слід, по-перше, в усій шкільній літературі ввести єдину технічну термінологію та визначення понять, і, по-друге, більше уваги приділяти цьому питанню в роботі шкільних методичних комісій.

5. Дані дослідження показують, що до умов успішного застосування учнями знань у праці слід також віднести: створення проблемних ситуацій при виконанні учнями трудових завдань, надання учням більшої самостійності у праці, наявність певних якостей особистості школярів та деякі інші.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛАТЕНТНОГО ПЕРІОДУ УМОВНО-РУХОВОЇ РЕАКЦІЇ СЛІПОГО ЗАЛЕЖНО ВІД ФОРМ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ, СТАТІ, ВІКУ

А. О. КОРОБЕЙНІКОВ, ст. викладач; Є. П. МЕРКУЛОВ, лаборант

Багато дослідників як у нашій країні, так і за рубежем спостерігали змінювання латентного періоду умовно-рефлекторної рухової реакції під впливом різних видів спорту і різних форм м'язової діяльності. Але всі ці дослідження провадились над людьми здоровими, що мають всі органи чуттів. Вони довели, що під впливом фізичних вправ скорочується латентний період, що різні види спорту по-різному впливають на час реакції, що латентний період — сугубо індивідуальний показник і залежить від проходження збуджувально-гальмових процесів у корі головного мозку і т. п.

Нами проведено дослідження латентного періоду умовно-рефлекторної рухової реакції у сліпих робітників Харківського УПП-1 Українського товариства сліпих на звуковий та тактильний подразник.

Латентний період рухової реакції визначався нами до і після вступної гімнастики, фізкультурної паузи та занять спортом.

Ми мали три групи за віком: до 25 років, 26—35 років, 36 років і більше.

Одержані нами показники свідчать про те, що пластичність нервової системи, що досягає у людини високої досконалості, дозволяє забезпечити максимальну компенсацію порушених функцій.

Латентний період рухової реакції до занять фізичними вправами значно більший, ніж після занять. Абсолютні величини латентного періоду проведених нами вимірювань, вказують на скорочення його після тривалих занять; на звуковий подразник показники латентного періоду значно більші, ніж на тактильний, що свідчить, мабуть, про те, що в процесі життя сліпі частіше вдаються до допомоги чуття дотикання, і тому реакція на дотиковий подразник більш скорочена.

В той час, як у зрячих найбільш короткий латентний період утворюється у відповідь на звуковий подразник.

Найбільш короткий латентний період нами спостерігався у групи спортсменів, що займалися легкою атлетикою, потім у тих, що займалися фізкультурною паузою, і найдовший у тих, що займалися вступною гімнастикою.

Після занять фізичними вправами відбувається скорочення латентного періоду від одного дослідження до другого у жінок на більшу величину, ніж у чоловіків, хоч абсолютні цифрові показники у чоловіків і менші.

До 25 років, як у чоловіків, так і у жінок, різко зменшуються цифрові показники до занять гімнастикою, в той час як після гімнастики різких коливань не спостерігається.

Від першого до третього спостереження цифрові показники в ряді реакцій різко зближуються.

Аналогічна картина спостерігається і у інших вікових груп, правда, у людей з 36 років і більше скорочення латентного періоду не дуже істотне, в той час як у людей з 26—35 років спостерігається така ж закономірність, як і у групи до 25 років, але з менш виявленим скороченням. Зате відбувається помітне зближення рядів цифр під кінець експериментального періоду.

На дотиковий подразник латентний період значно коротший, ніж на звуковий, а також ряди цифрових показників на дотиковий подразник більше зближені, ніж на звуковий, хоч ці розходження і незначні.

У первісному вимірюванні латентного періоду після переробки сигнального значення подразників зменшування цифрових величин до гімнастики, що спостерігалися нами у окремих груп, відбувалося тому, що в одному дослідженні різко коливались показники відповідної реакції, в цифрових виразах.

Спостерігаючи групи під час дальших занять фізичними вправами, ми помітили, що цифрові показники після переробки сигнального значення подразників стали більшими, ніж до переробки, і показники в ряді цифр, особливо до третього вимірювання, різко зблизились.

Ми вбачаємо в цьому хороше урівноваження збуджувально-гальмових процесів, як покращання динаміки коркових нервових процесів.

З віком відбувається змінення латентного періоду після переробки сигнального значення подразників.

Скорочення латентного періоду відбувається від дослідження до дослідження. Найкращий показник у робітників віком до 25 років найгірший — з 36 років і далі.

Але в той же час цифрові показники рядів значно ближчі в останньому вимірюванні, ніж в першому і другому.

Дослідження, нами проведені, свідчать про те, що під впливом фізичних вправ відбувається скорочення латентного періоду, кращає рухливість нервових процесів.

ДИНАМІКА МІЖЦЕНТРАЛЬНИХ ВІДНОШЕНЬ У КОРІ ГОЛОВНОГО МОЗКУ ЛЮДИНИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ ЗОРУ, В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ

А. О. КОРОБЕЙНІКОВ, ст. викладач

1. Дослідженнями Є. Симонсона, М. Є. Тесленко, М. Я. Горкіна, О. О. Бабаєвої, М. Ю. Маршака, Б. С. Гіппенрейтера і, особливо, Ю. І. Данька, які виходили з вчення І. М. Сеченова, І. П. Павлова про вищу нервову діяльність, доведено, що під час трудового дня чи фізичного навантаження відбуваються фазові зміни функціонального стану центральної нервової системи.

Ними доведено, що в початковому періоді роботи, тобто при початковому посиленні, організовуючому рухову активність людини і переборюючому інерцію спокою, в коркових центрах рухового аналізатора виникає сильне і концентроване збудження індукуючого гальмування інших коркових центрів, а, можливо, підкірки, причому тривалість і ступінь цього гальмування залежить від функціонального стану цих центрів.

2. Нами було відмічено, що у сліпих робітників Харківського УВП-1 УТОС протягом робочого дня також відбуваються фазові зміни в функціональній діяльності центральної нервової системи. В перший час роботи, в період впрацьовування, виникає фаза індукційного гальмування. Рухові центри сильно збуджуються, а в інших раніше збуджених центрах в міру включення в роботу настає явище суміжного гальмування. Виникнення фази

індукційного гальмування в період впрацьовування організма тим сильніше виражено, чим «важчою» є робота. (Незвична робота, робота великої потужності, робота на максимальних швидкостях та інш.). Про виникнення індукційного гальмування та про інші зміни в центральній нервовій системі, можна судити по змінах швидкості рухової реакції. Час реакції на той чи інший подразник дає точну межу і яскраву картину змін, що відбуваються в центральній нервовій системі.

3. Далі під час виконання роботи спостерігається посилення рефлекторних реакцій центральної нервової системи, але разом з тим збільшується і сила гальмових рефлексів, про що ми судили по кількості випадків порушення диференціювання. Ця кількість випадків порушення диференціювання зменшується, але одночасно збільшується швидкість рухової реакції. Настає явище рівноваги збуджувально-гальмових процесів. Покращується рухливість нервових коркових процесів. Настає фаза «робочого збудження».

4. При дальшій фізичній роботі, особливо в несприятливих умовах, можна спостерігати третю фазу змін рефлекторних реакцій центральної нервової системи. З'являється іррадіююче гальмування, як результат втомлення, вираженого, на нашу думку, у формі захисного гальмування. Відбувається зниження сили збуджуючого процесу, про що свідчить зменшення часу реакції, сили гальмовного процесу та погіршення рухомості коркових нервових процесів і різниця часу реакції «до» і «після» переробки сигнального значення подразників.

5. Після активного відпочинку, тобто вживання феномену І. М. Сеченова, всі фази змін в центральній нервовій системі повторюються знову.

ЗАХИСТ ДІТЕЙ НА УКРАЇНІ В РОКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ

В. В. АФАНАСЬЄВ, ст. викладач

1. Піклування про виховання і захист дітей в роки громадянської війни — це одна із славних сторінок історії Комуністичної партії і Радянської держави, прояв їх справжнього гуманізму, піклування про людину.

Можна з повною підставою сказати, що захист дітей, як один із найважливіших заходів Радянської держави, почався з перших днів перемоги Жовтневої революції та встановлення Радянської влади на Україні і, не дивлячись ні на які труднощі воєнного періоду, поступово, систематично здійснювався на протязі всієї громадянської війни.

2 Саме в роки громадянської війни і виник термін «захист дітей», під яким розумівся широкий комплекс діяльності Радянської держави по оберіганню дітей від нестатків і труднощів, заподіяних війною: організація дитячих будинків, приютів, клубів, піклування про їх навчання, моральне та естетичне виховання.

Всі мероприємства по охороні і захисту дітей провадились під безпосереднім керівництвом і контролем В. І. Леніна.

3. Особливо широко ця робота розгорнулась на Україні після вигнання з її території німецьких окупантів і військ петлюрівської директорії.

Виконуючи свою братерську інтернаціональну місію, партія і уряд Радянської України визнали необхідним, перш за все, допомогти голодуючим дітям Москви, Петрограда і інших промислових районів Росії і України. З цією метою вирішено було тимчасово розмістити на території сільськогосподарських губерній дітей з Росії та Донбасу. Повітові та губернські з'їзди Рад, партійні конференції з захопленням підтримали це рішення. Ешелони з дітьми почали прибувати на Україну в квітні—травні 1919 року. Розміщувались вони в спеціально створених для них дитячих будинках на території колишніх поміщицьких садиб та палаців. Урядом було виділено для цієї мети 100 мільйонів карбованців, а також дана вказівка Губвиконкомам виділити додаткові кошти на місцях.

Після розгрому Денікіна ця робота розгорнулась з повною силою і набула всенародного характеру. При Раднаркомі України створюється Центральна Державна Рада захисту дітей. До складу Ради ввійшли представники ЦК КПУ, Наркомзему, Наркомосу, Наркомпроду, ЦК комсомолу та інші.

Рада розгорнула велику роботу по покращанню становища дітей. Її робота проходила в обстановці тяжкої боротьби з Врангелем, буржуазно-націоналістичними бандами. Не було хліба, палива, лютував тиф. Надходила зима. Сотням тисяч дітей загрожувала зигибель.

У цих неймовірно тяжких умовах партія і Радянський уряд створили другий, внутрішній фронт по врятуванню дітей, щоб запобігти катастрофи.

4. Піклування партії про дітей, про матір і дитину, є переконливою відповіддю тим буржуазним пропагандистам, які намагаються і в наш час звинуватити більшовиків у відсутності в них гуманізму у роки революції і громадянської війни. Історичні факти повністю відкидають їх облудні наклепницькі твердження.

РАДЯНСЬКА ІСТОРИЧНА ДРАМАТУРГІЯ 20-х рр.

В. К. АЙЗЕНШТАДТ, доцент, кандидат мистецтвознавства

1. Зміни міжнародної і внутрішньої обстановки на початку 20-х рр. обумовили і зміни у характері історичної драматургії. Драма втрачає в значній мірі притаманний їй раніше «космізм», увага концентрується в основному на подіях російської історії, на головних етапах революційного руху в Росії.

2. В історичному жанрі першою і цілком закономірною реакцією на абстрагованість агітаційної драматургії часів громадянської війни стала хроніка. Хроніка з її культом вірогідності, конкретного факту, документа була антитезою агітдрами. Реставруючи справжні події минулого, хроніка на історичному матеріалі прагнула до того ж, що й автори творів на сучасну тему; форма хроніки найбільш сприяла вільному виходу на сцену нового життєвого матеріалу. Відтворення протоколів та документів минулого стало необхідним, щоб привести до глядача невигаданого декабриста чи народовольця замість абстрагованого «вічного революціонера», який крокував у агітдрамі через віки й країни.

3. Стрімкий розквіт хронікально-документального жанру, виявився, однак, вельми недовгим. Хроніка швидко розкладається з середини чи то введенням ліричної теми («В 1825 году» Н. Венкстерн), чи то прагненням до гострого сюжету («Азеф» О. Толстого і П. Щоголева), чи то підвищеним інтересом до психологічного аналізу («Предательство Дегаева» В. Шкваркіна), ілюстративність, неминуче притаманна хроніці в силу її природи, зустрічає все більший опір у літературі. Антитеза, яку встановила собою хроніка по відношенню до агітдрами, на перевірку виявилась багато в чому мнимою. Факт, позбавлений багатства осмислених зв'язків, думок та узагальнень неспроможний по суті замінити узагальнення, абстраговані від конкретної реальності фактів. Реставрація історичних подій не замінила потреби у їх новому та сучасному осмисленні.

4. Ілюстративність хронік була «знята» наступним розвитком драми і, особливо, прози. Але хроніка лишила у спадщину нашій драматургії глибоку повагу до факту і документа, вона встановила міцні зв'язки літератури і театру з історичною наукою, з дослідницькою роботою, архівними знахідками вчених. Розвиток історичної драми спирався на розвиток історичної науки. Хроніка як жанр безумовно не одержала б яскраво вираженого документального характеру, коли б у розпорядженні драматургів не опинилось величезної кількості першоджерел з історії революційного руху в Росії, які вперше стали відомими у 20-ті рр., широко друкувалися у спеціальній пресі.

5. Разом з тим історична драматургія 20-х рр. щасливо уникла ряду вульгарно-соціологічних крайностей, які мали широке розповсюдження у науці тих років. Так, скажімо, на кращих творах драматургії не позначилась модна теорія вирішальної ролі «торгового капіталу» в історичному процесі або історії як «політики перекинутої в минуле». Запобігти цих крайностей допомагала все та ж пристрасть до факту і документа.

6. Кращі історичні драми не тільки відтворювали об'єктивні картини минулого, але й щільно підходили до створення масштабного історичного образу. Драматичний герой вже виділяється з маси, але виступає як породження її, оцінюється по відношенню до неї. Особа набуває драматургічної самостійності, але ця самостійність не автономна від цілого, від народу, історії, епохи. Пробуджений революцією до історичної творчості, народ відчував себе вирішальною силою і в епоху «великого почину». Це він надавав сили та значимості окремій особі, коли вона виражала його волю, його прагнення. І він засуджував до загибелі або забуття у добрій пам'яті нащадків особу, піднесену над народом, протиставляючу себе народові.

БІЛЯ ДЖЕРЕЛ ЗАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕАТРІВ У СРСР

О. Б. СКИБНЕВСЬКИЙ, доцент, заслужений діяч мистецтв

1. 1930 роки. Національна політика партії в галузі мистецтва. Організація театрів у республіках, які не мали до Великої Жовтневої соціалістичної революції своїх національних професіональних театрів. Артистичні кадри та репертуар. Проблеми форми та змісту.

2. Перша олімпіада національних театрів СРСР у Москві в 1930 році. Головмистецтво і його позиція в області керівництва розвитком театральної справи в братніх республіках. Створення національної драматургії.

3. Туркменський театр 1930—1931 років. Його місце в культурному житті Туркменистану. Драматургія, кадри, режисура. Організаційні принципи театру. Перші актори-туркмени. Гастролі театру по кордону. Політичні підсумки роботи перших років.

4. Перший Польський Радянський театр у Києві. Нарком освіти УРСР (Н. Скрипник) та його роль в організації театру. Зв'язок театру з національними районами. Студія театру. В. Вандурський, Б. Ясенський, С. Станде, Броневський та Радянський Польський театр. Актори, режисура, художники, репертуар театру. Ставлення до класики. Зв'язок з українським радянським театром.

5. Новостворені професіональні театри, покликані до життя Великою Жовтневою соціалістичною революцією, їх роль у формуванні радянської національної культури та в справі пропаганди завоювань і ідей Великого Жовтня серед широких мас трудящих.

Професіональні театри — вогнища культурної революції в братніх республіках. Національні радянські театри в наш час як рівні серед рівних — наслідок великої уваги КПРС до піднесення національної культури та мистецтва. Національні театри та їх внесок у скарбницю радянського мистецтва.

ЗИМОВИЙ ЦИКЛ ПІСЕНЬ

(колядки, щедрівки та ін.)

І. С. ПОЛЬСЬКИЙ, ст. викладач

Численними дослідженнями доведено, що за часів язичництва люди вважали, що рік має не чотири, а дві пори року — зиму та літо. Тому прадавні народні свята та пов'язані з ними обряди так і розподілялися на дві групи.

Серед зимових свят і обрядів, що їх супроводжували (у цім розділі ми розглянемо тільки зимовий цикл), центральне місце посідають пісні і обряди так званого колядного циклу — колядки та щедрівки на Україні, коляди й величальні пісні в РРФСР, колядки й щчадровки у Білорусії. Відгомін про обряди, при яких юрба людей ходить від дому до дому, віншуючи господарям здоров'я й добробут, врожайний рік, нову хату та ін. і одержуючи за це якусь нагороду, відомий усім, хто вивчає звичаї народів багатьох країн Європи й Азії. Але у більшості європейських народів збереглися або неповні усні пам'ятники, або ж уламки їх, а багато де — тільки неясні спогади.

Епос східнослов'янських народів, який становить собою величезну скарбницю, серед інших багатств має ще одне, не менш дорогоцінне — у пам'яті росіян, українців і білорусів збереглося дуже багато колядок, щедрівок і близьких до них пісень. Перші записи їх зроблено наприкінці XVIII сторіччя, а вже у 30-х роках XIX сторіччя вони привернули пильну увагу вчених, що захопилися вивченням і класифікацією цих дорогоцінних пам'яток народної поезії і музичного мистецтва. Зміст колядо-щедрівок надзвичайно багатий і різноманітний; але умовно їх можна поділити на чотири групи:

а) колядки господареві;
б) колядки газдині;
в) колядки парубкові;
г) колядки дівчині.

У кожній з цих груп можна знайти багато творів, об'єднаних спільними мотивами, художніми образами (наприклад, мотиви сонця, місяця, зірок, що з ними порівнюють господаря, його жінку й дітей; мотив трьох кубків, віночків та ін.)

Часто-густо колядки й щедрівки своїми мотивами перегукуються з іншими циклами народної календарної, епічної та родинної пісні — жнивними, купальськими, русальськими, весільними, вояцькими та пізнішими ліричними, баладними піснями та думами, з одного боку, і билинною поезією, з другого боку.

Поряд з паралельно існуючими на Україні і в Білорусії формами колядо-щедрівок постійно зустрічаються деякі більш специфічні, місцеві форми, властиві кожному з двох братніх слов'янських народів. Так, наприклад, у Білорусії колядки зустрічаються здебільшого у районах, суміжних з Україною та центральною частиною РРФСР. Тематика їх частіш за все рільнича, побутова, весільна, лірична; серед них майже не зустрічається творів героїчних, епічних, дуже рідко можна знайти відгомін історичних подій. В українських колядках і щедрівках ці відгуки, хоча і не в прямому, неконкретизованому викладі (на відміну від історичних пісень і дум, де називаються конкретні події та історичні особи), зустрічаються нерідко.

Причина полягає у загальновідомому факті більш цільного збереження білоруської народної пісні від нашарувань пізніших часів, у той час як українські і російські народні пісні зазнали протягом віків численних змін, завдаючи часом дослідникам надзвичайних труднощів при з'ясуванні походження цих нашарувань, значення окремих образів і виразів.

Дуже близькі до наших колядок білоруські волочебні пісні. Це теж величальні пісні, що змістом (як і великою кількістю художніх мотивів — образів) дуже нагадують колядки-щедрівки. Але виконуються вони навесні, на Великдень, як і українські риндзівки. Якщо вважати, що зміст як колядо-щедрівок, так і волочебних пісень — це новорічні віншування («на нове літо», «на новое лето»), що в колядках, незважаючи на зимові часи їх виконання, майже не згадується про зиму, а йдеться про наступний врожай та про інші рільничі справи (якщо немає пізніших нашарувань), то можна ствердити думку про те, що всі ці пісні — новорічні, а співалися вони за прадавніх часів, коли Новий рік збігався з початком сільськогосподарського року.

Християнська церква, а разом із нею світська влада різко негативно ставилися до колядних свят і ігрищ, називаючи їх «бісівськими», «поганськими» і всіляко переслідуючи. Але народ уперто не бажав відмовлятися від улюблених свят. Тоді-то з'явилися «духовні» коляди, у яких форма колядування буцім-то і народна, але зміст насичений витівками з біблії, св. писання, апокрифів тощо. Чим далі, тим більш насичує церква колядки й щедрівки іменами своїх святих на заміну образів народної

фантазії та язичницької міфології. Але народ вносив і сюди свої корективи. Як у колядо-щедрівках, так і у волочебних піснях «святі» зайняті зовсім не «божественними» справами: вони «відчиняють» землю, заорюють її, ходять за плугом, турбуються про своєчасний дощ тощо.

У надрах християнської церкви був спаплюжений і інший вид народної поетичної творчості — народний ляльковий театр. Він обернувся на «вертеп», де виконувалися сцени з житій святих та ін. Але й тут релігія була змушена для залучення людей у церкву піти на компроміс, допустивши «світське» тлумачення релігійних сюжетів, а потім — інтермедії цілком світського характеру.

Музичні особливості колядо-щедрівок досі мало вивчені. Порівняно з ними волочебні пісні постають більш однорідним шаром, здебільшого витриманим у так званих вузькоамбітусних ладах; лади ж колядо-щедрівок різні — як архаїчні, вузькоамбітусні, так і звичайний мажор з мінором, а також характерні для України хроматизовані лади з властивими їм мелодійними зворотами.

У різні часи до вивчення колядо-щедрівок вдавалися вчені російські (як А. Веселовський, М. Анічков, М. Пипін, Е. Ліньова, В. Бєляєв, В. Гіппіус), білоруські (як П. Шейк, П. Безсонов, І. Носович, З. Радченко, Г. Ширма, Г. Цитович, М. Нікольський, В. Елатов), українські (М. Лисенко, Леся Українка, П. Сокальський, Ф. Колесса, К. Квітка та інші). Багатющий внесок у цю справу зробили вчені — харків'яни (Г. Квітка-Основ'яненко, М. Драгоманов, М. Костомаров, І. Срезнєвський, І. Манжура, О. Потебня, М. Сумцов, В. Ступницький, О. Білецький та інші). Їх роботи й понині становлять основний фонд літератури у галузі української, російської та білоруської фольклористики й музикознавства.

ЗНАЧЕННЯ ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОЇ ГРАМОТИ В САМОДІЯЛЬНОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ

В. О. БЕЗЗАБАВА, викладач

На сьогоднішній день питання вивчення музичної грамоти в самодіяльному хоровому колективі одне з найбільш актуальних в учбово-виховній роботі. Тільки піднявши музичну грамотність учасників самодіяльності, можна буде розширити і репертуарні можливості колективу і його виконавську майстерність.

Для цього, передусім слід звернути увагу на основи теорії музики і, в першу чергу, на один із самих важливих її розділів — нотну грамоту.

Учбова робота по оволодінню музичною грамотою в самодіяльних колективах повинна провадитись чисто практично і в основному на творах спеціально підібраного репертуару.

У професійному музичному вихованні умовність запису відповідної висоти звучання, тобто необхідність при сольфеджуванні називати звуки відповідної висоти тону, має глибокий зміст.

Для успішного засвоєння і закріплення нотної грамоти, а також практичного сольфеджування, всі твори репертуару на відповідному етапі (2, 3 роки) слід транспонувати у дві тональності: до мажор і ля мінор, але реальність їх звучання повинна відповідати партитурному запису автора. Усі партії необхідно розписувати у скрипичному ключі.

В зв'язку з цим, при поясненні інтервалів та акордів, з'явиться можливість розмовляти з колективом однією мовою і не розпилювати увагу на різноманітний запис.

Звичайно, добре закріпившись у до мажорі і паралельному мінорі, немає необхідності користуватися записом тільки цих тональностей, а слід почати ознайомлення із тональностями з одним знаком в ключі, 2-ма і т. п.

Таку ж послідовність через деякий час слід провести з теноровою і басовою партіями по вивченню знаків нотного запису в басовому ключі. Це дасть можливість учасникам самодіяльності співати по партитурах свідомо, бачачи і чуючи себе в гармонічному акорді. Ознайомлення учасників хорової самодіяльності з архітектонікою написаних музичних творів, тобто поняттям гармонії, форми, життєво необхідні. Провадити таку роботу слід не тільки на репертуарному матеріалі колективу, але і при прослухуванні запису професійних колективів нашої країни та інших країн світу. Це буде розширювати кругозір учасників самодіяльності і дасть їм можливість не тільки знайомитись з музичними творами на репетиціях, але і самостійно орієнтуватися при відвідуванні концертних залів, слуханні радіо, телебаченні. Музичний кругозір зробить їх компетентними агітаторами хорошого смаку серед пасивних слухачів.

Чим краще учасники хорового колективу засвоять практичну музичну грамоту, тим продуктивніше буде засвоєння репертуару, тим більший ефект одержать вони від художнього виховання.

ВІЙСЬКОВО-РЕВОЛЮЦІЙНІ КОМІТЕТИ В ДЕНІКІНСЬКОМУ ПІДПІЛЛІ

М. С. ПАВЛЮК, доцент, кандидат історичних наук

1. Влітку 1919 року Радянська держава вела вперту боротьбу з японськими, американськими, французькими та іншими іноземними імперіалістами і білогвардійсько-куркульськими

бандами Міллера, Юденіча, білополяків, Петлюри, Махна та інших. Центральною фігурою в той час був царський генерал Денікін. Контрреволюція робила відчайдушну спробу з його допомогою відновити капіталістичне іго. Над країною Рад нависла смертельною загрозою добре споряджена імперіалістами, озброєна, переважно офіцерська за складом, денікінська армія.

2. Володимир Ілліч Ленін закликав до мобілізації всіх сил Радянської республіки на розгром Денікіна, не зупиняючи наступу Червоної Армії на Урал і Сибір, де ще оперували банди білогвардійців і іноземних інтервентів. Республіка перетворилася у військовий табір. На фронт пішло 20 тисяч комуністів, 25 тисяч кадрових робітників членів профспілок і 10 тисяч комсомольців. На Південний фронт були відряджені кращі керівні сили партії. ЦК КП(б)У заздалегідь створив широку сітку більшовицького підпілля в особі губернських, повітових партійних комітетів і ревкомів. Для координації дій підпільних організацій Правобережжя було вирішено створити партійний центр у Києві. До складу керівного бюро Лівобережжя ввійшли П .Слінько, М. Тарногородський і Михайло Чорний (Казимір) з місцем перебування в Харкові [1]. Загальне керівництво у всеукраїнському масштабі зосереджувалося в руках Зафронтбюро ЦК КП(б)У, створеного на початку липня 1919 року на чолі з С. В. Косіором.

3. ЦК КП(б)У по домовленості з командуванням фронту підпорядкував партизанські загони у всеукраїнському масштабі єдиному командуванню і постановою від 28 липня утворив Реввійськраду повстанських військ лівобережної України, до складу якої ввійшли Г. Колос, Залізняк, Юрвін, Жупанов, Буховецький [2] і Головний штаб повстанських військ на чолі з командуючим Г. Колосом і начальником штабу Нікітіним-Макаровим Н. М. Після евакуації Києва Головний штаб з друкарською машиною, придбаною для нього Зафронтбюро, 60 пудами шрифту, 2 кулеметами та іншою зброєю, з охороною в складі 30 відважних партизанів і навантаженим обозом прибув на місце призначення, у Козачий Гай Новомосковського повіту, на Катеринославщині [3].

4. Головний штаб утворив підпільні ревкоми в Прядівці, Мар'ївці, Попасній, Вільнім, Михайлівці, Всесвятському, Карабинівці, в Мижирічах-Булахівці і об'єднав партизанські загони району Краматорська, Гришино, Юзівки, Чапліно, Пологи, Синельниково, Олександрії [4]. Тісний зв'язок з штабом підтримували створені в липні Павлоградський, Новомосковський, Бахмут-

[1] Харківський партархів, ф. 10, спр. 353, арк. 44—45.
[2] «Летопись революции», 1926, № 3—4 (18—19) с. 75—76.
[3] «Летопись революции», 1929, № 5—6, с. 202.
[4] Там же, с. 204.

ський і Олександрівський ревком, які всебічно сприяли розвиткові партизанського руху. Через партизанку М. Г. Макарову штаб зв'язався з Катеринославським підпільним ревкомом, від якого одержував багато цінної інформації. Катеринославський губревком мав постійний зв'язок із Зафронтбюро ЦК і штабом 14-ї армії, якому теж постачав інформацію, здобуту його агентурною розвідкою [1].

5. Дуже складні умови підпільної роботи склалися в Харкові. Сюди на початку серпня прибули члени партійного бюро Лівобережної України — П. Слінько, Михайло Чорний (Казимір). Створене пашпортне бюро в Харкові мало не тільки великий запас різноманітних бланків, але й досвідченого гравера, здібного виготувати потрібні штемпелі і печатки.

6. Створити підпільний партійний центр Лівобережної України не вдалося тому, що другого дня після приїзду до Харкова його керівник П. Слінько був заарештований і восени розстріляний денікінцями. Другому членові бюро Михайлову Чорному (Казиміру) вдалося налагодити зв'язок з Харківським підпільним губкомом партії, до складу якого він увійшов, з Катеринославським, Донецьким, Київським, Брянським підпіллям, а також з Зафронтбюро ЦК КП(б)У. Харківський ревком, до якого увійшли Буров (голова), Орлов (секретар), Мазнюк (начальник оперативного відділу) та розвідувальний відділ у складі Л. Чернишевської і С. Слінько (дружина Петра Слінька) [2], налагодив зв'язок з партизанськими загонами Ахтирки, Печеніг, Змійова, Ізюма та іншими. Під його впливом були робітники залізничних майстерень міста Харкова. Але в серпні провокатор Яковенко видав харківське підпілля, і весь склад ревкому був розстріляний [3]. Підпілля відновилося, але і другий склад ревкому було заарештовано. Та харківські більшовики не склали зброї. В кінці жовтня створено новий ревком, до якого ввійшли Савельєв, Козлов, Гончаров та інші, що працював аж до визволення Харкова в грудні 1919 року [4].

7. Підтриманий арсенальцями і робітниками залізниці Київський підпільний губревком організував кілька збройних груп і очолив керівництво партизанськими загонами в Борисоглібському, Березанському, Переяславському, Богуславському, Золотоніському, Таращанському, Миронівському, Черкаському та інших районах [5]. Партизанські загони, організовані парторганізацією Канівського повіту на чолі з відважними підпільниками — секретарем парторганізації Макаром Дорошенком і головою ревкому Семеном Кузьмичем Федоренком, контролювали

[1] «Летопись революции», 1926, № 2, с. 27.
[2] Харківський партархів, ф. 10, оп. 1, спр. 353, арк. 55.
[3] Там же, спр. 352, арк. 10.
[4] Там же, арк. 9.
[5] «Летопись революции», 1926, № 2, с. 28.

такі села, як Голяки, Товствин, Поташня, Мельники, Таганча, Козин, Михайлівка, Мартинівка, та блокували дорогу на Корсунь-Таганчу, оволоділи селами Межирицької, Таганчанської, Степанівської і Козенської волостей і захопили продовольчі запаси ворога. Партизани паралізували всі зв'язки в Канівському повіті. Денікінці примушені були кинути проти повстанців полк чеченців. Партизани тоді відступили в ліси Буди-Воробієвської і Таганчі.

8. Загальноміський Одеський та районні Молдаванський, Пересипський та Залізничний ревкоми, що були організовані до евакуації міста, мали великий вплив на збройну боротьбу як в місті, так і на периферії. Під впливом Одеського ревкому були Херсонський, Миколаївський, Вознесенський, Єлісаветградський військово-революційні комітети, які очолювали широко розгалужену сітку повстанських загонів Херсонщини. З ініціативи ревкому створений у Вісуні Одеського повіту партизанський загін виріс до 400 бійців [1]. Баштанський партизанський загін на Миколаївщині виріс з 60 добре озброєних бувалих фронтовиків у липні до кількох тисяч бійців. Партизани скинули у своїй волості владу білогвардійців і утворили «Баштанську республіку», яка проіснувала понад два місяці [2].

9. Силами штабу, Реввійськради і ревкомів, під керівництвом Комуністичної партії України, при активній допомозі населення в тилу у Денікіна була створена повстанська армія в складі бригад: Новомосковської (в 4 тисячі бійців і командирів), Катеринославської (в 2 тисячі), Полтавської (в 4 тисячі), Славянської (півтори тисячі бійців) та інших [3]. На кінець жовтня 1919 року в розпорядженні Головного штабу було більше 40 партизанських загонів загальною кількістю понад 20 тисяч бійців і командирів, а в листопаді повстанська армія зросла до 35 тисяч бійців і командирів [4]. У скрутний для білогвардійців час Денікін змушений був кинути проти партизан корпус генерала Шкуро, з'єднання генерала Слащова загальною кількістю понад 25 тисяч солдатів і офіцерів [5]. У жовтні на Південній і Південно-Донецькій залізницях партизани пустили під укіс 12 ворожих ешелонів. На деякий час партизани захопили міста: Полтаву, Єлісаветград, Костянтиноград, Хорол, Чигирин, Новомосковськ, Лебедин та інші [6].

10. Більшовицькі ревкоми, діючи як військово-оперативні відділи парткомів, спрямували удари проти денікінців не тільки на Київщині, Волині і Лівобережній Україні і Херсонщині, але й на

[1] Газ. «Коммунист», орган Одеського ОК, № 136—137, 1919.
[2] Там же.
[5] М. Супруненко. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни, с. 210.
[4] Газ. «Правда», 1919, 2.XI.
[5] Там же.
[6] Журн. «Историк марксист», 1940, № 1, с. 114.

Поділлі. Сам Денікін мусив визнати, що: боротьба внутрішня тепер для мене тяжча, ніж на фронті» [1]. Партизанський рух був великою підмогою з'єднанням Червоної Армії, яка наступала з фронту, і сприяв повній перемозі над Денікіним.

ПЕРШІ КРОКИ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ АГРАРНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНІ

І. В. ДЬОМКІН, доцент, кандидат історичних наук.

1. Велика жовтнева соціалістична революція скинула владу експлуататорів і установила диктатуру пролетаріату. II Всеросійський з'їзд Рад прийняв перші декрети про мир і про землю. Селянство України, як і селянство всієї Росії, палко вітало ці декрети, особливо, ленінський декрет про землю, що відповідав його кровним інтересам. Селяни висловлювали цілковите довір'я Комуністичній партії, радянському урядові, вождю революції В. І. Леніну. Згідно декрету, селянські маси України мали одержати близько 23 мільйонів десятин поміщицької, державної, удільної, церковної та куркульської землі.

2. Під керівництвом Комуністичної партії селянство України, яке включилось в активну роботу по ліквідації поміщицького та іншого землеволодіння, приступило до здійснення ленінського декрету про землю. Воно вело жорстоку боротьбу проти Центральної ради, яка, захищаючи поміщиків і куркулів, чинила впертий опір переходові поміщицької і куркульської землі в руки селян, розганяла земельні комітети, заарештовувала і карала сільських активістів.

3. Головну роль у здійсненні ленінського декрету про землю на Україні відігравали Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів та земельні комітети. Ради і земельні комітети, керовані більшовиками, на своїх засіданнях і зборах ухвалювали взяти на облік всі поміщицькі маєтки та розподілити поміщицькі і куркульські землі між селянами. Велику допомогу найбіднішому селянству в здійсненні аграрних заходів Радянської влади надавав робітничий клас.

4. Широку роботу серед селян розгорнули в цей час більшовицькі організації. В багатьох місцях при комітетах РСДРП(б) України були створені групи агітаторів-більшовиків для проведення бесід і доповідей про аграрну політику Радянської влади. Агітатори роз'яснювали селянам ленінський декрет про землю, сприяючи тим самим реалізації його на місцях. Вони розкривали перед селянами контрреволюційну суть Центральної Ради і подавали їм практичну допомогу в їх боротьбі за землю. Агітаційно-масову роботу проводили і солдати-більшовики, які повернулися в село.

[1] Газ. «Известия», Москва, № 285, 1919.

5. Конфіскація поміщицьких земель і реманенту в цілому проходила організовано. Для взяття на облік поміщицьких маєтків і розподілу землі, на селянських зборах обирались земельні комісари, які провадили свою роботу згідно інструкцій, затверджених повітовими Радами робітничих, солдатських та селянських депутатів. У ряді випадків боротьба селян за землю супроводжувалась розгромом поміщицьких маєтків. Це було своєрідним виразом протесту селянських мас проти контрреволюційної політики Центральної Ради, яка не йшла назустріч потребам селянської бідноти, а продовжувала провадити політику Тимчасового уряду в земельному питанні.

6. При розподілі поміщицьких та куркульських земель між селянами із вільного земельного фонду створювалися перші сільськогосподарські артілі і товариства в Харківській, Полтавській, Чернігівській та Катеринославській губерніях, де Радянська влада існувала більш тривалий період. Сільськогосподарським артілям і товариствам надавався в тимчасове користування сільськогосподарський реманент.

7. Важливим етапом у дальшому розвитку аграрної політики Радянської влади було утворення організаційного апарату для керівництва розподілом землі земельних відділів при Радах робітничих і селянських депутатів. З утворенням земельних відділів земельні комітети, як в організаційному відношенні відокремлені від Рад органи, припинили своє існування. Земельні відділи на початку 1918 року завершили ліквідацію поміщицьких маєтків. Вся земля, будівлі, худоба, сільськогосподарський реманент і все поміщицьке майно перейшло до рук незаможників, наймитів та середняків.

8. Конфіскація поміщицьких земель, яка була проведена органами Радянської влади на основі ленінського декрету про землю, значно зміцнила союз робітників і незаможніх селян України і сприяла розгортанню соціалістичної революції на селі.

ПРОПАГАНДА ВИРОБНИЧО-ТЕХНІЧНИХ ЗНАНЬ У ПОЛІТОСВІТНІХ УСТАНОВАХ У 1926—1929 рр.

О. О. МІРОШНИК, кандидат історичних наук

1. Продуктивність праці, вчив В. І. Ленін, має першочергове значення в економічному змаганні соціалізму з капіталізмом, «найголовніше для перемоги нового суспільного ладу» [1]. Ось чому він рекомендував всю агітацію і пропаганду спрямувати

[1] В. І. Ленін, Твори, т. 29, с. 379.

на покращання організації виробництва і підвищення продуктивності праці. Важливими умовами підвищення продуктивності праці є піднесення освітнього та культурного рівня трудящих.

2. Важливу роль в підвищенні культурно-технічного рівня трудящих відігравала пропаганда технічних та сільськогосподарських знань. Ось чому після переможного закінчення громадянської війни Ленін запропонував поставити виробничу пропаганду на перший план і надати їй широкого державного розмаху, зробити її доступною мільйонам, «щоб вони пам'ятали, що тільки збільшуючи виробництво, підвищуючи продуктивність праці, Радянська Росія спроможна буде перемогти» [1].

На основі цих ленінських настанов Партія призвала всі партійні та профспілкові організації розгорнути інтенсивну і широку виробничу пропаганду по підвищенню політехнічної грамотності та кваліфікації трудящих міста і села.

3. Для піднесення загальної технічної грамотності і залучення широких мас трудящих до технічної творчості на Україні в грудні 1927 р. створено Всеукраїнське товариство «Техніка масам». Щоб привернути увагу широких робітничих мас до оволодіння технічними знаннями, по ініціативі металістів Харкова та за пропозицією Головнауки в липні-серпні 1929 р. на Україні була проведена «Неділя техніки», під час якої в політосвітніх закладах учені, ІТП і працівники бюро раціоналізації читали лекції, давали консультації з питань техніки.

З метою наближення бібліотек до виробництва в країні був проведений бібліотечний похід під лозунгом «Книгу в маси», який сприяв покращанню пропаганди технічної літератури. Так, наприклад, у бібліотеках гірничих районів Петрівки і Рутченково в жовтні 1929 р. кожна технічна книга обернулась два рази [2].

4. По рекомендації ВУРПС і ЦК ЛКСМУ виробничо-технічна пропаганда провадилась політосвітніми закладами в таких формах: 1. Виробничо-технічні гуртки, 2. Розповсюдження технічної літератури, 3. Технічні екскурсії та виставки, 4. Масова робота клубів (лекції, вечори техніки та ін.).

У робітничих університетах Палаців культури читались цикли лекцій з техніки. Так, у Дніпропетровському Палаці культури ім. В. І. Леніна прочитано лекції на теми: «Досягнення техніки в металургії, доменне виробництво і його процеси», «Мартен, бессемер та їх процеси», «Хімія в промисловості і сільському господарстві» та ін. [3]. Ці лекції читались професорами та досвідченими інженерами і привертали увагу широких мас робітників. Але найбільш широкі кола трудящих слухали лекції

[1] В. І. Ленін, Твори, т. 31, с. 449.
[2] ЦДАЖР УРСР, ф. 2602, оп. 1, с. 167, а. 205.
[3] «Звезда», 18 квітня, 1928.

та бесіди в клубах та червоних кутках. Так, одинадцять лекцій проф. Лаврова Н. С., прочитаних в клубах Дніпропетровська, прослухало 10 тис. робітників [1].

Одним з найефективніших засобів підвищення політехнічного рівня трудящих були вечори техніки. Наприклад, на шахті № 30 Рутченківського рудоуправління до початку вечора молодь під керівництвом екскурсовода оглянула серію фотознімків шахт, ознайомилась з технікою околишніх шахт, технікою безпеки. Тут же була проведена виробничо-професійна лотерея, а в залі клубу оголошено результати конкурсу на кращого виробничника і вручені премії переможцям.

В 54 діапозитивах світлогазети було показано роботу шахти, передовиків виробництва, піддано критиці відстаючих та прогульників. Подібні вечори, присвячені виробництву, праці та освіті робітника-підлітка визивали великий інтерес у молоді, і тому їх відвідувало від 500 до 800 чол. [2].

У кращих Палацах культури створювались виробничі музеї, які відігравали важливу роль у пропаганді виробничих знань. Так, Горлівський та Щербинівський Палаци культури в своїх виробничих музеях щоденно проводили бесіди і лекції з техніки, раціоналізації виробництва та ін.

5. Основними формами підвищення кваліфікації робітників були курси підвищення кваліфікації, школи майстрів тощо. Допоміжну роль у цьому відігравала виробничо-технічна пропаганда політосвітніх установ, найважливішою формою якої були виробничо-технічні гуртки трьох типів: загально-технічні, по спеціальності (виробничо-технічні) та виробничо-економічні. У вищезгаданих гуртках навчалось близько 20 тис. чол. [3]. У зв'язку з розгорненням соціалістичного змагання та перебудовою роботи профспілок під лозунгом «Лицем до виробництва» питома вага виробничо-технічних гуртків в політосвітніх установах збільшилась з 2,4% в 1927 р. до 4,5 у 1929 р. [4].

У загально-технічних гуртках клубів вивчали окремі галузі техніки, що давало слухачам загально-технічні знання по холодній і гарячій обробці металів, електротехніці, гірничій справі та ін.

Гуртки по спеціальності працювали в червоних кутках підприємств і становили 13,9% [5] загальної кількості гуртків. У них вивчались необхідні знання по спеціальностях слюсарів, токарів, електриків та ін. Після закінчення навчання в таких гуртках найбільш здібна молодь переводилась на більш кваліфіковану і відповідальну роботу.

[1] «Вестник профдвижения Украины», 1926, № 8, с. 85.
[2] «Пролетарій», 2 липня 1929; «Комсомолець України», 21 квітня 1927.
[3] «Комсомолець України»; 2 листопада 1927.
[4] ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 2, с. 1390, а.2.
[5] ЦДАЖР УРСР, ф. 2605, оп. 2, с. 1390, а. 2., арк. 327.

Важливе значення у справі підвищення активності трудящих у боротьбі за використання резервів росту продуктивності праці, зниження собівартості продукції, покращання її якості та удосконалення організації праці мали виробничо-економічні гуртки. В них вивчали економіку виробництва, організацію праці, плани раціоналізації даного підприємства, продуктивність праці та собівартість продукції.

Керували заняттями в гуртках інженери, техніки, викладачі та висококваліфіковані робітники-майстри, бригадири та інструктори.

Для широкого привернення уваги робітників до питань покращання організації виробництва і усунення недоліків на підприємствах, політосвітні установи провадили виробничі вечори. Так, на вечорі, який відбувся в травні 1927 р. у клубі ім. В. І. Леніна в Луганську про роботу шахти доповів завідуючий інженер Рущинський. У ході обговорення доповіді робітники запропонували посилити роботи по механізації видобутку, відкатки та підйому вугілля. Зважаючи на провідну роль технічних спеціалістів у механізації, робітники запропонували рудоуправлінню створити для них кращі умови праці і цим присікти їх плинність [1].

Усі перелічені форми пропаганди технічних знань допомогали робітникам підвищити свій політехнічний рівень, кваліфікацію та внести вагомий вклад у справу вдосконалення виробництва, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції та прискорення побудови матеріально-технічної бази соціалізму.

ЗДІЙСНЕННЯ КУЛЬТУРНОГО БУДІВНИЦТВА В ПЕРІОД СТВОРЕННЯ ФУНДАМЕНТУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

М. І. ГОРЛАЧ, кандидат історичних наук

1. Комунізм органічно злитий з наукою і культурою. В силу самих законів комунізму, в силу нового становища трудящих в суспільстві прогресивний розвиток комуністичного суспільства немислимий без наростаючого піднесення культури.

З перших днів існування Радянська влада почала здійснювати заходи по ліквідації техніко-економічної і культурної відсталості народів. Визначаючи завдання Радянської влади в галузі культурного будівництва, В. І. Ленін вказував, що суть культурної революції полягає в ліквідації неписьменності населення, в перетворенні всіх здобутків науки, техніки, культури в загальнонародне надбання, в створенні національних кадрів, народної інтелігенції із середовища робітників і селян, у розквіті національних формою і соціалістичних змістом культур. Особливо В. І. Ленін підкреслював необхідність розвитку соціалістичної культури кожного народу рідною мовою. З приводу створення української радянської культури В. І. Ленін писав: «Зважаючи на те, що українська культура (мова, школа і т. д.) на протязі століть придушувалася російським царизмом і експлуататорськими класами, ЦК РКП ставить в обов'язок всім членам партії всіма засобами сприяти усуненню всіх перешкод до вільного розвитку української мови і культури» (Твори, т. 30, стор. 141).

2. На Україні культурна революція відбувалася в умовах подолання труднощів господарського будівництва, в умовах жорстокої боротьби з внутрішніми і зовнішніми ворогами соціалізму, із згубним впливом ворожої буржуазної культури, з антинародною ідеологією українських буржуазних націоналістів. У 1919—1921 рр. партійні і профспілкові організації України відкрили широку сітку державних клубів з бібліотеками при них. На селі відкривались хати-читальні. Тоді ж розгорнувся рух за створення бібліотек у містах і селах. Заснована в 1919 р. у Києві Всенародна бібліотека України (нині Державна публічна бібліотека АН УРСР) впорядковувалась і комплектувалась марксистською літературою. З її книжкових фондів вилучалась націоналістична та ідейно шкідлива література. На початку 1920 р. бібліотека мала понад 400 тис. томів вітчизняної та іноземної літератури. У 1920 р. на Україні створюється новий тип політосвітньої установи — селянські будинки (сільбуди). Їх було відкрито в Харкові, Одесі, Катеринославі, а згодом — по всіх повітових містах та великих селах. При сільбудах працювали бібліотеки, пункти по ліквідації неписьменності, агрономічні, безвірницькі та інші гуртки, самодіяльні театри, хори тощо. 14 грудня 1920 р. ВУЦВК і РНК УРСР прийняли постанову про утворення при Наркоматі народної освіти Головного Комітету політосвіти (Головполітосвіти), який здійснював керівництво всією культурно-освітньою роботою. За даними Головполітосвіти і Укрбюро ВЦРПС на початку 1922 р. на Україні налічувалось 18,6 тис. культурно-освітніх установ та організацій, в т. ч. 1298 робітничих клубів, 3142 бібліотеки, 5620 хат-читалень і сільбудів, 4322 «просвіти» та народні будинки. При клубах і бібліотеках працювали різні гуртки. На підприємствах у цехах організовувались червоні кутки, пересувні бібліотеки та ін. Культурно-освітні заклади в період мирного будівництва після закінчення громадянської війни виступали вогнищами культури, опорними пунктами Комуністичної партії в боротьбі за новий соціалістичний світогляд людини, сприяли піднесенню політичної

[1] «Луганська правда», 25 травня, 1927.

свідомості та трудової активності мас на фронті господарського будівництва, протидіяли впливові буржуазної ідеології.

3. На всіх етапах соціалістичного будівництва Комуністична партія і Радянський уряд надавали важливого значення розвитку культурно-освітніх закладів, вважаючи їх одним із засобів комуністичного виховання трудящих. У кінці 20-х років ЦК ВКП(б) прийняв постанови «Про обслуговування книгою масового читача» (1928 р.), «Про хати-читальні» (1929 р.), «Про поліпшення бібліотечної роботи» (1929 р.) та ін. У рішеннях ЦК ВКП(б) вказувались конкретні завдання культурно-освітніх закладів по пропаганді п'ятирічного плану, індустріалізації країни, колективізації сільського господарства та ін. Поряд з навчальними закладами і загально-освітніми школами культурно-освітні установи величезну роль відігравали в ліквідації неписьменності, в піднесенні загальної освіти населення в пропаганді технічних знань тощо. Всеукраїнська партійна нарада в справі клубної роботи (1933 р.) обговорила питання про стан та завдання перебудови клубної роботи на Україні і вказала на необхідність посилення партійного керівництва політосвітніми закладами, зміцнення їх кадрами, розгортання технічної пропаганди. В період будівництва соціалізму в СРСР клубні установи сприяли вихованню соціалістичної дисципліни праці, піднесенню культурно-технічного рівня трудівників, зміцненню зв'язку науки з виробництвом та ін.

4. Радянська держава в роки довоєнних п'ятирічок приділяла особливу увагу бібліотечній справі, розвитку сітки бібліотек. Якщо на Україні в 1929 р. налічувалось 9,4 тис. бібліотек, то в 1934 р. їх було вже 10,3 тис. Особливо зростає сітка бібліотек після березневої постанови ЦВК СРСР 1934 р. «Про бібліотечну справу в СРСР», внаслідок якої було відпущено чималі кошти на спорудження бібліотек та їх ремонт, а також на поповнення книжкових фондів. Саме тоді в Харкові створюється Державна наукова бібліотека ім. Короленка, а згодом відкриваються публічні державні бібліотеки в Києві та Одесі. Профспілки України багато зробили для відкриття робітничих бібліотек. У Харкові, Дніпропетровську, Києві, Донецьку та інших містах майже на кожному підприємстві відкрито бібліотеку. В селах колгоспи і радгоспи стали самі будувати клубні заклади, створювати бібліотеки. Уже на кінець 1937 р. в селах України було понад 13 тис. бібліотек. У комплектуванні сільських і міських культурно-освітніх закладів велику роль відігравали профспілки. В Києві, Харкові, Донецьку, Луганську, Одесі та інших містах з ініціативи профспілкових організацій були відкриті курси і школи, в яких готувались кадри працівників культурно-освітніх закладів. Ряд профспілкових організацій у 1935—1937 рр. мобілізували на роботу в сільські культурно-освітні заклади майже 2,5 тис. профактивістів. Завдяки великій допомозі міста селу в роки завершення соціалістичної реконструкції народного господарства культурно-освітня робота стала різноманітнішою, змістовнішою, масовою. Велику роботу в той час провадили і масові бібліотеки, широко пропагуючи знання серед трудящих, застосовуючи нові форми роботи з читачами: організовували пересувні виставки літератури, доставку книг читачам додому, на підприємства та ін.

5. Основою культурних перетворень стали великі соціальні зміни, що відбулися на Україні в період будівництва соціалізму. Тепер Радянський Союз вражає світ своїми досягненнями в науці і культурі. Основи цих величезних досягнень були закладені ще тоді, коли в країні Рад почала створюватися густа сітка шкіл і вузів, робітфаків і технікумів, бібліотек та культурно-освітніх установ. В ході культурної революції була створена соціалістична, справді народна культура.

ДЖЕРЕЛА І ФОРМИ ПОПОВНЕННЯ КАДРІВ РОБІТНИЧОГО КЛАСУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У 1951—1955 рр.

Я. В. ПІДПРИГОРЩУК, ст. викладач

1. З перемогою соціалізму в результаті перетворень у класовій і соціальній структурі суспільства відбулись зміни в джерелах і формах поповнення робітничого класу. В нових умовах джерелами поповнення робітничого класу служить його самовідтворення, вивільнення частини працівників колгоспів, загальноосвітня школа, жінки, що в міру створення необхідних умов звільняються від домашнього господарства, скорочення адміністративно-управлінського апарату [1]. У післявоєнні роки сільськогосподарське населення виділяє все меншу кількість працівників для промисловості, будівництва, транспорту. Це особливо характерно для періоду п'ятої п'ятирічки. В 1951 р. кількість працездатних колгоспників України порівняно з 1950 р. скоротилась на 0,74%, у 1952 р.— на 3,6%, а з 1953 р. починає зростати і на кінець п'ятирічки перевершує рівень 1950 р. на 2,07% [2].

Зростає значення самовідтворення робітничого класу в забезпеченні потреб у кадрах. В міру механізації, комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів вивільняється

[1] Джерела і форми поповнення робітничого класу СРСР дослідив М. Я. Сонін у роботі «Воспроизводство рабочей силы СССР и баланс труда» (М., 1959) і С. Л. Сенявський у праці «Рост рабочего плана СССР (1951—1965 гг.)» М., 1966.

[2] Розрахунки зроблено за даними відділу бухгалтерського обліку ЦСУ УРСР.

значна частина робітників з одних ділянок для використання їх на інших. Масове впровадження у вугільну промисловість комбайнів дало можливість вивільнити за період з 1950 по 1955 р. понад 18 тис. наваловідбійників та робітників інших спеціальностей [1].

2. Все більш масовим джерелом поповнення робітничого класу в 50-х роках, особливо починаючи з 1954 р., стає загальноосвітня школа. Якщо раніше вона переважно готувала кадри для вищої і середньої спеціальної школи, то тепер починає виконувати завдання забезпечення народного господарства кадрами робітників з більш високим рівнем загальноосвітньої підготовки. У 1951 р. на денне відділення вузів республіки могли поступити понад 98% випускників середньої школи, а в 1954 р.— 25,3%, в 1955 р. лише 17,4% [2]. Для одержання випускниками середньої школи спеціальності згідно рішення ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР в 1954 р. було організовано 64 технічних училища з планом набору 15400 чоловік; через курси індивідуально-бригадного навчання спеціальні знання мали набути 1500 чоловік [3]. Відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР від 13 вересня 1954 р. «Про організацію підготовки спеціалістів і кваліфікованих робітників в середніх школах УРСР» у 26 середніх школах республіки було організовано спеціальні класи по підготовці спеціалістів середньої кваліфікації та в 6 загальноосвітніх школах — підготовку кваліфікованих робітників на базі заводів, МТС та ремісничих училищ [4].

Розширення сітки вищої і середньої заочної освіти, шкіл робітничої молоді створювали сприятливі умови для одержання спеціальності та підвищення загальноосвітніх знань без відриву від виробництва і дало широку можливість використання в народному господарстві і випускників 7-х класів. З 746,4 тис. учнів які закінчили в 1955 р. 7-й клас в системі шкіл Міністерства освіти УРСР, у 8-й клас пішло 409,4 тис. або 54,8%; у технічні та інші середні учбові заклади випускників 7-го класу 1955 р. та попередніх років поступило 26,7 тис. чоловік, у школи і училища трудових резервів з тих, що закінчили 7 і більше класів у 1954/1955 навчальному році поступило понад 55 тис. чоловік [5].

3. Ряди робітничого класу поповнювались і за рахунок жінок, що були зайняті в домашньому господарстві, пенсіонерів, які частково зберегли працездатність.

---

[1] «Радянська Україна», 28 серпня 1955.
[2] Розрахунки зроблено за даними відділу культури ЦСУ УРСР.
[3] Партійний архів інституту історії партії ЦК КП України. Ф. 1, оп. 214, спр. 1, ар. 78.
[4] Партійний архів інституту історії партії ЦК КП України. Ф. 7, оп. 13, спр. 816, ар. 95, 120.
[5] Центральний державний історичний архів УРСР. Ф. Р-582, оп. 10, спр. 806, ар. 56.

Вдосконалення керування, скорочення адміністративно-управлінського апарату, що розпочалось особливо активно в другій половині п'ятої п'ятирічки, забезпечило вивільнення значної частини працівників для використання у сфері матеріального виробництва. За період з 1951 по 1955 р. апарат органів державного і господарського управління в республіці скоротився на 81 тис. чоловік [1].

4. В період завершення будівництва соціалізму видозмінюються старі, виникають і розвиваються нові форми поповнення робітничого класу. Набирають дальшого розвитку такі форми, як громадський заклик, організований набір, трудові резерви, індивідуальний набір робітників безпосередньо підприємствами. Появляється нова форма — залучення в ряди робітничого класу підлітків, випускників загальноосвітньої школи, що забезпечувалось через комісії по справах неповнолітніх, які було створено при виконкомах Рад депутатів трудящих у 1954 році.

Набирає все більшого значення така форма поповнення робітничого класу, як громадський заклик. Широко застосовувалась ця форма в республіці для залучення молоді в школи і училища трудових резервів, забезпечення шахт і будов Донбасу в робочій силі, тощо. Понад 15 тис. юнаків за путівками комсомолу поїхали в 1955 р. на шахти Донбасу. На заклик партії багато працівників, перш за все молоді, в 1953—1954 рр. поповнили ряди сільськогосподарських робітників, поїхали освоювати цілину. Лише в систему сільського і міського будівництва Казахської РСР у 1954 р. з України поїхало 10472 робітники [2].

Формою планомірного залучення в ряди робітничого класу, його перерозподілу, служить організований набір. Через цю форму народне господарство країни одержало з республіки в 1951—1955 рр. 794111 робітників [3]. В останні два роки п'ятирічки план організованого набору робітників виконувався у значній мірі за рахунок не зайнятого на виробництві міського населення.

Значне місце серед форм поповнення робітничого класу займають у цей час трудові резерви. За 5 років училища і школи професійно-технічної освіти УРСР дали для народного господарства 485 тис. кваліфікованих робітників [4].

Отже в період п'ятої п'ятирічки поповнення робітничого класу України відбувалось за рахунок використання і нових джерел та форм порівняно з попередніми роками.

---

[1] Народне господарство Української РСР в 1960 році. Статистичний щорічник. К., 1961, с. 345.
[2] ПА ПП ЦК КП України, ф. 7, оп. 13, спр. 1105, арк. 184, 185.
[3] Там же, спр. 187, ар. 331; оп. 226, спр. 4, арк. 4, 40.
[4] Народне господарство Української РСР. Статистичний щорічник. 1957, К., 1958, с. 156.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПРОЛЕТАРІАТУ РОСІЇ

Ф. Є. ЛОСЬ, професор, доктор історичних наук

1. Героїчний робітничий клас нашої країни має свою багату і славну історію. Радянські історики провели велику роботу в галузі дослідження історії робітничого класу Росії. Проте, до цього часу нема спеціального дослідження, де б викладалися основні етапи формування російського пролетаріату.

У своїй доповіді ми спробуємо, спираючись на праці класиків марксизму-ленінізму, намітити основні етапи формування пролетаріату Росії.

2. В. І. Ленін у своїй геніальній праці «Розвиток капіталізму в Росії» відзначив три головні стадії розвитку капіталізму в російській промисловості і відповідно намітив етапи формування робітничого класу.

Перша стадія розвитку капіталізму — це дрібнотоварне виробництво (дрібні, приватно-селянські промисли) вже супроводжувалися, як вказував В. І. Ленін, «появою найманих робітників і кустарів, що працюють на скупщиків» [1]. Хронологічні рамки цього періоду ще не визначені.

3. На зміну першій стадії приходить друга — мануфактурна, хронологічні рамки якої також визначені крайньо приблизно. На цій другій стадії процес формування пролетаріату просунувся далі, зробив новий крок, набагато зросли кадри найманих робітників, підвищилися виробничі навички. Але це ще не був пролетаріат у повному розумінні цього слова. Це був предпролетаріат.

4. Третя стадія (фабрика — крупна машинна індустрія) остаточно відриває промисловість від землеробства і створює промисловий пролетаріат.

Нові кадри промислового пролетаріату корінним чином відрізняються від робітників перших двох стадій розвитку капіталізму. Формування їх в Росії пов'язано з промисловим переворотом, який почався в 30—40 рр. і закінчився у 80-х рр. XIX ст.

5. В період промислового перевороту, коли йшов процес становлення нового класу, теорія наукового комунізму ще не була пов'язана з робітничим рухом. Ось чому робітничий рух залишався стихійним і неорганізованим, незважаючи на зародження перших робітничих організацій. Пролетаріат, який сформувався, ще не усвідомлював своїх класових завдань, не став ще вирішальною силою у суспільному русі, продовжував лишатися «класом у собі».

6. Виключну роль у поєднанні соціалізму з робітничим рухом, у перетворенні російського пролетаріату з «класу в собі» у «клас для себе» належить В. І. Леніну і створеній ним партії більшовиків. 1895—1903 роки були тим періодом, коли російські соціал-демократи почали вносити соціалістичну свідомість у лави пролетаріату; коли робітники перейшли від економічної боротьби до політичної, робітничий рух набув класового характеру, пролетаріат із «класу в собі» перетворився в «клас для себе».

7. Слідуючий етап формування і дальший розвиток робітничого класу наступив у період підготовки і проведення буржуазно-демократичної революції. В цей час пролетаріат виступив гегемоном революції, загартувався, підвищив свій політичний рівень, удосконалив свої методи і форми боротьби. Пролетаріат Росії своєю революційною боротьбою зайняв перше місце в міжнародному робітничому русі.

Озброївшись марксистсько-ленінською методологією, пролетаріат Росії під керівництвом більшовицької партії відіграв вирішальну роль у поваленні царизму, влади поміщиків та буржуазії.

[1] В. І. Ленін, Твори, т. 3, с. 325.

Є. О. ЗАСЛАВСЬКИЙ — ОРГАНІЗАТОР І КЕРІВНИК «ПІВДЕННОРОСІЙСЬКОГО СОЮЗУ РОБІТНИКІВ».

(до 90-річчя з дня смерті).

Ф. О. ЄЩЕНКО доцент, кандидат історичних наук

1. Радянському робітничому класу в історії нашої країни належить видатне місце. Його історична місія проявилась у звершенні Великої Жовтневої соціалістичної революції, яка 50 років тому покінчила з пануванням поміщиків і капіталістів, знищила експлуататорський лад.

Однак і етап визвольної боротьби пролетаріату, що передував перемозі Жовтня, має важливе значення в розвиткові робітничого руху. В Тезах ЦК КПРС, присвячених 50-річчю Жовтневої революції, цей момент знайшов яскраве відображення. Зокрема, в цьому документі відзначалось, що російський пролетаріат, який під керівництвом більшовицької партії стояв на чолі соціалістичної революції, втілив у собі чудові революційні традиції народу, став спадкоємцем і продовжувачем славної плеяди борців за щастя трудящих, а також підкреслювалось, що «З самого початку пролетаріат Росії виступив, як клас інтернаціоналіст, високо піднісши бойовий червоний прапор перших бійців проти капіталу, прапор Міжнародного Товариства Робітників — І Інтернаціоналу, героїв Паризької Комуни» [1].

[1] 50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова Пленуму ЦК КПРС. Тези ЦК КПРС. Видавництво політичної літератури, Київ, 1967, с. 6.

2. Вже в 70-ті роки XIX ст. в більших або менших проявах намітились ті чудові властивості пролетаріату, що зробили його найреволюційнішим пролетаріатом у світі. Визвольний рух в Росії того часу, що обумовлювався соціально-політичним розвитком країни, відбувався під великим впливом загальноєвропейського і міжнародного соціалістичного руху. Особливо великий вплив на формування класової ідеології російського пролетаріату мали такі важливі події, як I Інтернаціонал і Паризька Комуна. Ознайомлення з міжнародним робітничим і соціал-демократичним рухом не лише прискорювало зростання революційної свідомості робітників, але й наводило їх на думку про необхідність заснування окремо від народників своїх самостійних класових організацій.

3. Такою першою пролетарською організацією в Росії був «Південноросійський Союз робітників», заснований в Одесі у 1875 р. У програмній частині Статуту цього Союзу у відповідності з положеннями Тимчасового Статуту I Інтернаціоналу, автором якого був К. Маркс, проголошувалось, що робітники можуть досягти своїх прав тільки за допомогою насильственого перевороту, що знищить всілякі привілеї і переваги і зробить працю основою особистого і суспільного добробуту.

В. І. Ленін надзвичайно високо оцінював досвід перших пролетарських Союзів у нашій країні. У «Протесті російських соціал-демократів», критикуючи авторів «Credo», Володимир Ілліч писав: «Твердження, що російський робітничий клас ще не висунув політичних завдань, свідчить лише про необізнаність з російським революційним рухом», оскільки вже перші робітничі Союзи («Південноросійський Союз робітників» і «Північний Союз російських робітників») «виставили в своїй програмі вимоги політичних свобод» [1].

4. Організатором і керівником Одеського робітничого Союзу був інтелігент-революціонер — Є. О. Заславський. Народився Євген Осипович Заславський 20 грудня 1844 р.[2] у збіднілій дворянській сім'ї (батько його був полковником), у Воронезькій губернії. Після закінчення гімназії він деякий час навчався у Петровсько-Розумовській академії під Москвою.

У справах Петербурзького окружного суду збереглися документи [3] (більшість з них не використовувались дослідниками), з яких видно, що Євген Осипович був слухачем Петербурзького технологічного інституту і протягом деякого часу відвідував лекції в Медико-хірургічній академії. З цих документів видно, що Заславський захоплювався соціологією і читав твори Дарвіна, Бокля, Шлосера, літературу з політичної економії (у 1872 р. він

[1] В. І. Ленін. Твори, т. 4, с. 153.
[2] Советская историческая энциклопедия. Том V, М., 1964, с. 630.
[3] ЦДАЖР, ф. 112, оп. 1, спр. 189. арк. 33, 33 об., 34.

ознайомився з працею К. Маркса «Капітал», перший том якого вийшов у російському перекладі у цьому ж році), а також з революційною літературою, що видавалась за кордоном. У цій літературі висвітлювались такі важливі події, як утворення і діяльність I Інтернаціоналу, про Паризьку Комуну та ін.

5. В Одесу Заславський прибув восени 1872 р. і тут познайомився з учасниками робітничого гуртка, що функціонував на заводі Белліно-Фентеріха. З травня 1873 р. лектором цього гуртка став Євген Осипович. У лекціях головна увага приділялась суспільним наукам, а саме історії і політичній економії. За свідченням слухачів гуртка лекції Заславського з історії були своєрідними і не мали нічого спільного з підручником Іловайського, а в лекціях з політичної економії викладач розповідав про працю і капітал, підкреслюючи при цьому, що фабриканти визискують робітників, а уряд їм потурає [1]. У 1873 р. Заславський придбав друкарню. Про участь Заславського у виданні забороненої літератури, крім свідчення окремих учасників Союзу і членів народницьких гуртків [2], виявлено окремі документи і в архівних джерелах [3].

6. На початку 1875 р. за ініціативою Заславського в Одесі було засновано «Південноросійський Союз робітників», керівником якого став Євген Осипович. Незважаючи на народницьке оточення і тиск його ідеології, Заславський вважав пролетаріат найбільш активним учасником революційного руху, він настирливо домагався і домігся утворення самостійної пролетарської організації.

7. У другій половині грудня 1875 р. Союз був розгромлений. Справа «ПРСР» розглядалась у судовому засіданні Сенату 23—27 травня 1877 р. Заславського, як головного організатора і керівника Союзу було засуджено на 10 років каторги, а інших учасників процесу — на багаторічну каторгу, тюремне ув'язнення і заслання до Сибіру. Після процесу «ПРСР» Заславський захворів на туберкульоз (перші ознаки цієї хвороби спостерігались, коли Євген Осипович перебував ще в Одеській тюремній цитаделі) і 13 червня 1878 р. помер в Петербурзькій тюремній лікарні [4].

8. Розуром «ПРСР» у грудні 1875 р. не означав, що справа, за яку боролись передові робітники Одеси, загинула марно. Під впливом революційних традицій Союзу Заславського у 1877 р. за ініціативою окремих учасників першого Союзу було організовано новий робітничий Союз (відомий під попередньою назвою), діяльність якого характеризувалась певною активністю і цілеспрямованістю.

[1] ЦДАЖР, ф. 112, оп. 1, спр. 185, арк. 42.
[2] Г. Чернявская-Бохановская. Автобиография. Див. ж-л. «Каторга и ссылка», 1928, № 5 (42), с. 50.
[3] ЦДІА УРСР, ф. 385, оп. 1, спр. 90, арк. 122, 147 об., 148.
[4] ЦДАЖР, ф. 112, оп. 1 спр. 190, арк. 400.

ПОЧАТОК БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПРОТИ ТУРЕЦЬКОГО ПАНУВАННЯ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Н. С. РАШБА, доцент, кандидат історичних наук

1. Загарбання турецькими феодалами наприкінці XV ст. південної України, утворення турецької провінції Буджак створило сприятливі умови для татарських нападів. Кілія, Білгород (Аккерман), Очаків перетворились на ринки полонених на Україні людей, яких продавали у Туреччину. Польсько-литовські королі, починаючи з Казиміра IV, майже нічого не робили для припинення татарських нападів. Сигізмунд I вважав за краще відкупатися від них даниною хану, сподіваючись спрямувати його сили на Москву, але це не врятувало України, не захистило її від татар.

2. Українське населення, що зростало по степах, почало само виступати проти татар, спробувало визволяти полонених. Перші згадки про це відносяться до 1490 р., коли київські черкаси ходили на Очаків. У 1502 р. вони розгромили татар біля Тягинського перевозу.

Воєводи і старости Польсько-литовської держави не могли бути осторонь від цього руху, бо від татар страждали і їх володіння, тому вони створювали загони з українців, козаків, для відсічі татарам. У 1512 р. київський воєвода К. Острозький розбив їх під Вішневцем. Прикордонні старости, переслідуючи татар, щоб визволити полонених, ходили до турецьких фортець. Так, староста хмельницький П. Ланцкоронський у 1516 р. ходив на Білгород, а у 1528 р. разом з черкаським старостою Дашковичем — на Очаків. У 1529 р. туди пішов і воєвода руський Язловецький. Іноді у татар відбивали полонених. Так, у 1527 р. К. Острозький, Дашкович та інші пани, очолювали українських воїнів, визволили на південь від Києва 18 тис. полонених.

Звичайно, ці воєводи і старости були феодалами, створені ними загони мали завдання боротися також проти кріпаків, але це не дає підстав применшувати їхньої ролі як організаторів боротьби проти турецько-татарської агресії. Дашкович, наприклад, на сеймі 1533 р. пропонував утворити на Дніпрі двотисячну сторожу на човнах, щоб охороняти переправи, і кінний загін. Але ця пропозиція лишилася нездійсненою.

3. Відзначився серед урядовців, що брали участь у боротьбі з турецько-татарською агресією, староста барський Б. Претвіч. Після розорення татарами околиць Вінниці у 1542 р. він переслідував їх з невеликим козацьким загоном. У 1545 р. Претвіч очолив флотилію з 32 човнів, на яких козаки пішли на Очаків і спалили його, взявши великий викуп за полонених. Султан вимагав відшкодування, але Сигізмунд I відповів, що нападали

люди з Московської держави. У 1548 р. Претвіч та інші пани очолили військо проти татар, але потерпіли поразку. Прогнав їх лише гетьман Ян Тарновський. Переслідуючи татар, козацько-польські загони пограбували околиці Очакова.

Двічі султан вимагав признати замість Претвіча іншого старосту, але його залишили, джерела згадують його до 1551 р. Саме тоді турецькі загарбники особливо на нього скаржились. У них земля палала під ногами. Збирач султанської данини із власників отар втік, не виконавши своєї місії. Претвіч захопив 200—300 голів з кожної отари, пограбував та полонив багатьох турків між Очаковим і Білгородом. Але білгородські турки обвинувачували не Претвіча, а татар, які спустошували українські землі. В листі до Претвіча ці турки йому пропонували допомогу проти татар, які заважали мирним відносинам на кордоні.

4. Феодали не були послідовні в боротьбі проти турок і татар. Яскравим прикладом є політика Дмитра Вишневецького. В 1553 р. він покинув посаду старости канівського і черкаського і поїхав до султана проситись на службу. Сигізмунд Август писав до кримського хана, що це буде сприяти мирним стосункам з татарами, призведе до припинення ворожих дій козаків по відношенню до підданців султана. Повернувшись на початку 1554 р. до тих же старостів, Вишневський з козаками пішов проти татар, згодом допоміг путивлівським козакам, надісланим з Московської держави. У 1556 р. останні на чолі з Ржевським здобули Очаків, повертаючись до московських кордонів, 6 днів відбивались від татар під Ісламом-Керменем. Султан у листі до Сигізмунда Августа обвинувачував у цьому нападі Вишневецького, вимагав скинути його з посади. На початку 1557 р. султан повторює свою вимогу, посилаючись на скаргу хана, що Вишневецький напав на Іслам-Кермень та Очаків. Хан осадив його замок на Хортиці. Король запевняв хана, що замок збудовано, щоб гамувати козаків. Не дістявши допомоги від короля, Вишневський відступив. Згодом він поїхав до Москви, де одержав доручення йти на Крим. Похід був невдалий, Вишневецького відкликали до Москви. На чолі війська, надісланого до Криму у 1559 р., поставили Адашева, який разом з козаками звільнив багатьох полонених. Лівонська війна поклала край південним походам, Вишневецький повернувся до Польсько-Литовської держави, брав участь у молдавській авантюрі, попав у полон і був страчений у Стамбулі.

5. Боротьба проти турецького панування на півдні України і татарських нападів провадилась головним чином силами українського населення, зокрема козацтва. Лівонська війна призвела, по-перше, до відмови Росії від участі в цій боротьбі; по-друге, до того, що надалі вона продовжувалась не під керівництвом польсько-литовських воєвод та старост, а проти них. Зусилля польських королів та урядовців з цього часу спрямовані лише на зміцнення дружніх, навіть союзницьких відносин з Туреччиною

і Кримом, на одержання від них допомоги проти Росії. Це призвело, кінець-кінцем, до підпорядкування, певною мірою, польської зовнішньої політики інтересам Туреччини, що сталося після припинення династії Ягелонів у 1572 р.

СВОЄРІДНІСТЬ ОПОВІДАНЬ М. Д. ТЕЛЕШОВА ПРО ДІТЕЙ.

С. М. ЛАПІНА, доцент, кандидат філологічних наук

Тема дитинства — одна з розповсюджених тем російської літератури 80—90 рр. XIX ст. До неї звертається багато талановитих письменників тих років, такі, як А. П. Чехов, Д. Н. Мамін-Сибіряк, М. Г. Гарін-Михайловський, М. Д. Телешов та ін.

Закономірність розвитку даної теми визначається і особливістю епохи, і загальною соціально-філософською проблематикою творчості названих художників.

Інтерес до психології дитини, до долі дітей у сучасному суспільстві був художнім втіленням роздумів письменників про майбутнє країни, про формування нової людини і нових людських відносин. Оповідання про долю дітей яскраво викривають порочність суспільного ладу і святенництво буржуазної моралі.

Різні аспекти розкриття даної теми. Знедолене дитинство — наслідок злиднів, непосильної праці, як відбиття загального характеру народного життя («Ванька», «Спати хочеться» Чехова, «Рожен», «Пан Скороходов» Маміна-Сибіряка, «Наташа» Гаріна-Михайловського). Душевна драма дітей, як наслідок зіткнення їх з бездушним світом дорослих людей, з формалізмом і жорстокістю офіційної моралі («Подія», «Життєва дрібниця» Чехова, «Палац Діма», «Сповідь батька» Гаріна-Михайловського). Висока моральність і поезія духовного світу дитини («Хлопчики», «Вдома» Чехова, «Картинки» Гаріна-Михайловського).

Творчість М. Д. Телешова в розкритті дитячої теми вливається в загальне русло демократичної літератури, зберігаючи свою оригінальність.

Для оповідань М. Д. Телешова про дітей характерний насамперед соціальний пафос — відмінна властивість усієї творчості письменника, особливо оповідань, присвячених народному життю.

Оповідання про долю дітей надають драматичного характеру темі переселенства («Нужда», «Самоходи»).

Трагедія справжнього сирітства («Додому») і вимушеного— при живих батьках («Нужда»).

Ліричний образ дитини, що уособлює собою порив до єднання з людьми. Близькість цих оповідань з оповіданнями Чехова, Маміна-Сибіряка. Життєва драма дітей освічених верств суспільства. Характерний погляд на дитину в даному середовищі як на перешкоду в житті. Байдужість батьків до дитячої долі. Зневажання гідності дітей і підлітків як норма поведінки дорослих.

Боротьба дитини за свою гідність, свої людські права. Контрастність світорозуміння дорослих і дітей. Облагороджуючий вплив дитячої безпосередності й чистоти на почуття, поведінку і спосіб життя дорослих людей («Діти», «Мама»).

Зближення дитячого світосприймання з світом простих людей з народу («Ялинка Митрича»).

Глибина аналізу психології дитини. Жанрова своєрідність оповідань М. Д. Телешова про дітей. Засоби створення характеру, особливості композиції, стиль оповідань Телешова.

Організаторська діяльність М. Д. Телешова в розвитку дитячої літератури.

ТРАДИЦІЇ М. ГОРЬКОГО В РАННІХ ОПОВІДАННЯХ М. ШОЛОХОВА («ДОНСЬКІ ОПОВІДАННЯ», «ЛАЗУРОВИЙ СТЕП»)

О. И. МАЦАЙ, доцент, кандидат філологічних наук

Незаперечний авторитет Горького серед радянських письменників — факт загальновідомий. «Нема жодного крупного радянського письменника, який в самій серцевині своєї творчості не був би так чи інакше зв'язаний з Горьким» (Л. Тимофєєв). М. Шолохов не становить винятку. Це добре показано багатьма радянськими літературознавцями. Проте питання про традиції М. Горького в ранніх оповіданнях Шолохова ще не було предметом спеціального дослідження. Навіть у кандидатській дисертації І. Д. Корольова «Рассказы и очерки М. А. Шолохова» (М., 1964) про це, як свідчить автореферат, сказано побіжно.

Перші збірники Шолохова складаються з оповідань, у яких зародились провідні теми всієї творчості письменника. Людина в її ставленні до соціалістичної революції та її творця — народу, доля людини в грізні роки великих суспільно-політичних подій— головні теми ранніх творів Шолохова. Як і належить соціалістичному гуманісту, Шолохов уже в 1923—1925 роках стверджував залежність особистої долі людини від долі народної.

Тоді ж у Шолохова виробився свій особливий неповторно-своєрідний стиль розповіді, що складався на грунті засвоєння ним кращих революційно-романтичних і реалістичних традицій російських письменників-класиків і, насамперед, великих традицій Горького. Від Горького Шолохов органічно сприйняв і розвинув в умовах нової радянської епохи стосовно до зображення специфічної донської дійсності принцип комуністичної партійності, яким Буревісник революції керувався, працюючи над без-

смертними своїми творами соціалістичного реалізму різних форм і стилів — від яскраво виражених революційно-романтичних («Стара Ізергіль», «Пісня про Сокола», «Пісня про Буревісника») до власне реалістичних, пройнятих духом революційної романтики («Челкаш», «Омелян Пиляй», «Міщани», «Мати», «Вороги» та інш.) Саме принцип партійності, невіддільний від марксистсько-ленінського світогляду, обумовлений ним, і надав молодому письменникові можливість ясно побачити і показати в ранніх своїх оповіданнях різні класи і суспільні прошарки на Дону з їх особливими соціально-економічними і політичними прагненнями, що породжували гострі суперечки, антагонізм; показати, наскільки глибоко «силові лінії класових суперечностей» (вислів А. В. Луначарського) проникли в суспільство— не лише в сферу політичну, а і в побут — в стосунки родинні, особисті; відверто і рішуче стати на сторону нового, справді революційного, віддати йому всю свою полум'яну любов, свої розум і серце.

Горьківська традиція в ранній творчості Шолохова виявляється також у тому, що героями більшості оповідань Михайла Олександровича, поставленими в центр подій, є рядові люди праці, учасники і творці революції, захисники її завоювань. При цьому, дотримуючись горьківського принципу, юний письменник прагне зображати позитивних своїх героїв, рядових людей праці, молодих комуністів і комсомольців не статично, а в динаміці, розвитку. І якщо все-таки в окремих оповіданнях того часу Шолохов показує своїх героїв людьми, що вже духовно сформувалися, то в більшості з них герої зображені саме в безперервному розвитку, зростанні.

Багатьма рисами свого духовного складу герої шолоховських оповідань, особливо молоді борці за революцію, нагадують героїв ряду революційно-романтичних та реалістичних оповідань раннього Горького — Данко, Сокола, Ваньку Мазіна, Максима автобіографічних творів («На солі», «Мій супутник», «Народження людини» тощо). Як і герої Горького, шолоховські герої пройняті спрагою високого подвигу в ім'я блага, щастя колективу; вони не страшаться труднощів; це люди гуманні і в той же час непримиренні до гнобителів, натури цільні, вирізьблені із моноліту, сильні, самовіддані й цілеспрямовані. Такі, наприклад, активний незаможник Юхим Озеров; комуніст Микола Косих, комсомольці Петро Кремнєв, Федір Бойцов.

Подібно до Горького, Шолохов поетизує в ранніх своїх оповіданнях благородне «безумство хоробрих». Це помітили деякі літературознавці, напр., А. Вацлівак і М. Заградка у Празі, І. Лежнєв. Останній у книзі «Путь Шолохова» (М., 1958) говорить лише про «романтичність героїв» оповідання «Пастух», та куди більш романтичні в буденній своїй роботі названі вище молоді бійці революції в творах «Чужа кров», «Смертельний ворог», «Путь-доріженька», «Наймити».

Є дещо спільне в творах Горького (мається на увазі вся творчість письменника в цілому) і молодого Шолохова і в принципах розкриття характерів дійових осіб.

Дають себе знати горьківські традиції і в багато чому іншому: в діяльній любові до життя і соціалістичному гуманізмі, якими, немов яблуко соком, пройнята кожна сторінка оповідань Шолохова; в безмежній вірі в людину праці, революційного діяння; у ствердженні високих комуністичних ідеалів.

Неважко знайти загальне з Горьким і в деяких найважливіших моментах композиційної побудови оповідань. Так, в оповіданні «Чужа кров», в одному з найбільш зрілих творів раннього Шолохова, Гаврило та його жінка прилучаються до нового, революційного в житті, подібно до Ніловни, героїні горьківського роману «Мати»,— із любові до сина.

А оповідання, наприклад, «Пастух» і «Смертельний ворог» нагадують (не повторюють, а саме нагадують) славнозвісний роман Горького своїм фіналом.

Вчився Шолохов і в інших майстрів слова — Серафимовича і Фурманова, визначних письменників горьківської школи соціалістичного реалізму. Обидва художники, автор «Залізного потоку» і автор «Чапаєва» та «Заколоту», дали Шолохову чудові зразки партійного погляду на сучасне з висоти майбутнього; політично пристрасного, принципового відтворення післяжовтневої дійсності в її революційному розвиткові.

Охоче і вперто освоював молодий письменник також традиції Гоголя, Льва Толстого, Чехова, взагалі класиків російської літератури, кращі риси творчості яких були глибоко сприйняті і самим Горьким. Багато чому навчив Михайла Олександровича і Т. Г. Шевченко. Великий Кобзар України озброїв його, перш за все, переконанням у тому, що треба не тільки глибоко й широко відбивати інтереси свого народу в формах, доступних його розумінню, а й жити з ним одним життям, щоб ці інтереси відбивати в найглибшій мірі. А всі разом великі письменники-класики різних етапів визвольного руху в нашій країні навчили юнака понад усе ставити інтереси своєї перетвореної Жовтнем Вітчизни, інтереси соціалістичної держави робітників і селян.

«СЕМЕН ЖУК І ЙОГО РОДИЧІ» О. КОНИСЬКОГО

(До характеристики художньої форми твору)

Г. А. КРАВЕЦЬ, доцент, кандидат філологічних наук

«Семен Жук і його родичі» є найвидатнішим твором відомого українського письменника другої половини XIX ст. О. Конисього. У цьому романі відтворено правдиву картину життя, суспільногромадських шукань та ідейних розмежувань української інтелігенції 60 — початку 70 рр. минулого століття.

Ідейний пафос твору — глибокі вболівання письменника за темноту, важке економічне становище, політичну безправність українського трудового селянства, щире бажання допомогти йому в досягненні світлого майбутнього.

Одначе ліберально-буржуазний світогляд перешкодив О. Кониському побачити вірні шляхи визволення народу від соціального і національного поневолення. Позитивна програма письменника обмежувалась культурництвом, теорією «малих діл».

Проте роман становить неабияку вартість як живий художній документ громадських змагань та ідейних пошуків української прогресивної інтелігенції 60 — початку 70 рр. XIX ст.

Оскільки роман майже не досліджений з боку естетичного, дана робота і присвячується аналізові деяких компонентів його художньої форми, зокрема жанрових особливостей, а також композиції і сюжету.

О. Кониський визначив жанр свого твору як хроніку. Це можна пояснити тим, що твір писався буквально по живих слідах подій, які в ньому зображені: в останньому розділі першої частини автор вказує, що «...наступив 1872 рік», а розповідь другої частини закінчує початком осені цього ж року; датою написання хроніки називає 1873 рік.[1] Виходячи з цього, О. Кониський вважав, що для написання роману потрібно більше часу, оскільки цей жанр вимагає глибокого осмислення зображуваних подій, їх аналізу і синтезу.

Одначе тема настільки була актуальною і так хвилювала письменника, що він вирішив якомога швидше взятися за її реалізацію, не чекаючи, поки події відстояться і на відстані часу на них можна буде глянути з більшою художньою об'єктивністю. При цьому письменником рухали благородні почуття громадського обов'язку — відповісти передовій молоді на хвилююче в той час для неї питання: яким шляхом іти, що робити?

В умовах кінця 60 — початку 70 рр., коли в орбіту капіталістичних взаємин втягувались все більші кола української інтелігенції, у молоді, що захоплювалась ідеалами служіння народові, винесеними ще з бурхливої доби «Колокола» і «Современника», революційного слова Т. Г. Шевченка, не було чітких уявлень щодо конкретних завдань їхньої діяльності. Невипадково О. Кониський на початку свого твору і про Семена Жука говорить, що «...він признавав, що наш час — єсть час піднесення народного биту — але в голові його не зложились міцно і ясно ті способи, над котрими треба працювать: він бачив рани, та не знав, чим їх треба гоїти і з чого починать».

Думається, що один з чинників, який спонукав О. Кониського якомога швидше взятись за перо для написання хроніки, було

[1] Твір почав друкуватися у журналі «Правда» з січня 1875 р.

надрукування у львівському журналі «Правда» в 1873 році під багатообіцяючою назвою «Новий чоловік» уривка з роману «Хмари» Нечуя-Левицького. Розуміючи обмеженість програми Радюка для нового часу, О. Кониський непокоївсь, що сучасна йому молодь сприйме цей образ за зразок для своєї діяльності, і тому зразу ж береться за твір, у якому прагне показати, що одних слів про любов до народу, необхідність служити йому зараз уже мало,— потрібна практична діяльність, конкретні справи.

Автор хоч і назвав скромно твір хронікою, за своїм характером він з більшим правом може вважатися романом. Доказом цього є те, що у творі порушено основний принцип хронікального жанру — зображення подій у хронологічному порядку, в тій послідовності, в якій вони відбувалися. Твір починається літом 1869 року, але автор неодноразово звертається і до минулих подій, розповідаючи історію роду Жуків на протязі чотирьох поколінь, говорячи про родовід Лаврової, минуле життя Віренка. Відходом від вимог хронікального жанру є також часті публіцистичні відступи в той час, як специфіка такого роду творів передбачає максимальну об'єктивність у зображенні подій та їх учасників. Та і в самих публіцистичних відступах принцип хронологічності не завжди витриманий.

Виходячи із всього сказаного, беручи до уваги, що в творі «Семен Жук і його родичі» порушено велике коло проблем, виведено біля двадцяти образів, які діють в широких часових і просторових рамках,— є всі необхідні підстави для того, щоб більш точно визначити жанр твору, назвавши його романом.

Твір, задуманий як розповідь про життя і діяльність Семена Жука та його родичів чотирьох поколінь протягом не менше ста років, вимагав відповідної композиції, яка характеризується порядом відгалужень від основного композиційного стрижня, пов'язаного з образом головного героя. Історія одруження родоначальників роду Жуків — Петра Носарєва і Одарки Бовкун, життя їх сина Семена, онука Івана та його жінки Олени Василівни — батьків Семена і Рисі — хоч і є свого роду вставними новелами, одначе, і логічно, і структурно нерозривно пов'язані з центральними персонажами роману Семеном Жуком та його сестрою Рисею.

Семен і Рися живуть і діють в оточенні близьких, знайомих і незнайомих людей, одні з яких є їх друзями та ідейними спільниками (Віренко, куликівські селяни), інші прихованими ідейними супротивниками (Джур, Оскерко), а ще інші — непримиренними ворогами (Хмара, Балабан, Гуж). Взаєминн зі всіма цими людьми визначають нові композиційні зв'язки. Фігурально висловлюючись, архітектоніка роману становить свого роду дерево, в якому стовбур — основний структурний хребет, пов'язаний з образами Семена Жука, й гілля — композиційні відгалу-

ження, що відбивають зв'язки з головним героєм інших персонажів.

Сюжет роману, взятий безпосередньо з конкретно-історичної дійсності, відбиває складність життя й діяльності української інтелігенції кінця 60 — початку 70 рр. XIX ст. в період її ідейного розшарування під впливом розвитку капіталізму з одного боку і наростання визвольного руху — з другого. Відповідно до цього можна визначити три основні сюжетні лінії, що відбивають ідейне обличчя й діяльність різних прошарків української інтелігенції: «поступовців», прихильників теорії «малих діл» (Віренко, Жук), діячів більш радикального типу, близьких до революційних народників (Рися), і, нарешті, пристосовників та кар'єристів (Джур). Крім цих основних напрямків, якими розвивається сюжет твору, є ще допоміжні сюжетні лінії, пов'язані з образами родичів головних героїв твору, знайомих Джура та інш.

Характерною особливістю сюжетики роману є публіцистичні відступи, через які розкриваються зв'язки діяльності персонажів роману з прогресивними традиціями громадського руху в країні кінця 50 — початку 60 рр., дається характеристика економічного і суспільно-політичного життя на Україні в час написання твору.

Суттєвою рисою сюжету роману є також масові картини. Правда, їх лише три: збори пайщиків громадської каси, на яких селяни провалюють кандидатуру поміщика Хмари в члени каси; сільська сходка в Куликівці, де відверто виявляється вороже ставлення селян до шкільних заходів земства; земські вибори, під час яких розкривається класовий характер цього органу, що стояв на сторожі інтересів поміщиків та урядовців.

У перших двох масових картинах селяни одностайно виступають на захист своїх інтересів, добре розуміючи справжні наміри Хмари та інших земських діячів, хоча їх дії і прикриті зовнішньою доброзичливістю.

У своєму романі О. Кониський першим в українській літературі показує початок масового селянського руху після реформи, в якому правдиво відбивалось загострення класової боротьби в українському капіталістичному селі.

«ПУТЕШЕСТВИЕ ИЗ ПЕТЕРБУРГА В МОСКВУ» О. М. РАДІЩЕВА

(до питання написання та видання)

С. О. ПЕТРОВ, доцент, кандидат філологічних наук

Книга «Путешествие из Петербурга в Москву» Радіщева, яка ввійшла в скарбницю російської та світової літератури, широко відома з численних праць літературознавців, істориків та філософів. Та деякі моменти, що зв'язані з її історією, до цього часу залишаються мало вивченими.

1. В літературі, присвяченій О. М. Радіщеву, мабуть, найменш вивченим є питання про початок роботи Радіщева над «Путешествием». Майже всі дослідники, посилаючись на свідчення О. М. Радіщева під час слідства, вказують 1785 р.

Однак, деякі побічні дані про те, що Радіщев працював над окремими розділами ще до 1785 р., знаходимо в самій книзі. Наприклад, у розділі «Подберезье», в якому описується зустріч з семінаристом, є таке місце: — «Ты читал Блекстона?» — запитує автор,— Читал первые две части на русский язык переведенные»...

Твір Блекстона «Истолкование английских законов» в перекладі С. Десницького був виданий на російській мові в трьох частинах, з яких I — в 1780 р., II — 1781 р. і III — в 1782 р. Таким чином над розділом «Подберезье» Радіщев, мабуть, працював ще до 1782 р.

В Центральній Науковій бібліотеці АН УРСР зберігається три списки «Путешествия». Особливий інтерес становить список під назвою «Проницающий гражданин или путешествие из Санкт-Петербурга в Москву».

Список виконано дуже ретельно. Пропуск слів незначний. Правда, в двох місцях пропущено по цілому реченню (стор. 26 і 68). На стор. 68, де мова йде про відомого мореплавця XVIII сторіччя Кука, пропущено: «По што скончал ее (жизнь) печальным образом». Навряд чи можна вважати це писарською описною. Коли Радіщев працював над книгою, Кук ще був живий і дописане це речення, мабуть, було пізніше — після смерті Кука в 1779 р.

2. Велику бібліографічну рідкість являють примірники першого видання «Путешествия». Проте до теперішнього часу не всі вони обліковані та належним чином вивчені. Невідомим у літературі є, наприклад, примірник, що належить ЦНБ АН УРСР. Історія примірника, власне, відома. Вона пов'язана з перевиданням цієї книги Суборіним у 1888 р.[1]. В минулому він належав якомусь полковникові з Полтави. Полковник пропонував його Суборіну для Щапова. Однак примірник не був куплений останнім із-за наявних у ньому дефектів. Доля цього примірника до останнього часу залишалась невідомою. В літературі відмічалось, що ніби полковник, розстроєний невдачею, знищив його.

3. Не помічена була до цього часу і різниця в наборі тексту двох розділів «Тосна» та «Любани» (стор. 9—16). Відмінності

[1] Детально про це розповідається в книгах: Д. Ульянинський «Среди книг и их друзей», 1908, с. 63—65, і Н. Смірнов-Сокольський «Рассказы о книгах», вид. 2, М., 1960, с. 100—103.

в відомих нам примірниках, виявлені шляхом звірення примірника бібліотеки АН УРСР з фотолітографічним відтворенням з примірника, що зберігається в Історичному музеї в Москві (M., Academia, 1935 р.), мають певний інтерес. Розходження між згаданими примірниками примусили провести додаткову звірку з суборінським перевиданням 1888 р., в передмові до якого було сказано: «напечатано из строки в строку, из буквы в букву со всеми опечатками подлинника», а також з примірником, який зберігається в бібліотеці С.-Щедріна в Ленінграді, та з двома примірниками бібліотеки ім. Леніна в Москві [1].

Збірка показала, що відмінності характерні тільки для примірника історичного музею в Москві, який і займає особливе місце серед відомих нам примірників.

4. Аналіз згаданих примірників «Путешествия» примушує нас задуматись над тим, чи не є розбіжності в наборі тексту свідченням того, що було якесь підпільне видання «Путешествия»? Хоч відомо, що подібні розбіжності були характерними для багатьох видань XVIII ст. Можна припустити, що набір другого аркуша, точніше піваркуша (стор. 9—16), при якихось обставинах був пошкоджений і Радіщеву довелося набирати його вдруге, коли частина тиражу була вже надрукована.

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ В. ГЮГО 20-х РОКІВ

Й. Я. ВОЛІСОН, доцент, кандидат філологічних наук

1. Відомо, що романтизм, який у свій час відіграв значну роль у розвитку мистецтва, одночасно прокладав шляхи для реалізму. З цього погляду не можна пройти повз пошуки одного з найвидатніших романтиків В. Гюго в галузі жанрової структури, в яких відбилося властиве письменникові прагнення наблизити літературу до життя.

2. У двадцяті роки Гюго пройшов складний шлях ідейної та естетичної еволюції. В кінці десятиріччя колишній прихильник Бурбонів приєднується до сил, ворожих Реставрації, учень і послідовник класицистів стає визнаним лідером романтичної школи. Безперечний вплив на естетичну еволюцію поета мала його політична еволюція, поступовий розрив з ультра, інтерес до історії, стихійний, а згодом свідомий демократизм, зростаючі симпатії до визвольної боротьби народів тощо.

3. В перших творах (1815—1819) поет залишається на традиційних позиціях, не виходить за межі звичайної практики поетів

[1] Зараз в бібліотеці ім. В. І. Леніна зберігається три примірники першого видання «Путешествия».

Імперії, хоча і в цей час у нього виникають тенденції, що згодом приведуть його до розриву з класицизмом, зокрема помічається тяжіння до жанрів, що найменш суворо регламентувались поетикою класицизму.

Згодом з'являються у Гюго поруч із традиційними і сюжетні оди «Вандея» (1819), «Мойсей на річці Ніл» (1820). Істотним є те, що поет обгрунтовує необхідність сюжету в оді потребою надати творові чіткий ідейний стрижень (Передмова до збірки «Оди». 1822). У цьому не можна не побачити скритої полеміки з описовою поемою Деліля та його школи. Від сюжетної оди іде прямий шлях до оди історичної («Пісня арени», «Пісня цирку», «Пісня турниру» 1825), яка свідчить про розрив поета з ультра у поглядах на історію та відкриває широкі можливості для конкретності та матеріальності вірша.

Прямий розрив Гюго з класицизмом зафіксовано в новому для нього жанрі — баладі, що підтверджує інтерес поета до народу, його поглядів, місця у житті.

4. Однак, все що зробив поет у галузі жанрової структури до збірки «Східні мотиви» (1829), було принципово важливою, але все ж модифікацією старих жанрів. В останній збірці двадцятих років поет остаточно відмовляється від жанрової регламентації класицизму, створюючи нову форму — вірш, в якому вільно поєднуються ліричні, епічні та драматичні елементи. Так завершується складний процес подолання старої форми, що йшов на протязі всього десятиріччя. Не можна не підкреслити залежності цього процесу від пошуків такої форми, яка б найбільше й найповніше розкривала зміст. З цього погляду істотним є і те, що Гюго вперше знаходить назву збірки, в якій характеризується не її форма, а зміст (попередні збірки: «Оди на різноманітні вірші», «Оди», «Оди та балади»). Уже в «Східних мотивах» заложено основу майбутньої синтетичної форми ліричного вірша (що за визначенням поета має стати «сумою ідей часу»), форми, що органічно сполучає багатство інтонацій (ліричний роздум, інвектива, пафос), чіткі пейзажні та жанрові зарисовки з філософськими та політичними узагальненнями.

ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИКИ В ПРОЦЕСІ РОБОТИ НАД ЛЕКСИКОЮ

Г. О. КУЗЬМІНА, ст. викладач

1. Викладання іноземних мов у вузі переслідує практичні, освітні та виховні цілі. Практична ціль полягає в тому, щоб навчити студентів самостійно читати та розуміти оригінальну суспільно-політичну літературу з фаху, а також навчити студен-

тів вести розмову на передбачені програмою побутові, суспільно-політичні теми та теми з фаху.

2. Основна роль у досягненні цієї мети належить лексиці. Але механічне засвоєння лексики не дає бажаних результатів. Слід пам'ятати, що знання граматики — ключ до розуміння тексту, до правильної мови взагалі.

Для успішного вивчання іноземної мови необхідно забезпечити тісний зв'язок усіх трьох аспектів: фонетичного, лексичного і граматичного.

3. Лексика і граматика на заняттях німецької мови становлять нерозривну єдність. Практичне оволодіння мовою передбачає також активне засвоєння граматики, уміння вживати ту чи іншу граматичну форму по аналогії.

4. Засвоєння граматики передбачає 2 етапи:

а) засвоєння граматичної форми;

б) реалізація набутих граматичних знань у мові, засвоєння граматичної функції.

Для активізації граматичного матеріалу в мові слід застосовувати такі види вправ:

а) використання граматичних речень-моделей;

б) вивчення напам'ять крилатих слів, прислів'їв, висловлювань великих людей, віршів або уривків, які в яскравій формі демонструють яке-небудь граматичне явище;

в) застосування вправ на увагу і розуміння;

г) складання і вивчення напам'ять коротких діалогів, в яких акцентувалась би увага на якесь граматичне явище.

д) переказ пророблено тексту із завданням: вжити певну кількість речень на дане граматичне правило та інше.

5. Не слід активізувати весь граматичний матеріал. На молодших курсах треба виділити найбільш уживані в німецькій мові явища (відмінювання іменників, дієслів, порядок слів та інше), які і слід довести до автоматизації шляхом тренувальних вправ. На старших курсах слід враховувати граматичні явища, типові для текстів по спеціальності, суспільно-політичного та науково-технічного тексту, які створюють труднощі при вивченні німецької мови (наприклад, поширене означення, безсполучникове умовне речення та інші).

Ці граматичні теми студенти повинні засвоїти активно.

6. Для закріплення граматики треба використовувати найновіші матеріали з німецьких газет та журналів, а також тексти, пов'язані з майбутньою спеціальністю студентів.

7. При вивченні граматики слід пам'ятати, що граматика не є самоціллю, і тому для неї треба відводити мінімум часу, перетворюючи на кінцевому етапі граматичні заняття в лексичні. В основу всієї роботи викладачів слід покласти принцип: мінімум необхідної граматики, максимум цілеспрямованої практики на матеріалі, наближеному до життя країни, життя студентів.

ОМОНІМІЧНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ СЕРЕД ВІЛЬНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

О. С. ПЕТЛЬОВАНА, ст. викладач

1. Необхідною передумовою володіння іноземною мовою в повному розумінні цього слова є знання її фразеології. Не зважаючи на значні досягнення вітчизняної лінгвістики в розвитку теорії фразеології, вивчення фразеології у вищій та середній школі поставлено ще незадовільно (відсутні фразеологічні словники-мінімуми, не розроблена методика викладання, та засвоєння фразеологічних одиниць, тощо).

2. Великі труднощі викликають при вивченні іноземних мов так звані омонімічні фразеологічні паралелі серед вільних словосполучень. Омонімічними фразеологічними паралелями визначаються сталі сполучення, які по своїй структурі і лексичному складу повністю дублюють вільні сполучення слів, але різні за своїм значенням: ins Wasser fallen 1) впасти в воду (вільне сполучення); 2) зазнати фіаско, піти прахом, провалитися в (фразеологічна одиниця); den Vogel adschießen; 1) збити, підстрелити птицю (вільне сполучення), 2) добитися великого успіху, перевершити всіх (фразеологічна одиниця); etw. flüßig machen 1) що-небудь плавити, перетворювати в рідину (вільне сполучення), 2) реалізувати капітал, тощо (фразеологізм).

3. Специфічні особливості семантики омонімічних фразеологічних паралелей: а) образна мотивація їх значення; б) відчуття переносу їх значення.

4. Особливий графіко-морфологічний спосіб відмежування деяких фразеологічних паралелей від відповідних сполучень у німецькій мові: об'єднання компонентів фразеологічних паралелей в інфінітивні позиції і їх роздільна оформленість в реальному мовному вживанні (порівн. schlecht machen — schlechtmachen, blau machen — blaumachen).

5. Широке вживання фразеологічних паралелей в розмовній мові привело до того, що цей тип фразеологізмів в сучасній німецькій мові став продуктивним (fernsehen, krankmachen).

ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ РОЗМОВНОЇ МОВИ

Н. М. ЯКИМЕНКО, викладач

В основі розмовної мови лежить усна форма спілкування, при якій особливо інтенсивно взаємодіють лінгвістичні та нелінгвістичні фактори. Вони й обумовлюють особливості розмовної мови.

Характерними рисами німецької повсякденної мови є короткість, уривчастість, недосказаність, переривчасте висловлювання та ін. Ці риси знаходять своє втілення в своєрідній побудові речень, що відрізняється від норм літературної мови:

а) Порушення рамочної структури речення.

б) Недвоскладовість. За характером висловлювання це розповідні, спонукальні, окличні речення, звернення;

лексико-граматичний склад: субстантивні, ад'єктивні, адвербні, вербальні, партиципні, інфінітивні, вигукові.

в) Еліпсиси.

г) Структурно-залежні речення в функції незалежних.

д) Випадіння голосних у різних позиціях.

Потяг до лаконічності виявляється також в переважанні простих речень та сполучних зв'язків.

Лексика розмовної німецької мови становить собою строкату суміш слів літературної мови, повсякденного характеру (колоквіалізми), діалектально забарвлені (діалектизми) та жаргонізми. В залежності від характеру й мети висловлювання та культури мови співрозмовників вони можуть бути нейтральними, експресивно забарвленими, стилістично зниженими.

Повсякденна мова багата образністю, яка служить невичерпним джерелом фразеологічних сполучень слів та синонімів.

Потягом до короткості або недбайливістю пояснюється вживання слів узагальненої семантики типу Ding, Zeug, machen, tun та інших замість більш конкретних, а також розмовних кліше.

У словотворенні повсякденної лексики також є свої особливості. Так, наприклад, як другий компонент при словотворенні широко використовуються десемантизовані іменники, що є назвами людей за їх різноманітними суспільними зв'язками, тварин, частин тіла, одягу та інше. Першими компонентами можуть бути слова, що означають яку-небудь яскраву, характерну ознаку. Цим пояснюється їх підсилювальна функція.

В дальшому ці компоненти, все більш втрачаючи своє первісне значення, можуть перетворитися в словотворчі афікси. Деякі афікси (такі як -i, -sche, -nik, -euse) можна зустріти лише в словах повсякденної мови.

Системне вивчення особливостей розмовної німецької мови, що почалося лише в останні роки, становить собою великий практичний інтерес.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНФІНІТИВНИХ ЗВОРОТІВ ТА ДІЄСЛІВ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Л. О. ГРИГОР'ЄВА, ст. викладач

1. Вірний ленінській політиці, Радянський Союз все ширше розгортає зв'язки з іншими країнами шляхом взаємообміну досягненнями в галузі культури, мистецтва, науки та техніки.

Переклад науково-технічної літератури дає змогу постійно стежити за розвитком наукової та технічної думки за кордоном і здійснювати обмін науково-технічною інформацією.

2. Розуміння науково-технічного тексту для неосвіченого читача завжди пов'язане з великими труднощами, які виникають від безлічі незнайомих слів та нерозуміння зв'язків між словами. Щоб зрозуміти незнайомий текст, потрібно знати не тільки лексичні значення слів, але й розбиратися в граматичних зв'язках між ними. Отже, граматичний аналіз речення — це один із засобів на допомогу перекладу науково-технічної літератури.

3. При аналізі незнайомого німецького науково-технічного тексту важливо пам'ятати, що дієслово відіграє майже центральну роль. Але й неособові форми дієслова — інфінітив та дієприкметник — можуть бути центром дієслівної групи.

4. Дуже часто в німецькій технічній літературі зустрічаються інфінітивні групи, які вводяться службовими словами um, ohne statt, ці групи називають інфінітивними зворотами. Інфінітивний зворот на чолі з службовим словом «um» означає частіше за все мету, а іноді наслідок, на рідну мову перекладається підрядним реченням мети (або наслідку) з сполучником «щоб».

Інфінітивний зворот на чолі з службовим словом «ohne» означає дію, яка ще не відбулася, і перекладається дієприслівниковим зворотом із запереченням «не».

Інфінітивний зворот на чолі з службовим словом «statt» має значення заміни дії і перекладається підрядним реченням способу дії з сполучником «замість того, щоб».

Складний присудок, що складається з дієслів haben або sein в особовій формі і інфінітива основного дієслова з zu, також дуже поширений у науково-технічній літературі. Він виражає необхідність або можливість дії.

Зворот haben + zu + Infinitiv має активне значення і перекладається на рідну мову дієсловами «належить», «мусить», «могти» або «потрібно», «повинен», «можна» в сполученні з інфінітивом основного дієслова. Зворот sein + zu + Infinitiv має пасивне значення і перекладається на рідну мову «повинен бути» або «може бути» в сполученні з пасивним дієприкметником у короткій формі.

ДОСЛІДЖЕННЯ З ЛЕКСИКОЛОГІЇ ГЕРМАНСЬКИХ МОВ НА УКРАЇНІ ЗА 50 РОКІВ

Н. С. БЄЛАШОВА, доцент, кандидат філологічних наук

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції відкрила нові перспективи розвитку мовознавчої науки на Україні.

Поряд з інтенсивним розвитком наукових досліджень у галузі української та російської мов значний крок зроблено також у справі наукового вивчення романо-германських мов.

У даній доповіді ставиться завдання окреслити в загальних рисах дослідження в галузі німецької лексикології, які провадились на Україні в радянський період.

Лексикологія — одна з наймолодших галузей романо-германського мовознавства. Вона виділилась у самостійну лінгвістичну дисципліну значно пізніше, ніж граматика та фонологія, проте в цій галузі науки можна відзначити сьогодні помітні успіхи.

Теоретичне вивчення питань лексикології німецької мови на Україні розвивалось як невід'ємна ланка широкого фронту лінгвістичних досліджень радянського мовознавства.

Головна увага українських мовознавців-германістів була зосереджена на розробці питань розвитку лексичної системи німецької мови. Ряд наукових праць було присвячено вивченню шляхів збагачення словникового складу мови. В кандидатських дисертаціях та розвідках глибоко досліджувались питання німецького іменникового словотвору в плані синхронії на діахронії (історія екзоцентричних складних слів, субстантивізація прикметників, складно-суфіксальні іменники та ін.).

У полі зору мовознавців знаходились питання термінологічної лексики різних галузей наук (співвідношення різних словотворчих типів у творенні термінів, їх функціонування в мові, принципи перекладу термінологічної лексики з однієї мови на іншу тощо).

Серед лексикологічних досліджень значне місце посідають праці, присвячені вивченню взаємовпливів німецької та інших мов. У дисертаційних роботах та статтях детально аналізуються слов'янські лексичні запозичення в німецькій мові, виявляються основні закономірності їх асиміляції цією мовою. Предметом спеціального дослідження були також латинські та грецько-латинські запозичення в німецькій мові.

Цікавий матеріал знаходимо в розвідках, в яких розглядаються німецькі запозичення в українських говірках (буковинських, закарпатських) та лексичні елементи німецького походження в творах українських письменників — Ю. Федьковича, О. Кобилянської та ін.

Деякі дослідники присвятили свої праці історії розвитку значень окремих слів та вивченню семантичних зв'язків між словами (лексична омонімія, синонімія).

Увагу дослідників привертали також питання фразеології німецької мови — специфіка фразеологічних одиниць, їх структурні та лексико-семантичні особливості, стилістичне використання фразеології в творах художньої літератури, її роль у збагаченні словникового складу сучасної німецької мови.

В останні роки об'єктом наукового дослідження стає вивчення системного характеру лексики, яке вважається одним з основних напрямків сучасного мовознавства.

Вивчення системних відношень в лексиці здійснюється як на матеріалі німецької мови, так і в плані співставлення досліджуваних лексико-семантичних мікроструктур з українською мовою. Співставний аналіз лексико-семантичних груп слів дає можливість виявити тенденції кожної з співставлюваних мов відносно використання даної семасіологічної категорії та дозволяє встановити специфічні особливості лексичних мікросистем у цих мовах.

Короткий огляд наукових досліджень у галузі німецької лексикології свідчить про те, що українські германісти працювали над розробкою актуальних теоретичних питань лексикології, які мають велике значення як для розвитку загальної теорії мовознавства, так і для практики викладання іноземних мов та лексикографії.

Проте слід відзначити, що на Україні не розгорнулась ще розробка широких наукових проблем, в недостатній мірі провадяться дослідження в галузі порівняльного вивчення словотворчих засобів німецької та української мов, відсутні фундаментальні монографічні праці з питань німецької лексикології, повільно готуються наукові кадри, в вузах України ще мало спеціалістів із вченими ступенями, нема жодного доктора наук з цієї важливої галузі германського мовознавства.

Перед мовознавцями-германістами стоять важливі завдання в справі дальшого теоретичного дослідження проблем лексикології германських мов та в справі підготовки висококваліфікованих кадрів.

СТРУКТУРНІ ТИПИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

І. Г. РІКМАН, доцент, кандидат філологічних наук

Будова фразеологічних одиниць дуже різноманітна. В даній доповіді ми скорочено висвітлимо такі структурні типи фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові:

1. Сурядні фразеологізми.

Ці фразеологізми являють собою сполучення двох і більше морфологічних однотипних слів за допомогою сполучника або прийменника. В ролі знаменних компонентів парних фразеологізмів можуть виступати два іменники (part and parcel «невід'ємна частина), два дієслова (rain orshine «при будь-яких обставинах»), два прислівники (really and truly «дійсно»), два прикметники (high and might «зарозумілий»). Багаточленна будова сурядних фразеологізмів залежить від участі більше двох однорідних компонентів, або від того, що деякі компоненти мають фіксовані означення, додатки або обставини (all the world and his wife «все на світі»). Багато які з сурядних фразеологізмів відрізняються своєрідністю звукового оформлення компонентів з наявністю алітерацій (kith and kin «всі знайомі і родичі») by hook and crook «усіма правдами і кривдами»), повторення слів (face to face «обличчям до обличчя»).

З точки зору семантики треба відмітити, що деякі з досліджуваних фразеологізмів відрізняються немотивованістю, повною демотивацією (by hook and crook «усіма правдами і кривдами»).

Інші характеризуються прозорістю своєї змістовної будови, виводимістю значення цілого із значення компонентів (back and forth «з усіх сторін»).

2. Дієслівно-постпозитивні фразеологізми. Цей тип фразеологізмів дуже поширений в сучасній англійській мові. Вони складаються з дієслів і постпозитивів, які часто вносять різноманітні уточнення і зміни у значення дієслів (to give in «уступати»).

Ці фразеологізми характеризуються постійною лексичною структурою і цілісним значенням і відрізняються функціональною неподільністю словосполучення, тобто вони виступають єдиним членом речення і мають морфологічне оформлення тільки одного компонента, а саме дієслова. Для багатьох з цих фразеологізмів характерна повна демотивація (to bear out «підтверджувати»), інші ж зберігають більш, чи менш ясною свою мотивіровку (to shut up «замовкнути»). Обидва компоненти цих фразеологізмів мають рівномірний наголос.

3. Компаративні фразеологізми.

Компаративні фразеологізми, тобто фразеологізми, засновані на порівнянні, займають велике місце серед фразеологізмів у сучасній англійській мові, маючи ряд лексичних і граматичних рис, характерних для прикметників, прислівників і модальних слів, компаративні фразеологізми, як частина словникового складу мови, функціонують у реченні у ролі еквівалентів прикметників, прислівників і модальних слів. Лексична еквівалентність компаративних фразеологізмів прикметників полягає в тому, що вони виражають значення ознаки і якості предмета. Ад'єктивні порівняння є двокомпонентними. Перший компонент порівняння вживається в своєму основному, буквальному значенні; функція другого компонента підсилюється і має образне значення (as brave as a lion «хоробрий як лев»).

Ад'єктивні порівняння виступають у реченні в ролі означення постпозитивного або в ролі іменного компонента. Таким чином, функції ад'єктивних порівнянь співпадають з функціями прикметників. Адвербіальні компаративні фразеологізми виконують у реченні лише одну функцію прислівника — функцію обставини способу дії (It is raining like hell «дощ л'є, як із відра»).

Деякі компаративні фразеологізми своїм лексичним значенням можуть виражати оцінку реальності висловлювання, тобто передавати модальні відтінки. Такі фразеологізми виражають упевненість у достовірності сказаного і є еквівалентами модальних слів (surely, certainly, of course «звичайно», sure as a gun «безсумнівно», as plain as the nose on your face «зовсім зрозуміло»).

Серед компаративних фразеологізмів можна відмітити ряд одиниць з ознаками ідеом, тобто повністю демотивованих (as large as life «власною персоною»), а також образні мотивовані звороти (mad as a March hare «зовсім божевільний»).

4. Одновершинними фразеологізмами прийнято вважати сполучення одного службового слова з одним знаменним. Утворення цього типу являє собою абсолютно незмінні контексти, багато з яких підлягали метафоричному переосмисленню в цілому. Іноді мотивіровка переосмислення досить прозора (from the cradle «з дитинства»). В ряді випадків переосмислення зайшло так далеко, що власне значення знаменного компонента зовсім затемнене (by chalks «на багато значно»).

5. Фразеологічні одиниці з предикативною структурою.

Ці фразеологічні одиниці мають постійний склад компонентів. Серед них відрізняються частково предикативні фразеологізми і цільнопредикативні. Частково предикативні фразеологізми — це такі, що містять в собі граматично головний член і залежну від нього предикативну одиницю (to bilieve that the moon is made of green cheese «вірити ясній нісенітниці»). Їх називають частково предикативними тому, що предикативна структура є лише в одній їх частині. Цільнопредикативні одиниці — це фразеологічні одиниці, які мають структуру обставинного підрядного речення з підрядними сполучниками в ролі початкового компонента. (As the crow flies «навпростець»).

До цієї групи відносяться також прислів'я і присказки, тобто самостійні речення, які мають образний, дидактичний або оціночний характер. Серед прислів'їв можна виділити такі, що мають структуру простих речень (Blood is thicker than water відповідає в російській мові «свій своєму поневолі брат») і складно-підрядних (the devil is not so black as he is painted «не такий вже він поганий, як його малюють»).

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Н. Г. ЛУЦЕНКО, ст. викладач

1. Мова заголовків у англійських газетах відрізняється від звичайної англійської мови. Вони не мали б особливого інтересу з точки зору мови, якби не становили собою змісту друкованого матеріалу в максимально стислій формі.

2. Всі заголовки можна розділити на присудкові та безприсудкові. Присудкові заголовки — це цілі речення, але в газетах вони мають свою особливість (дієслова пишуться, як правило, в Present Indef., особливі форми дієслова to be не пишуться зовсім).

Безприсудкові заголовки зустрічаються занадто часто. Вони складаються з іменника з означенням і становлять собою еквіваленти речення, що утруднює їх розуміння та переклад. (Agreement on French in Germany).

3. Означення іменника може стояти або перед означуваним словом, або після нього, тобто існують ліві і праві означення.

Ліві означення не мають яких-небудь особливостей у порівнянні із звичайною мовою. Це іменник, який стає означенням завдяки своєму положенню перед означуваним словом. (Ten years jail under fascist law).

Особливості правих означень:

а) більшість з них становлять собою прийменникову групу з прийменниками (for, in, on, by, to).

б) інфінитивні групи сприймаються як означення до іменника (Tenants to protest at country hall).

в) дієприкметникові звороти зустрічаються дуже рідко.

4. В газетних заголовках з усіх граматичних форм англійської мови широке розповсюдження знайшли такі: ліві означення до іменника, праві прикметникові означення, іменний складний присудок без зв'язки, Present Indefinite, неозначна форма дієслова, дієприкметник пасивний у значенні пасивного присудка, дієслово наказового способу.

З допомогою цих граматичних засобів оформлено майже 80% всіх газетних заголовків.

22 коп.